Kvartal-Skrift

for

Den norsk lutherske Kirke

i

Amerika.

Redigeret

af

Prof. Sverdrup og Oftedal.

6te Aargang.

Minneapolis, Minn.

Konferentsens Forlagsforenings Bogtrykkeri.

1880.

Digitized by the Internet Archive
in 2025

https://archive.org/details/kvartal-skrift-for-den-norsk-lutherske-kirke-i-amerika_1880_6

Kvartalskrift 1880.

Et Blik tilbage paa de 5 Aar hvori „Kvartalskriftet“ nu har vandret om blandt vort Folk i Amerika, har givet os fornyet Forsikring om, at det lille Blad udfylder en omend beskeden, saa dog ikke ganske overflødig Plads i vort kirkelige Arbeide; og vi vil derfor i Guds Navn holde frem saalænge vi formaa; desværre er der ikke faa Præster inden vort eget Samfund, der har negtet Bladet al Støtte, og det har ikke været os liden Kilde til Betænkelighed; men som vore Principer og Formaal har ligget klart i Dagen fra den første Stund: „fri Kirke i fri Stat, og fri Menighed i fri Kirke“ og baade Prester og Menighedslemmer har givet os Støtte nok til nogenlunde at ballansere Udgifterne, saa har vi ikke seet nogen Grund til at stanse, saameget mere som vi har Aarsag til at tro,. at det tidt foragtede Arbeide dog ikke ganske har været uden Frugt.

Et af de Formaal, vi har virket for, omend ofte baade misforstaaede og haardt bedømte, er det norske Kirkefolks Sammenslutning om Fællesopbyggelse af den lutherske Kirke iblandt os. Det er for dette Diemed vi har talt og vidnet mod de baade høi- og lavkirkelige Yderligheder, der til høire og venstre har gjort sig gjeldende i de norske Kirkesamfund. Og der er dog et og andet i de sidste Aars Foretcelser, der tyder paa en større Tilnærmelse mellem de enkelte Samfund og lover en bedre Tid for vort kirkelige Arbeide.

De gamle Stridsspørgsmaal om Retfærdiggjørelse og Absolution ere traadte i Baggrunden, ikke fordi de have tabt i Betydning, men fordi det mer eller mindre er bleven erkjendt af alle at Børnelærdommen

er baade klar og tilstrækkelig i dette Punkt, og at Spørgsmaalet om selv at være retfærdiggjort ved Troen og syndsforladt er vigtigere end alle Fædrenes Citater.

I det Hele tør det regnes som en af de glædeligste Frugter af den langvarige, ofte til kjødelig Bitterhed udartende Lærestrid, at alle Samfund har kommet at agte Børnelærdommen høiere og begyndt at sætte den paa sin rette Plads som det klareste og fyldigste Udtryk for Menighedens Bekjendelse; thi derved gjenoprettes det sande Grundlag for en fri Menighed.

Kirkens Lære blir ikke længer en Forret eller Eneret for Presterne, men Menigheden selv med Gudsordet og Børnelærdommen i Haand blir den rette Verner og Vogter om vor dyrebare lutherske Bekjendelse.

Til Gjengjeld har Samfundenes Arbeidskraft vendt sig mod andre og mer praktiske Felter. Menighedernes og Samfundenes Forfatning, der med Nødvendighed alene kan blive Gjenstand for kirkelig Erfaring, saasom Guds Ord ikke har nogen i det enkelte gaaende Aabenbarelse desangaaende, — det rette Forhold mellem Styre og Selvstyre baade i Menigheder og Samfund, — og fremfor alle Ting, Skolen, eller Midler til at bevare Menigheden og Ordets rene Forkyndelse for de kommende Slægter og mod den indbrydende Vantro, — disse Spørgsmaal er komne i forreste Række i vore Kirkesamfund, — og med Rette; thi som vore Forfædre have overleveret os Ordet og Troen, saa paaligger det os at lægge god Grund for vore Børn, fremfor alt i et Land, hvor Madstræv, kirkelig Ligegyldighed og Nødvendigheden af at indpodes i et nyt og fremmed Folk, vil byde de største Farer for en enfoldig Kristentro i Tiden, som kommer.

Men alt dette, der peger hen mod Fremtiden vil borttage af Samfundenes indbyrdes Døgnstrid meget af dens Heftighed og personlige Interesse, og drage for Dagen mer og mer Nødvendigheden af de norske Kirkesamfunds Sammenslutning for en høiere og alvorligere Kamp.

Vi ser saaledes i den senere Udvikling et Skridt fremad mod det Formaal, som snart alle Menigheder uforbeholdent vil vedkjende sig: Den norsk-amerikanske Kirkes Enhed.

Den norske Synode har efter Tredelingen sine Mærkesager afgjorte alene hvert tredie Aar ved Fællessynodemødet. Mellemtiden vil saaledes i Regelen være blottet for mere fremtrædende Interesse.

Gjelden, der ikke ved Jubelaaret blev fuldkommen betalt, har naturligen optaget en større Del af Samfundets Kraft, og uagtet endnu formodentlig omkr. $20.000 staar igjen, er der al Sandsynlighed for at dette snart vil være afbetalt. Dette er saameget ønskeligere, som Synoden fortsat erfarer de samme Vanskeligheder som alle andre Samfund ved Lærerlønnens Indbetaling, og Nødvendigheden og Ønskeligheden af et „Skolefond“ ogsaa hos dem for hvert Aar, mer uafviseligt banker paa Døren.

Skolerne, saavel i Dekorah, som i Northfield og Madison synes ellers at være i blomstrende Forfatning og Fremgang og lover godt for vort Folks intellektuelle Fremtid; om de hver for sig kan sættes paa fast financiel Grund vil de naturligen pege hen mod og lægge Grundlag for en høiere Enhed: et norsk Fællesseminarium eller Universitet.

Hvad der imidlertid mest har været til Hinder for den norske Synodes Sammenslutning med de andre Samfund, er dens nære Forbindelse med Missourisynoden. Derfra har den hentet baade sin særegne Lære og særegne Virkemaade, hvilke begge umuligen i Tidens Løb kan faa tilstrækkelig Næring fra den norske Befolkning. Vi har baade tidligt og sent fremholdt Nødvendigheden af at denne Forbindelse løsnedes og efterhaanden ganske hevedes, før den norske Synodes Kræfter ret kunde udnyttes for vort Folk i dette Land. Vi har Grund til at tro at denne Anskuelse ogsaa efterhaanden mer vil trænge igjennem og gjøre sine Krav gjældende. Vi ser deri Dæmring af en bedre Morgen.

En god Begyndelse skede, da den theologiske Undervisning skiltes fra St. Louis og Synoden fik sit eget theologiske Seminarium i Madison. Den bestemte Modstand mod Oprettelsen af et tydsk Fællesseminarium viste, at omend Tiden ikke er kommen for et norsk Fællesseminarium, saa er dog Sympatierne for Missouriforbindelsen ingenlunde i Stigende.

Iaar er indtruffet er Par Omstændigheder som vi kortelig skal berøre, og som ubestridelig vil tjene end mere til at betænkeliggjøre den altfor inderlige Forbindelse med Tydskerne. Vi sigte til det nyvakte Spørgsmaal om „Naadevalget“ og til Slaverilærens Gjenoplivelse i de af Musesagen foranledigede Udtalelser om Ægteskabslæren.

At vi i det væsentlige give Prof. Schmidth Ret i hans Opfattelse, — at Asperheimsagen ved denne faar en overraskende for Prof. Schmidths Ære mindre behagelig Belysning, — at Spørgsmaalet har dogmatiske Finesser, der kan afføde et paa „Fædrene“ grundet mer haarfint Kjævlemaal mellem Præsterne end noget af de tidligere Spørgsmaal, vil vi her lade ud af Betragtning.

I nærværende Forbindelse har „Naadevalgstriden“, kun Betydning for det Lys, den kaster over Forbindelsen med Missouri og det Haab det giver om nærmere Tilslutning mellem de Norske indbyrdes.

Vi gaar ud fra at vor „Børnelærdom“ giver os al den Oplysning om Sagen, som et enfoldigt Kristenhjerte tiltrænger. Thi naar det heder: at Gud vil at alle Mennesker skal blive salige og komme til Sandheds Erkjendelse“, — at „Kristus har gjenløst mig arme, fortabte og fordømte Menneske“, og, at „hvo som tror skal blive salig, og hvo som ikke tror er allerede dømt“, — saa er der i disse enfoldige Steder for et Guds Barn Lys nok over Guds „Udvælgelse“ og de Fordømtes „Forkastelse.“

Naar denne Lære allerede i mange Aar har været Gjenstand for Behandling og ialtfald „privat" Uenighed i Missourisynoden, saa er det fordi denne Synode i ganske eminent Forstand er et „Prestesamfund", og dernæst fordi Tydskerne overhovedet har en stærkere Tilbøielighed til Dogmatik end de Norske.

Der er blandt vort Folk i Almindelighed neppe mer end een Mening om, at de fra Missourisynoden tidligere arvede Stridigheder om Retfærdiggjørelse og Absolution har været langt fra at opbygge noget kristeligt Liv i de norske Menigheder. Paa dem nær, for hvem denne Strid var bleven deres eneste Kristendom, har alle følt det som en Lettelse at være komne over Stridigheder der har affødt saamegen kjødelig Bitterhed Mand og Mand imellem.

Dersom der nu skal paanyt kastes ind over Folket Strid om en Lære, hvorom der blandt de norske ingensomhelst Uenighed finder Sted, men som efter sin Natur vil afstedkomme værre Haarkløverier end Retfærdiggjørelsesspørgsmaalet, og dersom en saadan Strid med Nødvendighed maatte blive mellem Synodens egne Prester og Menigheder og maaske sætte Forholdet mellem Synodens tre Afdelinger paa en haard Prøve, da, som det synes, Madison og Decorah neppe vil trække sammen, saa er det naturligt, at der gjennem hele Samfundet gaar en Følelse af, at lidt mindre Samkvem med Missouri, ingenlunde vilde være til Skade. Og hvert Tegn til Løsning i Missouribaandet maa af det norske Kirkefolk modtages med Glæde.

Den anden Aabenbarelse af „Missourideigen" er mer tilfældig, men ikke mindre betegnende eller mindre skikket til at give Folket en grundig Afsmag for den missouriske Skriftfortolkning.

Vi sigter til de Udtalelser om Ægteskabet, der i Anledning af „Musesagen" ere fremkomne.

Past. Bøckmann fremlægger i denne Anledning sin „Troesbekjendelse."*) Han gaar ud fra Kolossenserstedet:

*) Anførslerne fra „Budstikken".

I Mænd, elsker eders Hustruer o. s. v. „Hovedpligten som her paabødes“, siger han, „var at Manden skulde elske sin Hustru som sit eget Kjød eller som Kristus elskede Menigheden og hengav sig selv for den. Dette var hans Pligt, fordi Gud saa havde befalet, men Hustruens Lydighedsforhold mod Manden var af samme Grund en ubetinget Pligt.“ Videre udvikledes, at den bibelske Beretning om, at Kvinden skabtes som Mandens Lige „ingenlunde maatte opfattes som om hun der af Gud ligestilledes med Manden som hans ligeberettigede; nei, det var Lighed i Natur, ikke i Stilling, som der antydedes.“ Efter denne lidt stærke Bibelfortolkning, gaar man videre over til Titus 2, 5. hvor det paabydes Kvinden som særlig Pligt at være Manden underdanig og hvorlangt denne Underdanighed skal strække sig siges i samme Apostels Brev til Eph. 5, 25, nemlig „i alle Ting.“ Det er nu dette „alle Ting“ hvorom egentlig det hele dreier sig; det staar i absolut Betydning, siges der; alle er alle; og det er nær Kjætteri at tage „alle“ her i relativ Betydning, eller med rimelig Indskrænkning.

Rigtignok indrømmes der een Indskrænkning, nemlig „alt, undtagen Synd“ hvorved Ordet jo allerede er ophørt at være „absolut“; men det synes neppe at mærkes eller ialtfald at forstaaes og der fortsættes:

„Tjenere og Børn vare befalede Lydighed i alle Ting mod sin Herre og Fader, skulde da det samme Lydighedsbud forklares anderledes for Hustruen end for dem? Man kunde gjerne kalde hende Slave, fordi hun stod i et saadant Forhold, men i ond Betydning maatte Ordet dog ikke i denne Forbindelse anvendes.“

Man ved ikke her om man mest skal undres over den barnagtige Troskyldighed eller den aabenbart ikke originale Suffisanse i Resonnementet. Men det lyder idetmindste som bitter Ironi, naar der tilføies:

„Lydigheden skal for hende være en kjær Pligt; er den hende modbydelig er hun selv modbydelig for Gud.“

At Kvinden ved saadan Fortolkning af „alle Ting“ blir

reduceret til en ansvarsløs Ting, synes ganske at undgaa Opmærksomheden.

Og dog vilde det vel tydeligvis være Kvindens Pligt at nægte Lydighed mod Manden om han f. Ex. bød hende at gjøre eller undlade noget der vilde være til Skade for Børnene; hun kunde vel ikke paa Guds Regnskabsdag undskylde Forsømmelsen af en „Moders helligste Pligter“ med dette: „Manden bød mig, og Præsten sagde, jeg maatte være ham lydig i alle Ting.“

Der er her to Ting, der paa Grund af Yderligheden, de har naaet, lover godt for Fremtiden.

Det første er den eiendommeligt missourisk Skriftfortolkning, der bestaar i Sammenlappen af Sætninger eller endog kun enkelte Ord af de saakaldte „klare“ fra forskjellige Skrifter af Bibelen til en „Lære“, der med logisk Uimodsigelighed troes at kunne demonstreres eller bevises. Imens oversees ganske det Ord: „det naturlige Menneske fatter ikke de Ting som høre Guds Aand til“ og de forglemmer at netop Guds Ord er „de Ting, som hører Aanden til.“

Det andet er Slaverilærens Anvendelse efter sit Princip paa Ægteskabet.

Saalænge der var Tale om Slaveri, enten i Syden, eller endog „i sig selv“ var det saalangt borte, at Folk, om de end ikke kunde modsige den megen Lærdom, idetmindste trøstede sig med, at det i Grunden ikke angik dem.

Men ved denne Ægteskabslære kommer Slaveriprincipet ind i hvert Hus og hver Familie, og det er at haabe, at der gives oprigtige og gudfrygtige Mænd og Kvinder, der med Kraft vil vise en saadan Lære tilbage; aabenbaret i sin klareste Form kan den ialtfald vel neppe andet end bidrage til at vække ny Mistillid og ny Lyst til at blive Missouri kvit.

Hauges Synode har i dette Aar væsentligt været optaget med Grundlæggelsen og Udviklingen af sin Skole i Red Wing, et Foretagende, der synes ledsaget af det bedste Held, saa der allerede er Tale om udvidede Bekvemmeligheder.

Det er med spendt Opmærksomhed det norske Kirkefolk følger Oprettelsen af en ny Skole iblandt os og iagttager de Grundsætninger og Formaal, der kommer at bestemme Sagens Fremtid.

For Red Wing Skolens Vedkommende foreligger en Tale ved Skolens Aabning af Past. N. O. Hill, der synes at være den ledende Aand i Synodens Arbeide. Talen var oprindelig holdt paa Engelsk, men findes i Oversættelse i Synodens Organ, „Budbæreren" for November 1879. Den kan i mange Maader betragtes som et kort Program for Skolens Virkemaade og Bestemmelse.

Han vælger som sit Thema: Oplysning, — Frihedens Grundvold.

Han giver først en Definition af Oplysning og Frihed efter Webster i følgende Ordelag:

„Oplysning er at lære, undervise, oplyse Forstanden, at indgyde i Hjernen Principet af Kunst, Videnskab, Moralitet, Religion og Opførsel". Oplysning, siger samme Forfatter, „er at bringe op, som fra et Barn, give Undervisning, Underretning; det indbefatter al den Række af Undervisning og Disciplin, der har til Hensigt at oplyse Forstanden, forbedre Temperamentet og danne Maner og Beskaffenhed hos de Unge og gjøre dem skikkede til at blive til Nytte i deres kommende Stillinger.

Frihed er, at være i Tvang i almindelig Betydning og som hentyder paa Legemet, Villien og Tanken; Legemet er i Frihed, naar det ikke er fængslet, Villien og Sindet er i Frihed, naar de ikke ere i Tømme eller kontrollerede.

I Definitionen af disse Ord finde vi, at Oplysningen indbefatter i sig selv en Inddeling af Principerne, der flyde fra Materien og Aanden, og som nødvendigvis maa læres, samles og indsluttes i Menneskets Forstand og Hjerte for at gjøre os til et Folk af virkelig Frihed; og i Ordet Frihed finde vi Principerne praktisk udviklet, kastende sine Straaler fra den personlige, nationale, religiøse og moralske Karakter, fra et Folk, som aander, lever og bevæger sig i den moralske og religiøse Atmosphære af **virkelig** Frihed; jeg vilde næsten nævne disse: Præmisserne og Resultatet, eller Conklusionen af vor Existentse.

Deres „ikke virkelige og deres virkelige relative Forbindelse" frembringer Disharmoni eller Harmoni ifølge Uforenligheden

eller Foreningen, efter som den existerer mellem Principerne, ikke originalt, thi der er kun Harmoni, men eftersom de aabenbare sig under Oplysning og Frihed, menneskeligt praktiseret og belyst. Naar vi betragte den „ikke virkelige eller uvæsentlige Forbindelse", saa sagde jeg, at det var „ikke originalt", dermed mener jeg — ikke fra Gud". (Budb.)

Vi ser heri udtalt omend maaske i mindre letfattelige Udtryk, **Principet**, hvorefter Skolen tænkes ledet, nemlig saaledes, at den rette Oplysning skal danne Grundlaget for den rette Frihed, og efter endel Exempler hentede fra Frankrigs og Amerikas Historie, gaar Taleren over til at antyde Methoden, Bærevidden og Maalet for den oprettede Skole, idet han siger:

„Et Smil er ofte blevet fremlokket idag, naar jeg har hørt vore dygtige amerikanske Borgere af Byen Red Wing tilkjendegive sin store Tilfredshed, fordi de forstod, vi tænkte os ikke til at gjøre denne Skole til en liden indesluttet Ubetydelighed, holdt, brugt og benyttet for os selv alene. Jeg vil ikke insinuere, at vore ærede Venner nærte Mistanke, at vi vare slige smaatænkte, snæverhjertede, egennyttige Uslinge, o nei! — lad mig derfor faa Lov at sige: hvad vi ønske, og hvad I vente af os at gjøre, er, at benytte Lærere her, der vil og kan undervise i nyttige, videnskabelige og religiøse Lærdomme, til Alle og for Alle, som vil benytte vor Læreanstalt og underkaste sig dens Disciplin og Orden. Vi vil benytte Lærere, der ligefrem skal forklare og sammensætte Delene af Hvert og enhver Ting, som er nødvendigt at forstaa til praktisk kristeligt Brug i alle Livsstillinger, fra Farmen til National-Forsamlingen, fra Hjemmet og Bønnetimen omkring Familiealteret tillige med Lærdommen, der gjøres fornøden til at bringe Fredens Evangelium til Jordens yderste Grændser. Hvad synes I om saadan Harmoni? Er den ikke virkelig? Kjære, prøv det kun i virkelig Erfaring". (Budb.)

Endelig afstikkes Grændserne for Skolens konfessionelle Standpunkt ved følgende Udtalelser:

„Ingen sekterisk Egoisme, ingen Forening baseret paa falsk Unionisme vil tolereres; den Forening, vi søge og bede om, er den, Gud har i sig selv, i Naturens, Naadens og Herlighedens Rige, der paa Ordets Grund binder ham og hans Folk sammen, da vi kjende kun en Port og en Vei til Himmelen og paa Veien ville vi saa inderlig gjerne fyldes med Tro, Haab og Kjærlighed, saa vi i Ord og Gjerning maatte faa vandre i Aandens

Samfund med hverandre, mere og mere i Kjærlighed til Gud over alle Ting og Næsten som os selv, bedende til enhver Tid om mere Visdom, paa det vi mere og mere kunne kjende vore egne Svagheder, hvorfor Ønsket mere og mere vil fremavles at naa Fuldkommenhed der hjemme i Himmelen, hvor Oplysning og Frihed skal med alt Andet blive evigt fuldkommen". (Budb.)

Uagtet et og andet i disse Udtalelser maaske ikke kan være aldeles klart og forstaaeligt, saa er det dog aabenbart Forsøg paa at fremstille et principmæssigt Skolearbeide, og endskjønt Collegeplanen synes efter vore europæiske Begreber altfor vidtløftig og bred til snart at kunne realiseres, og der af den theologiske Undervisning neppe fra Begyndelsen ialtfald kan ventes den videnskabelige Holdning, der skal staalsætte og væbne den enfoldige Kristentro, saa er det dog ikke mindre sikkert, at Hauges Synode ved Oprettelsen af Skolen i Red Wing er gaaet ind i Række med de Samfund som anser en grundig aandelig Uddannelse som en nødvendig Erhvervelse for de Guds Tjenere, der med rette Alvor og Kraft skulde være istand til at nære og styre Menigheden og forsvare den mod de mange Angreb, hvorfor den særlig i dette Land vil være Gjenstand.

Men derved synes det os ogsaa at det tidligere Særkjende: „Præster uden særegen Uddannelse", er bortfaldet, og den væsentlige Anstødssten mellem Hauges Synode og de andre lutherske Samfund bortryddet, at de ialtfald har faaet eet stort fælles Virkepunkt, hvor de kunde mødes, nemlig Skolegjerningen, og vi tør saaledes haabe, at det kun er et Tidsspørgsmaal, naar de smaa personlige Hensyn og Misforstaaelser mellem Præsterne vil bortfalde for Menighedernes Krav paa et fælles og enigt Kirkearbeide.

Konferentsen har ligesiden sin Stiftelse koncentreret al sin Kraft omkring Opbyggelsen af en god kristelig Skole, der kunde fyldestgjøre de Krav som Menighedernes voxende Modenhed og Indflydelse gjorde til de Præster der skulde uddannes til at virke blandt dem.

Der har derfor ogsaa været en stadig Vexelvirkning mellem Skolen og Menighederne, der har givet hele vort

Samfund sit karakteristiske Præg. Seminariets første Nød og Kampe, dets senere Vext og Udvikling har været Gjenstand for Menighedernes Bønner og Glæde og alvorlige Overveielser. Resultatet har været en kraftigere Sammenslutning mellem de gudfrygtige i Menigheden og mellem Menighederne indbyrdes for at støtte og nære den Skole, de har erkjendt er deres egen, og som frembyder sig for dem som en guddommelig Ager, hvoraf de vil høste Gudfrygtigheds Frugt i vel uddannede og alvorlige Herrens Tjenere. Dette mere end noget andet har gjort vore Menigheder til sande Frimenigheder.

Til Gjengjeld har der ude fra Menighederne gjennem Seminariet blæst en frisk Luftning af aandeligt Liv, af fælles Bøn og fælles Haab, som har givet Professorerne Kraft og Mod at holde ud under Omstændigheder, der ofte har været særdeles haarde for Kjød og Blod. Derved er fremkommen en umiddelbar og levende Forbindelse mellem Professorerne paa den ene Side, og Præster og Folk paa den anden; dette har sat Skolens Lærere i saa nær og direkte Forhold til det hele Samfundsarbeide, at der neppe kunde undgaaes personlige Sammenstød mellem dem og ældre Medlemmer, der tildels havde ledet Samfundet i et noget forskjelligt Spor.

Der fremkom med andre Ord nogen Brydning mellem en gammel og en ny Tid, og under saadan Brydning er det ikke altid let at skille Personerne aldeles fra Sagen.

Trods al Tale om Frimenighed stod ogsaa oprindeligt i Konferentsen den formelle Menighedsfrihed med det reelle Prestestyre, som muligt Grundlag for en Samfundsforfatning. Naar nu virkelig vore Menigheder mere og mere ere naaede frem til fuldt og bevidst Selvstyre og fuld og bevidst Indflydelse paa Samfundsarbeidet og dette er skeet væsentligt ved det fortsatte Arbeide for at opretholde og udvikle Skolen, saa er det ikke underligt om det gamle Systems Tilhængere føle sig fristede til at tillægge Professorernes Nyhedsideer meget af hvad der dog kun er en konsekvent Udvikling af de Principer, der ere nedlagte i Samfun-

dets Konstitution, saaledes som den for nærværende foreligger, og som uimodstaaeligt ere fremavlede af Begivenhedernes Medfør.

Den Uvillie der imidlertid Aar om andet har udviklet sig mod Skolens Lærere, savner saaledes den rette principielle Grund, og er derfor som det af de allersidste Foreteelser smertelig er fremgaaet, udartet til ligefrem personlig Animositet og Uartighed: Dette vil ikke i Længden kunne holde ud i et kristeligt Samfund eller foran oplyste Menigheders Dom. Et af to vil maatte gjøres: enten at Menighederne opgiver hvad de har vundet og rolig finder sig i at nogle faa Mænd af personlige Uvillighedshensyn lammer og kanske for en Tid stanser Skolen i dens Virksomhed, eller at Menighederne aldeles bortser fra enkelte Personers Særkrav, gjør et nyt Skridt fremad paa den Frihedsvei, hvorpaa de have slaaet ind, og med et nyt og kraftigt Tag endelig bringer Skolen paa fast og permanent Grund; ligeoverfor et alvorligt Arbeide vil personlige Stridigheder dø bort af sig selv.

Det er dette Menighederne er ifærd med ved Oprettelsen af Skolefond. Der er Grund til at haabe, at den Modstand, denne Sag har mødt kun har tjent til mere at klargjøre for Menighederne Nødvendigheden af „Fondsplanens" hurtige Gjennemførelse, og at Præster og Menigheder som een Mand vil slaa Slaget inden dette Aar er udrundet. Men megen Skade er allerede anrettet ved at nøle altfor længe; vi er atter komne ikke saalidet i Gjeld; enkeltes Mistænkeliggjørelse har afskaaret Skolens Rodtrevler her og der; og det lyder som et Alvorsraab til os, at arbeide medens det er Dag; Natten kommer, da Ingen kan arbeide.

Saaledes er „Fondssagen" for Øieblikket Konferentsens Livssag, fordi den er Skolens Livssag og Skolen er i egentligste Forstand Konferentsens Hjerte. Først naar den rette Ro og Ligevægt er bragt istand i Skolesagen, kan derfor vort Samfund vente med al Kraft at kaste sig over de mange Gjøremaal der ligger for os, og hvoraf ikke det

mindste er at bringe istand en Tilnærmelse og om muligt, Fællesarbeide mellem de norske Kirkesamfund herover.

Hvor mørkt det derfor stundom kan se ud for Skolen, er det vor Tro til Herren, at de nærværende personlige Forviklinger ikke kan være mægtige til at stanse den naturlige Udvikling, eller hindre et helt Samfund fra at gjøre en stor Gjerning, hvortil det er kaldet blandt vort Folk.

Dr. Ebenezer Henderson.

Digteren Cowper sang om sig selv:

„Af Adelsbyrd og Kongeæt
Jeg kan ei rose mig
En Fader dog og Broder med
Jeg har i Himmerig".

Det var ogsaa Hendersons Lod. I en liden Hytte, i Nærheden af Dunfermline i det sydlige Skotland, saa han Dagens Lys. Forældrene var fattige Bønder, som i Guds Ord fandt den rette Trøst i al Nød. Laa deres Hytte ensomt paa den øde skotske Hede, saa blev den enda ensommere ved fire forhaabningsfulde Børns tidlige Død. Men den 17de Nov. 1984 skjenkede Gud dem atter en Søn. Da Drengen blev født sagde Faderen: „Hør, Johanne, du ser nu, at Gud ikke har glemt os; hidindtil har Herren hjulpet, og han vil hjelpe os til Enden. Vi vil kalde Barnet Ebenezer. Han voksede og trivedes til Forældrenes Glæde. I senere Dage har Ebenezer ofte tilbagekaldt i Erindringen Betydningen af sit Navn, og ladet Tanken streife den fattige Hytte, hvor han modtog det. Han lod sig arbeide et Segl som fremstillede en Mindestøtte, omgivet af de hebræiske Ord: 1 Sam. 7, 12. Og Gud har ofte givet ham Anledning til

at fornye den Mindesten, og atter at udraabe: „Indtil nu har Gud hjulpet!"

„Engang," saa skriver han senere, „vendte jeg efter en lang Reise tilbage til mit Fødeland. Postbefordring til Dunfermline var den Gang enda noget uhørt. Jeg steg derfor af ved den nærmeste Station og vandrede over de Marker og Stier, som var mig saa kjendte fra min Barndom. Overalt kjendte Scener, til høire og venstre den velbekjendte skotske Dialekt. En Hyrdedreng sang den gamle Folkevise:

„Forbi, forbi er de deilige Dage
Som min Ungdom saa."

Et usædvanligt Vemod overfaldt mig. Jeg satte mig paa en Veisten og tænkte paa mine Forældre, der længe siden havde forladt Verden, og paa Venner og Slægtninge som var adspredt vidt om eller ogsaa døde; jeg følte mig ene, ganske ene, en Fremmed og Pilgrim, hjemløs (vistnok efter Herrens Vilje),—Nutiden saa tom, Fremtiden saa mørk! Da lød en anden Melodi fra den samme klangfulde Stemme:

„Skal vort Hjerte forsage? nei, o nei!
Der er En, som hidtil har for os sørget
Han glemmer os ei, han glemmer os ei."

Det var et Ord talt i rette Tid. Jeg skammede mig stod op, takkede Gud og gik trøstig videre. Da lovede jeg Gud at jeg aldrig mere skulde være mit Døbenavn utro.

Ebenezer var ingen stille fredelig Gut; han viste ofte et ustyrligt og trodsigt Sind, uagtet han ikke manglede den nødvendige Tugtelse. Engang da han endnu ikke var 8 Aar blev han grebet i en slet Streg. Moderen tog en Stok og løb efter ham. Den lille Dreng gjemte sig i Huset, og da han ikke længer saa nogen Udvei styrtede han løs paa Moderen. Da mødte ham en uventet Straf. Ved en hurtig Vending stødte han imod et Spand, og faldt i den koghede Melk og forbrændte begge sine Fødder. Da han kom op igjen maatte han gaa med Krykke og havde Udsigt til hele sit Liv at blive Krøbling. Nu kunde han ikke bruges til andet end at gjede Faar. Undertiden fik han Billedbøger, og

derved forglemte han sin Elendighed, isærdeleshed glædede han sig over naturhistoriske Fremstillinger. Dog skulde han ikke lide nogen livsvarig Straf for sin Ungdomsletsindighed. En Dag saa en gammel Betlerske ham, og hun lod ham fortælle sin Historie. „Saa", sagde Konen, „sig din Moder, at hun skal fylde den samme Bøtte, i hvilken du faldt, med kogende Vand, tildække dine Fødder, og holde dem over Bøtten, og ikke lade Dampen slippe ud, derpaa skal hun gnide dem indtil de bliver lige". Dette velmente Raad blev fulgt, og Flesk blev brugt til at gnide med. Efter nogle Uger strakte de sammenkrumpede Muskler sig, og Helbredelsen lod intet tilbage at ønske.

Drengen begyndte sent at gaa i Skole, og de Kundskaber han fik i Dunfermline Landsbyskole var kun ringe. Derpaa skulde han lære Uhrmageri af en meget ældre Broder, men holdt under den strenge Mester ikke ud mere end noget over et Aar. Atter vogtede han Kjør og Faar, men da han blev træt af dette Arbeide forsøgte han hos en Skomager. Et bestemt Kald fandt han først efter sin forunderlige Helbredelse.

I Aaret 1799 besøgte den velbekjendte Skotte Rawland Hill med sin Ven i Landsbyen Dunfermline, og snart derpaa finder vi Stedets Ynglinge, blandt dem Henderson, ugentlig samlet til Bøn og Bibellæsning. Den Forandring som dengang foregik med ham var en alvorlig og blivende

Hans Ønske var nu at blive Evangeliets Tjener. Han forberedte sig derfor 1803 i Haldone's Seminar i Edenburg til Predikeembedet, og i August Maaned 1805 besluttede han sig til, sammen med sin Ven J Paterson, at grunde en Mission i Lurat paa Indiens Vestkyst. Men hvorledes skulde han komme til Indien. Det engelsk-ostindiske Kompagni vilde dengang ikke taale nogen Missionær i Hindostan. De kunde i det høieste virke blandt de bengalske og tamuliske Stammer i de smaa danske Besiddelser. Der var saaledes for Henderson intet andet at gjøre end at søge et dansk Skib til Overreisen. Begge Vennerne ilede nu til Kjøbenhavn,

og haabede uhindret at reise derfra til Serampur. De fandt et Skib færdigt til Afgang, men til deres store Skuffelse var alle Rum besat, og flere Skibe kom ikke til at afgaa det Aar. De vilde derfor nøie sig med at faa være i det underste Skibsrum, men ogsaa der var fuldt. Da de vilde sove paa Dækket blev det dem ikke tilladt. Der var saaledes intet andet at gjøre end at vente til næste Foraar. Gud havde føiet det saa, og de maatte skikke sig deri. Da begyndte de at forkynde Evangelium, og uddele Traktater blandt Englænderne i Kjøbenhavn og Helsingør. De udbredte ogsaa den hellige Skrift i Danmark hvor den kun fandtes i faa Exemplarer, og udstrakte deres Virksomhed ogsaa til Sverige og Norge. De betragtede nu dette Arbeide, som deres Hovedopgave, og tænkte ikke mere paa Bortreise.

Kun engang i de næste 12 Aar besøgte Henderson sin Hjembygd. Ellers træffer vi ham i Møie og Arbeide, under Farer paa Floder i Stæder og paa Havet, ufortrøden beskjæftiget med sin Bibeludbredelse. Til Tvivl og Forsagthed gaves der Anledning nok, men ogsaa til Lov og Tak. Vilde det Værk Gud havde anbetroet ham og hans Medarbeider ofte blive dem for tungt, saa styrkede de sig ved Bøn. Deres Forsæt var efter Evne at udbrede Guds Rige, hvor han selv vilde aabne Porten og bane Veien. Den Tid i hvilken de arbeidede var meget bevæget, alle Hjerter svævede mellem Frygt og Haab. Hvert Aar bragte nye Krige og Krigsrygter, den som idag var Ven, kunde imorgen være Fiende. England og Danmark stod fiendtlig ligeoverfor hinanden, og midt under Freden havde England angrebet og bortført den danske Flaade, for at den ikke skulde falde i Europas Herskers Haand. Vi tør ikke forundre os over at Danmark under, saadanne Omstændigheder ikke vilde høre noget om det engelske Bibelselskab. Men da Henderson allerede før Fiendtlighedernes Udbrud, ved sin Virksomhed i Kjøbenhavn, havde erhvervet sig et godt Navn fik han Løfte om snil Behandling under sin Beskjæftigelse med den islandske

Bibel. Han fik derfor endog Lov til under Krigen at forblive uantastet i Kjøbenhavn.

I Aaret 1806 hørte han om Island, at denne store Ø, med 50,000 Indbyggere fordelt paa 305 Menigheder, var uden Bibler. Ingen Skolelærer var at finde paa hele Øen, dog ønskede alle vakte at læse og skrive deres gamle Sprog. Pressen havde allerede længe hvilt, men de flittige Øboere, tog Afskrifter, hvor de kunde faa fat paa en Bog. Der var neppe 40 til 50 Bibler paa hele Øen, thi der var hengaaet henved 50 Aar siden den sidste Forsendelse fra Danmark kom. Var der en Bibel tilsalgs paa en Auktion blev der budt uhyre Summer for den, og blev et Nytestament sendt til en Menighed, saa strevdes de bedste Familier om at faa bruge det, og udrevne Blade blev erstattede ved Afskrifter. Andre lærte hele Kapitler udenad for at have Stof til Betragtning i den vinterlige Husandagt, som medens den offentlige Gudstjeneste aldeles stansede, blev holdt med den største Regelmæssighed. Henderson anmodede derfor det britiske Bibelselskab om at foranstalte en Udgave af det islandske Ny-Testament. Det var just under Trykning da Krigen brød ud, dog fik han Tilladelse til at fuldføre sit Arbeide, og at træffe Foranstaltninger til Uddeling af den hellige Skrift. Stor var den Glæde som denne uventede Gave frembragte paa Island, men den store Nød traadte først nu frem i sit fulde Lys. Han bevægede derpaa Bibelselskabet til at faa istand en Udgave af hele den islandske Bibel. Typer blev anskaffet, og man søgte ivrig at drive Sagen frem trods altid nye Besværligheder. Værkets Fuldendelse forhaledes dog indtil Fredens Gjenoprettelse.

Den 8de Juni 1814 afreiste Henderson med omtrent 3000 Bibler til Island, hvor han efter en langvarig Reise lykkelig landede. Indbyggerne i Reykjavik, Øens lille Hovedstad, glædede sig vel over en Ladning Korn, men endnu større blev deres Glæde, da den ene Kiste med Bibler efter den anden, blev bragt iland. Folket strømte til Biskopens Bolig og vilde se den engelske Ven, som havde bragt dem den

rette Manna for deres Sjæl. Folk kom i store Skarer og raabte efter ham: „Velsignelse over dig, du Herrens Velsignede.“ Dersom han var kommen en Maaned tidligere havde Handelstiden, som fører mange Kjøbere og Sælgere sammen, betydelig lettet hans Arbeide, men nu var alle igjen spredt omkring, og nogen regelmæssig Postforbindelse var der ikke. Han maatte derfor selv tage Sagen i sin Haand og gjennemreise det ugjestmilde Land, for at afhjælpe den store Mangel. Udrustet med Heste, Telt og alle Reisefornødenheder drog han efter nogle Dage til Øens Nordside. En dansk Officer lettede ham Reisen med sine Kundskaber, og sin Venlighed. Efter at de havde besøgt to bibeltomme Fiskesogne, gik det ind i Bjergene, gjennem en trist vulkansk Ødemark, de saa neppe et lidet Græsstraa i de dybe Lavasprækker og sjelden viste en Fugl sig. Men efter fem ensformige Dage stege de endelig ned i den skjønne Dal Eyafjord, og et Antal frelsebegjerlige Sjæle samlede sig om det neppe opslaaede Telt, hvor en fattig Yngling, begavet med det Nytestamente, forelæste det 3die Kap. af Joh. Ev. Festlig Opmærksomhed laa udtrykt i alle Ansigter, hos Gamle og Unge, trillede Taarer ned over Kinderne ....

„Enda ti Gange vilde jeg gjerne gjennemreise hine frygtelige Egne“, skrev Henderson, „for at nyde en lignende Aften.“ Men ikke blot der, men næsten i alle Kirkesogne, blev Bibelmanden modtaget som en Engel fra Himlen og Glæden over at han turde bryde det saa længe savnede Brød, for saa sandhedshungrige Folk, lod ham foragte alle Reisens Besværligheder. Bibelmangelen var ikke overdrevent skildret, derom kunde han snart overbevise sig. Paa Østkysten fandt han en Provst som i 17 lange Aar havde anstrengt sig for at skaffe sig en Bibel, men først nu fik den af sin Gjæst. I Syden var der et stort Kirkesogn hvor der ikke fandtes en eneste Bibel. Og at alt forholdt sig saaledes, vidste man af de Fortegnelser deres Prester holdt, thi de havde optegnet hvilke Bøger hver Familie eiede. Vel kjøbte man ogsaa Bøger, der handlede om andre Ting, som Jordbeskrivelse, Historie osv., og der

gavēs mange som fornøiede sig over de gamle Sagn og Overleveringer; men i det hele taget var Bibelen dog den mest søgte Bog, Evangeliet det mest forønskede Budskab. Rationalisterne havde nogle Steder søgt at udbrede deres Vantro, men Folket vilde intet vide af dem. Her og der modtog Folk først ogsaa Henderson med en vis Sky, thi de troede, at han som en Fremmed sandsynligvis vilde holde med, den „nye Mode", men saasnart de havde overbevist sig om at han troede paa det gamle Evangelium, blev de hjertelige og fortrolige mod ham, og betragtede hvad han sagde næsten som et Orakel. Men de, som ventede paa Guds Rige, glædede sig som Børn, naar Henderson talte med dem om det nyvakte Liv i Kristenheden. Først havde de ment, at „gamle Kong Georgs" Godhjertethed, havde sendt dem denne store Gave, men siden fandt de at Tiden var kommen om hvilken det hedder, „af Guds Erkjendelse skal bedække Jorden, ligesom Vandet Havet", og takkede Gud, fordi han lod dem opleve det.

Da Henderson to Somre derefter bereiste Øen, opholdt han sig Vinteren over i Hovedstaden, — han havde da Anledning at se og undersøge de mange Naturundre hint Land frembyder. Der var vel meget at fortælle derom, dog vi gaar det forbi, og nævner kun, at Øboerne overalt viste sig taknemmelig mod ham fordi han havde bragt dem Guds Ord til Salighed.

I Høsten 1815 vendte Henderson tilbage til Danmark ledsaget af Islændernes Velsignelse. Han havde den Overbevisning, at Gud, intet Sted, saaledes som paa Island, selv havde forberedt et Folks Hjerter til Annammelsen af Ordet, og selv veiledet dem til flittig og frugtbar Brug deraf. I Aaret 1817 finde vi Henderson beskjæftiget med at udbrede Bibler i Rusland. Hans Ven Paterson og Pinkerdon havde allerede arbeidet med Bibeludbredelse der, men der var Rum nok for en tredie Medarbeider. Kun faa ved, hvad det russiske Bibelselskab i hine Dage havde paa sig. Det var dengang den eneste Indretning som i Udstrækning

Dybde og Magt kunde sammenlignes med det engelske Moderselskab. Det var i den skjæbnesvangre Decembermaaned 1812 at Rusland ved en Gudsdom blev befriet fra sin Fiende, og hele Europa bebudedes en Ende paa den aarelange Engstelse. Dette bevægede Keiser Alexander til at bøie sig for Herren, og at give sit Folk Guds Ord. Dengang blæste en friskere Aand over det store russiske Rige; enhver følte hvad Gud havde gjort for Fødelandet, og at de skyldte ham Taknemmelighed. Det rette Svar kom fra Keiserens Mund, og gjenlød i alle Hjerter. Man besluttede flittig at læse Guds Ord, og at leve derefter saa at man kunde vinde Guds Velbehag, at hans Straffedom ikke mere skulde komme over dem. Til Bibelselskabet i St. Petersburg, til hvilket Grækere, Armenier, Katolikere, Lutheranere og Reformerte andægtigen sluttede sig, kom der snart Datterselskaber i alle Dele af Landet, og man talte om ikke at „hvile, før enhver Russer eiede den hellige Bibel." Fattige Soldater bragte maanedlig deres Bidrag. Invalider lagde Penge sammen for at skaffe en Bibel til hvert Detachement. Ligetil Kaukasus Fod strakte den nye religiøse Begeistring sig. Kosaken fandt Middel til at anskaffe en Bibel til hver Vagtstue, og alle afsaa hver Dag en liden Stund til at læse Guds Ord. Paa Regjeringens Krigsflaade og i deres Sagmøller blev hver Søndag forelæst af den hellige Skrift for Folkene. Bibelen fandt Vei til Hospitaler og Fængsler; i alle Skoler blev den læst. Ogsaa Bønderne vilde gjerne høre Guds Ord, men da ingen af dem kunde læse, forenede Godsbesiddere og Geistlige sig, og gav fri Undervisning i Landsbyskoler. Det hendte ikke sjelden at Fattige sultede sig for at spare syv Rubler til at kjøbe en Bibel for. Kirkemyndighederne befordrede Bibeludbredelsen baade med Ord og Gjerning, og prisede Gud for den Seier som den evangeliske Mission havde vundet baade paa Tahiti og andre Steder. Den katholske Biskop i Podolien udtalte i en Festtale: „I Henhold til Jesu Kristi Befaling (Joh. 5, 39 ff.) siger ogsaa jeg og vil uafladelig formane eder: Læser den hellige

Skrift, saavel det gamle som det nye Testamente; thi den hele Skrift er indblæst af Gud o. s. v." Biskoper og Statsmænd, støttede Bibelselskabet, for at den hellige Skrift kunde blive billig og talrigt udbredt. De følte, at, da de havde faaet Evangeliet fra Grækerne skulde de nu afbetale deres Gjeld ved at udbrede Bibelen i hele det tyrkiske Rige. Hvert Aar formertes Hjælpeselskaberne, tilsidst var der næsten 300. I 41 Sprog blev Guds Ord oversat, trykt og udbredt. Neppe var et Oplag færdigt, før det var udsolgt, alle Ruslands Folkeslag Bukarer og Taratarer, ja Buriater, og Kirgisiske Sultaner tog levende Del i Bibeludbredelsen. Det britiske Bibelselskab sagde i sin Indberetning for 1814: I hele Europa er Rusland det Rige, som har modtaget vort Arbeide med største Velvillie, og som har givet os den videste Arbeidsmark, mange kristelige Nationer omslutter det og dets Grænser strækker sig ogsaa til hedenske, og paa alle Maader utilgjængelige Stammer, saa vi maa sige: „Dette Verdensrige baner vor Gud en Alfarvei." Og det russiske Datterselskab satte sin Ære i, ved Ihærdighed i Arbeidet, at vise sin Taknemmelighed mod England, som havde gjort den smukke Begyndelse, i det Haab, at det der begyndte Arbeide ved Guds Naade engang maatte bringes til Fuldendelse i Rusland.

Den tiltagende Bibeludbredelse, hvorover enhver sand Kristen glædede sig, opvakte den romerske Paves Vrede. Pius VII, som, ved Russernes og Englændernes Medvirken, igjen var indsat i sit Rige, følte sig kaldet til at beskytte Kirken mod alle nye Retninger. Den 29de Juni 1816, udstedte han en Bulle til Polens Primas, hvori han fordømte Bibeludbredelsen, „denne Opfindelse af ugudelig Ondskab og sjælefarlig Pestilenz, denne nye Art Ukrud, som Fienden havde udsaaet."

Den reli.iøse Vækkelse og det nye kristelige Liv varede ikke længe. Med den græske Opstand kom en anden Aand over de russiske Geistlige og kristelige Lægfolk. Mange stræbte mere at bevise deres Tro ved at udjage og tilintetgjøre Tyr-

ken end ved stille Arbeide for at befæste sig i Guds Ord. Den ædle Keiser Alexander kom i mangeslags Trængsler og mangen from Hykler blev aabenbaret. Den høie Geistlighed blev opfyldt med Uvillie over de kristelige Lægfolks Iver. Den største Forsigtighed blev anbefalet Bibelvennerne. Og da disse forudsaa, at Tiden vilde forandres, maatte de virke saa meget kraftigere saa længe deres Dag varede.

I Foraaret 1817 maatte Henderson forsvare Bibelselskabet mod allehaande Beskyldninger. For at bringe Folk til Forstaaelse af Bibelen, indrettede han Bibeltimer, og i den lutherske Kirke i St. Petersburg blev saadanne indført efter en vis Plan, og snart fulgte mange andre Steder Exemplet. I Aaret 1821 gjorde han, sammen med sin Ven Paterson, endnu en lang Reise gjennem det sydlige Rusland. Keiserens overordentlige Gunst lettede dem betydelig Reisen. Gjennem urolige Egne som Maldou og Kaukasus stod en militair Eskorte til deres Raadighed. Intet Under naar de høieste Herrer overlod Stadsvogne med 6 Heste til deres Brug. Mange vilde derved behage Keiseren, men et stort Antal høitstillede Personer gav de Reisende det Vidnesbyrd, at de i dem havde fundet redelige Kristne. I Odessa (Juni 1821) bivaanede de Patriarken Gregor af Konstantinopels Ligbegjængelse, han var af dem, som af Hjertet havde befordret Bibeludbredelsen. Paa denne Reise saa Henderson ogsaa de tyske Kolonier og Missionsstationer, og deres tyrkiske Omgivelser interesserede ham overmaade. Da det var ham om at gjøre at tale til de Folk, hans Kald førte ham sammen med i deres eget Sprog, lærte han ogsaa tyrkisk.

Henderson havde her virket i det britiske Bibelselskabs Tjeneste. Senere løste han sig fra sin Forpligtelse med dette Selskab, og traadte i det Russiske Bibelselskabs Tjeneste, som han tro havde tjent i 3 Aar. Desværre lykkedes det Fienden at gjøre hans Stilling i Petersburg uholdbar. At han prædikede for de engelske Matroser i Kronstadt, uden at binde sig til den anglikanske Form, havde de høikirkeliges Bagvaskelse tilfølge, dog det strandede paa Keiserens Be-

stemthed. Men da drog Fienden alle Mangler ved Bibelselskabet frem og reiste frygtelige Klager mod det. Man indbildte Keiseren, at Revolutionen fik Næring ved Bibelen; et Regiments Oprør skrev sig ogsaa fra Skriftens misforstaaede Friheds og Lighedslære. Den ædle Fyrst Galitzin maatte nedlægge sit Hverv som Kultusminister og Bibelselskabets Præsident. Ogsaa den utrættelige Statsraad Papoff maatte opsige sin Tjeneste som Bibelselskabets Sekretair, fordi han havde understøttet en tysk Skriftfortolkning, hvori der kunde paavises vildfarende Lærdomme.

Dog Guds Riges og det nye kristelige Livs Fiender lod sig ikke nøie hermed. De rettede sin Harme mod alle indflydelsesrige Mænd, især Prester, og udslyngede mangen Mistanke. Man skræmte Keiser Alexander. Han havde kaldt Troespredikanten Goszner til Petersburg, men kunde nu ikke beholde ham der længere. I fire Aar havde Malteserkirken været Skuepladsen for hans Virksomhed, der havde han med stor Frimodighed forkyndt Retfærdighed ved Troen. Ordet tændte an i utallige Sjæle. Katholiker, Protestanter og Grækere, alle vilde høre om Kristus som den korsfæstede og opstandne. — Alle strømmede til Goszners Kirke. Der hørte man om Kristus, der græd Høi og Lav Bods og Taknemmeligheds Taarer, thi der var i Kristus Tilgivelse for alle deres Synder. Men Geistligheden kunde af Nid og blind Iver for de gamle kirkelige Skikke ikke tilgive ham denne store Tilslutning. Hans Navn delte Hovedstadens Befolkning i to Klasser. Hvad der bliver talt og gjort i Mørket skal blive aabenbaret paa den store Dag. Da hed det: Goszner er forbandet, han maa uden Ophold over den russiske Grænse. Dr. Henderson ilte til ham, for endnu engang at se ham, og forsikre ham om hans Forbøn for Guds Trone. Goszner forlod Petersburg omgiven af Kosaker. Man vil vide at Keiseren havde sine Grunde hvorfor han befordrede ham over Grænsen under saadan Bedækning. Goszner traadte ud af den katolske Kirke, og gik ind i den evangeliske,

og blev senere Prest ved Bethlehemskirken i Berlin, hvor han længe arbeidede med Velsignelse.

Efter lang smertelig Svæven mellem Frygt og Haab fandt Dr. Henderson, der saa sig dømt til Uvirksomhed, at hans længere Forbliven i Rusland var til ingen Nytte. I Foraaret 1825 fik han keiserlig Tilladelse til at fratræde sit Embede. Han vendte derpaa tilbage til England og landede den 5te Juli 1825 i London.

Efter et 20aarigt Arbeide i Udlandet virkede Dr. Henderson endnu 30 Aar, for Guds Riges Fremme i sit Fødeland. I 1818 giftede han sig, og saa en lykkelig Familie voxe op. Ligesom han tidligere søgte at bringe Guds Ord vidt omkring saa fandt han det nu at være sin Opgave som theologisk Professor i Haxton og Heighburg at fortolke det. Den Tid han havde tilovers fra Undervisningen viede han til Udarbeidelse af bibelske Fortolkninger, der fandt god Modtagelse i hans Fødeland. I de sidste Aar gjennemsaa han endnu Korrekturen til den tyrkiske og danske Bibel, og tjente saaledes med sine sidste Kræfter det Bibelselskab, hvis Formaal han havde viet sin Ungdomskraft. Den 16de Mai 1858 gik han som en tro Arbeider i Herrens Vingaard ind til den evige Hvile. (Baseler Bibelblätter 1866.)

Menigheden i Katakomberne.

(G. Sverdrup.)

Den evige Stad.

Verdenshistorien har ofte kaldt Rom „den evige Stad." Rom har seet Aarhundreder vexle og Aartusinder omskiftes uden selv at gaa under. Fra en liden Begyndelse steg det op til Verdensherredømmet; og skjønt det romerske Verdensrige

faldt, saa overlevede Rom dets Undergang. Rom har seet Folk efter Folk drage gjennem sine Gader; det har seet Riger opstaa og Riger falde. Det har løftet sit Hoved i hovmodig Triumf, naar Verdenserobrere bar Folkenes Gods hen for dets Fod; selv har det ogsaa stundom maattet bøie sin stolte Nakke for fremmede Erobrere. Men Rom er ikke falden, naar det snublede; og det er ikke blevet liggende, naar det blev nedkastet; endnu er Rom regnet blandt Byerne, og dets Stolthed er ikke brudt og dets Skjønhed ikke veget fra det. Verdenshistorien ser det med ærbødig Beundring, og naar den ser, hvorledes de andre Verdensbyer er sunkne i Ruiner, hvorledes Babylon og Ninive er blevne Grushobe, saa drømmer den om Roms evige Ungdom og om en Kraft, som aldrig ældes. Den urgamle Stad er endnu fuld af Ungdoms Liv, og Frihedstanker bølger atter gjennem dens mylrende Folkesværm. Aldrig saa Historien en Stad som denne, der tvende Gange har seet Verden for sine Fødder, og som end i sin graa Alderdom skyder grønnende Skud og lever sin Ungdom for anden Gang.

Men for en kristelig Betragtning af Historien er Roms Herlighed kun det falske Gulds bedaarende Glimmer; og Roms Aarhundreder og Aartusinder er kun korte Timer i Herrens Verdensdag. Og hvad mere er, Roms Kraft til Selvforyngelse, som forekommer den verdslige Betragter saa forunderlig og ophøiet, den synker for den kristelige Betragtning ned til at være et Laan eller et Ran fra Guds Menigheds Liv. Det gamle hedenske Rom, Keisernes Stad med Afgudstemplernes Pragt, er faldet, og paa dets Ruiner er bygget det kristne Rom med sine tusinde Kirkespir og sine pavelige Paladser. Saa stor er Kristendommens Magt i Historien, at den endog i sin mest forvendte Skikkelse har været istand til at gjøre Rom anden Gang til Verdens Herskerinde.

Derfor er det kun menneskelig Forfængelighed at kalde Rom „den evige Stad." Om Rom, efterat have suget Verdenslystens og Verdensgiftens Bæger ud indtil sidste

Draabe, endnu var istand til at vækkes op til nyt Liv ved Kristendommen, saa viser det ikke Roms Magt men Kristendommens. Og dersom vi af Roms Historie kunne høste noget sandt Udbytte, saa maa det meget heller være dette, at Guds Kraft er mægtig til at overvinde Verdens Forkrænkelighed.

Der er „en evig Stad" ogsaa for Troens Øie; det er det Jerusalem heroventil, som er vor alles Moder. Guds Menighed er Staden, som er bygget paa Bjerget, og hvis Mure er grundlagte paa Klippen. Den staar ikke alene gjennem Verdens vexlende Tider, men selv naar Verdens Tid er ude, og Døden har revet til sig den sidste Rest af det syge Verdensliv, saa staar Guds Menighed lige ung som Herrens Brud. Da oplader „den evige Stad" sine Porte for Guds fattige og foragtede Børn og de huses i dens evige Boliger i uforstyrret Fred og uvisnelig Herlighed.

Der er imidlertid neppe i Menneskeslægtens Historie nogen mærkeligere Omvæltning end det hedenske Roms Overgang til det kristne Rom. Guds evige Liv, som var givet i Sønnen, Jesus Kristus, trænger sig ind i Verdensstadens Død; og i Verdensstadens Ruiner bygges paa aandeligt Vis Guds Stad, idet der ved Kristi Evangelium samles en Guds Menighed af de dødstrætte Hedninger, hvis Sjæle ikke kunde mættes af Verdenslivets Tomhed og Hulhed. Intetsteds viser Kristendommen sig saa lig Sædekornet, som falder i Jorden og døer og bærer megen Frugt, som netop i Rom. Thi det er i egentligste Forstand af de kristne Martyrers Grave, at den romerske Menighed voxer frem. Den romerske Menighed maa stige ned i Graven forat gaa frem til Livet. Intetsteds kjæmper Hedenskabet saa haardnakket for Livet og synes saa vis paa sin Seier over Kristendommen. Men jo mere Hedenskabet raser, desmere forbløder det sig; og jo mere Menigheden lider, destomere voxer dens Kraft, indtil det ender med Hedenskabets Undergang i Selvudmattelse og Menighedens Fremtræden paa Verdensskuepladsen for fra

Rom af at tage et nyt Tilsprang i sit Seierstog gjennem Landene.

Det er et lidet Træk af denne Overgangstid, som vi i det følgende vil prøve at skildre. Roms Katakomber er nemlig ikke noget andet end de Kristnes Begravelsespladse udenom Byens Mure. Men disse Grave var en Tid lang Menighedens Tilflugtssted, og de har derfor Betydning ikke alene som de afdødes Hvilested men ogsaa som de levendes Skjulested den lille Stund, da Trængselens Ild gik over den romerske Menighed. Det er ikke saa særdeles meget vi vide om Menigheden i Katakomberne; men det lille, som er bleven os overleveret, og som vi kunne læse os til paa de flere tusinde Gravskrifter, som ere fundne, er af gribende Interesse for alle, som elske den lidende og kjæmpende Menighed i dens Korsdragt.

Den romerske Menighed.

Den romerske Menigheds Grundlæggelse hører til en af de allerførste Begivenheder i den kristne Kirkes Historie; men trods de allergrundigste Undersøgelser skjuler denne Begivenhed sig i et for os uigjennemtrængeligt Mørke. Vi vide ikke, hvorledes eller af hvem Menigheden blev stiftet. Det gik med Evangeliets Udbredelse i de Dage, som med Blomsterfrøet, der bæres af Vinden og spirer og slaar Rødder paa de mest uventede Steder. Ingen ved, hvor Frøet er kastet hen, førend Vaarsolen lokker Spirerne frem af Jorden; og naar Blomsten udfolder sig ved Sommerens Varme, saa kan alle vide, at Frøet har været der. Saaledes bar troende Mænd, drevne af Guds Aand, Evangeliets Sæd omkring til de forskjelligste Steder inden det romerske Rige, og vi vide intet derom, førend vi se Menigheder i blomstrende Tilstand midt i de hedenske Verdensbyer. Det gaar som sagt er ved Profeten: Aanden fra det høie udøses over os, og Ørkenen bliver til frugtbar Mark (Es. 32, 15). Ørkenen og det tørre Land skulle glæde sig, og den øde Mark skal juble og blomstre

som Lilien; blomstre skal den og juble, ja juble og synge med Fryd; Libanons Herlighed er den given, Carmels og Sarons Pragt; de, de skulle se Herrens Herlighed, vor Guds Pragt (Es. 35, 1. 2). Og vel maatte den Israels Rest, Herrens Zion, som havde omvendt sig til sin Gud og modtaget Aandens Forjættelse, udbryde og sige: „Hvo har født mig disse? jeg var jo barnløs og ufrugtbar, landflygtig og forskudt, og disse, hvo har opfostret dem? „se jeg var eenlig tilbage, og disse, hvor vare de?“ (Es. 49, 21). Thi i Hedningelandene tændte Aanden Lys paa Lys ved Evangeliets Budskab, og Menigheden i Jerusalem fik Bud efter Bud tilbage om Evangeliets Frugt blandt Hedningerne og de adspredte Jøder.

Saaledes er det ogsaa med Menigheden i Rom. Vei vide vi, at der var Romere blandt dem, som i Jerusalem bleve Vidner til Pintseunderet (Ap. Gj. 2, 10), og at Høvedsmanden Cornelius hørte til den „italienske Rode“; men vi høre intet om, at disse bragte Evangeliet til Rom. Det første vi vide med Vished om Menigheden i Rom er, at Paulus skriver sit Brev til den, og da bevidner han allerede, at Romernes Tro omtales i hele Verden (Rom. 1, 8). Siden kom Paulus derhen som Fange, dog med saamegen Frihed, at han kunde prædike Evangelium. Der led Paulus Martyrdøden ligesom ogsaa Petrus.

I Brevet til Filippenserne, som Paulus skrev fra Rom sender han Hilsen fra Brødrene og alle Hellige og „mest de af Keiserens Hus“ (Filipp. 4, 22). Man har troet deri at finde et Vidnesbyrd om, at Kristendommen havde Tilhængere endog i den keiserlige Familie paa Pauli Tid. Der er ikke noget usandsynligt deri. Saa aandsforladt var Hedenskabet og saa tomt var det hedenske Liv, at Evangeliets levende Strøm havde en Magt over Hjerterne, som vi umuligt kunne gjøre os nogen ret Forestilling om nu, da alles Sind fra Barnsben er bleven vant med Prædikenen om den korsfæstede. Saameget vide vi med Sikkerhed, at et Snes Aar efter Pauli Død under Keiser Vespasian og hans Søn og Efter-

følger Titus, som ødelagde Jerusalem, var flere af denne Familie Kristne og bleve dels dræbte dels forviste for Troens Skyld. Og Tertullian skriver i det andet Aarhundrede efter Kristus i sit Forsvarsskrift for de Kristne: „Vi er kun fra igaar, men vi ere allesteds, i Eders Byer og ligeind i Eders Senat og i Eders Keiseres Palads." Dette viser, at Menigheden i Rom har omfattet alle Klasser og Samfundslag, fra de fattigste til de rigeste, fra Slaven til Keiserens nærmeste. Det er langt fra os heri at søge nogen Ære for Evangeliet. Dets Ære er af Gud, og det tager ikke Ære af noget Menneske. Dets Ære blandt Mennesker bestaar deri, at det er Frelse og Liv for de fortabte og elendige paa Jorden. Men det er af Betydning at mærke sig denne Kjendsgjerning, forat kunne forstaa, hvorledes den romerske Menighed midt under de haardeste Forfølgelser kunde faa Gravsteder i enkelte Tilfælde midt i Rigmænds og Stormænds Lysthaver og Marker. Vi skulde være ude af Stand til at forstaa dette, om vi ikke erindre, at Evangeliet fandt arbeidende og besværede Sjæle ligesaavel blandt rige og mægtige som blandt fattige og Trælle.

Den romerske Menighed fik tidlig sin Bloddaab. Apostlerne Paulus og Petrus var ikke alene om at lide Døden for Evangeliets Skyld. Meget mere maatte Menigheden udstaa Forfølgelse efter Forfølgelse. Det var jo rimeligt, at dersom de romerske Keisere stundom gjennemsøgte hele sit Rige forat finde Kristne, hvis Blod de kunde udgyde, saa søgte de var disse holde Keiserstaden fri fra denne farlige Sekt. Det ialfald at Forfølgelser, som drev Menigheden ned i Katakomberne, i Gravene; og det var disse Forfølgelser, som tvang de Kristne til at bygge Katakomberne saa, at de ogsaa kunde tjene til Samlingsplads for Menigheden under dens Gudstjenester. Det er derfor her paa sin Plads at tale kortelig om Forfølgelserne, og om, hvorfor just Gravkamrene blev Menighedens naturlige Fristed.

Menighedens retslige Stilling i Rom.

Det er almindelig bekjendt, at den keiserlige Regjering i Romerriget i Begyndelsen ansaa de Kristne som en jødisk Sekt og behandlede dem derefter. Den første Beretning, vi have om den romerske Øvrigheds Optræden ligeoverfor de Kristne er i det 18de Kapitel af Ap. Gjerninger. Paulus blev i Korinth anklaget for den romerske Landshøvding Gallion, som styrede Provinsen Achaja. Men Gallion sendte baade Anklagerne og den anklagede bort med den Bemærkning, at Spørgsmaal om en Lære og Navne og den jødiske Lov vedkom ikke hem. (Ap. Gj. 18, 15). Klaudius Lysias skrev til Felix, at Jødernes Klage mod Paulus „angik nogle Spørgsmaal i deres Lov“ (Ap. Gj. 23, 24). Og Festus forklarede for Kong Agrippa, at Klagen mod Paulus bestod i at Jøderne „havde nogle Tvistigheder med ham om sin egen Gudsdyrkelse og om en Jesus, som var død, men om hvem Paulus sagde, at han lever“ (Ap. Gj. 25, 19). En hedensk Forfatter, Svetonius, siger om Jødernes Fordrivelse fra Rom under Keiser Claudius (Ap. Gj. 18, 2), at „Keiseren uddrev Jøderne fra Rom, fordi de bestandig var urolige, idet Christus oprørte dem.“ Den hedenske Forfatter har aabenbart hørt af Jøderne den samme Beskyldning, som Jøderne i Jerusalem fremførte mod Jesus for Pilatus: „Han oprører Folket“ (Luk. 23, 5). Og det er tillige tydeligt, at Romerne betragtede de Kristne som Jøder og endog holdt Jøderne ansvarlige for den Uro i Folket, som de anklagede Jesus for at have stiftet. Det kan ikke heller undre os. De Kristne vilde selv være det rette og sande Israel; Hedningerne saa, at de dyrkede Israels Gud, de paaberaabte sig det gamle Testamente, de fremstillede sin Religion som den rette Opfyldelse af de jødiske Profeters Spaadomme. Den store Forskjel mellem Jødedom og den kristelige Religion syntes for Hedningerne kun at være en spidssindig Ordkrig, som de romerske Øvrighedspersoner fandt det under sin Værdighed at skjænke nogen Opmærksomhed. De vare selv fordetmeste

hedenske Fritænkere, og andre Folks religiøse Overbevisning var dem temmelig ligegyldig.

Kristendommen nød en Tid Fordel af denne Forvexling af Jøder og Kristne, idet den kristne Menighed fik godt af den Beskyttelse, som de romerske Love saa velvilligt ydede næsten alle de forskjellige Religioner inden Romerriget og blandt dem ogsaa Jødedommen. Fra Julius Cæsars Tid var den jødiske Religion anerkjendt af det romerske Rige som tilladt. Det vil sige, Jøderne havde fri Religionsøvelse overalt, ligesom deres nationale Særegenheder blev tolererede. Siden blev Jødernes lovlige Religionsfrihed aldrig krænket eller ophævet ved Liv. Naar de undertiden, som under Keiser Claudius, blev forulempede, saa var det ikke af religiøse men af politiske Hensyn, og saadanne Forholdsregler var aldrig af nogen længere Varighed. Da Paulus kom til Rom forat faa sin Sag paakjendt af Keiseren, kunde han i al Frihed samle Jøderne om sig og prædike Evangeliet for dem.

Vi mærke os her endnu en anden Omstændighed. Jøderne øvede i denne Tid, da de vare adspredte overalt i de romerske Byer, dels som frie, dels som Slaver, en ikke ringe Missionsvirksomhed. Den romerske Lov lagde ingen Hindringer iveien herfor. De to Klasser af jødiske Proselyter, hvoraf den ene kaldtes Retfærdighedens, den anden Portens Proselyter, nød den samme Beskyttelse og religiøse Frihed som Jøderne selv. Retfærdighedens Proselyter gik ganske over til Jødedommen og iagttog den hele ceremonielle Lov. Portens Proselyter derimod forpligtede sig kun til at afholde sig fra Afgudsdyrkelsen, det kvalte og Blodet. De blev ikke omskaarne og bevarede alle sine nationale Særegenheder. Menighedsmødet i Jerusalem havde raadet de kristne af Hedningerne til at følge den samme Regel. Derved blev det næsten umuligt for Hedningerne at opdage nogen Forskjel mellem Portens Proselyter og de kristne, især da de ikke havde synderlig Opfordring til at befatte sig med dette Spørgsmaal.

Denne Forvexling, som bragte de kristne under Lovens Beskyttelse, kunde ikke vare ret længe. Jødernes Had gjorde dem til de kristnes Anklagere. Som de havde bragt Jesus for Pilatus, saa bragte de hans Troende for de romerske Keisere. Overalt i det romerske Rige er det Jøderne, som først henvender den romerske Øvrigheds Opmærksomhed paa de kristnes særegne Religion, deres Tro paa Kristus og deres Forestillinger om Guds Rige. Den mistænkelige keiserlige Regjering saa en Fare baade for Statsreligionen og Riget i saadanne Lærdomme I ethvert Fald, naar det først blev klart, at her var en ny Religion, saa maatte Regjeringen tage en bestemt Holdning ligeoverfor den. En Religion kunde ikke taales i Rom, udenat den var udtrykkelig anerkjendt ved Lov. Enten maatte Kristendommen lovlig anerkjendes, eller ogsaa havde den ingen Ret til at være til og maatte udryddes paa den ene eller anden Maade.

Netop i den Tid, da Forskjellen mellem Jøder og Kristne begyndte at blive aabenbar for Hedningerne, indtraf Roms Brand under Keiser Nero. Keiseren kom i Forlegenhed med at finde Brandstifterne og skjød Skylden paa de kristne, som naturligvis ikke havde synderlig Sympathi hos nogen udenfor deres eget Samfund. Snarere var de forhadte af det hedenske Folk, i hvis Samvittighed deres Omgjængelse var en Braad. Den første Forfølgelse begyndte, og Roms Politik mod de kristne var afgjort. Siden var det ikke saadanne Forbrydelser, de kristne forfulgtes for; men de var Gjenstand for Forfølgelse for Religionens Skyld. Opmærksomheden var henvendt paa dem, deres Fiender tillod ikke Øvrigheden at glemme dem, og naar deres Religion ikke var lovlig, saa var der ingen anden Udvei end at rydde dem af Veien.

De kristne stod altsaa ikke alene udenfor Lovens Beskyttelse, men Loven var dem imod. De havde ikke Ret til at være til i det romerske Rige. Og til Overflod blev der udstedt særskilte Love imod dem, som erklærede dem for Forbrydere, fordi de ikke troede paa nogen Gud. Saaledes

var Kristendommens retslige Stilling lige til Konstantins Tid. Vistnok rasede ikke Forfølgelsen altid lige heftigt, men aldrig havde de kristne nogen ved Lov sikret Religionsfrihed eller nogen Beskyttelse af Loven. Enkelte Keisere og Øvrighedspersoner lod Lovene sove; men det var kun ved Efterladenhed fra Øvrighedens Side, at de kristne saaledes nød Rolighed for længere eller kortere Tid. Selvfølgelig kunde de til enhver Tid blive førte for Retten af sine Uvenner, og engang overbeviste om at være kristne, hvad de oprigtige blandt dem aldrig søgte at skjule, maatte de blive dømte til Døden.

Dette Forhold var dog ingenlunde i alle Tilfælde behageligt for vedkommende Øvrighed. En Rigmand, en nær Slægtning af Dommeren, en Ven af Keiseren o. s. v. var for Exempel bleven kristen. Hans Uvenner bragte ham for Domstolen, han bekjendte sin Tro, han maatte lide Døden. Da de kristne tiltog i Antal og vandt Tilhængere næsten i enhver større Slægt i Riget, blev det næsten utaaleligt. Statsklogskab og Menneskelighed tilsagde Nødvendigheden af nogen Forsigtighed. Men det kom aldrig dertil, at Kristendommen blev anerkjendt som lovlig. Man greb til den Udvei at erklære det for en Forbrydelse at angive de kristne for Retten. En latterlig Fremgangsmaade, thi var de kristne Forbrydere, hvorledes kunde det være en Forbrydelse at anklage eller melde dem? Det var ogsaa kun en halv Forholdsregel, som ofte blev brudt. Selv med den bedste Villie kunde en romersk Keiser ikke beskytte en kristen Undersaat, saalænge Kristendommen ikke var blandt de anerkjendte Religioner. Der fortælles saaledes en mærkelig Begivenhed, der indtraf under Keiser Commodus, hvis Regjering var saa særdeles mild imod de kristne. En romersk Senator Apollonius blev anklaget for at være en kristen. Anklageren havde forbrudt sig ved at anklage ham, og han blev dømt til at blive radbrækket levende. Men Anklagen stod ved Magt, Processen maatte gaa sin Gang, og Apollonius maatte forsvare sig i Senatet. Loven sagde, at dersom nogen

var anklaget for at være en kristen, og han ikke vilde afsværge sin Religion, skulde han straffes. Apollonius var standhaftig, og Senatet maatte dømme ham til Døden.

Lovens Sværd var saaledes fra Neros Tid udstrakt over de kristnes Hoved. Stundom undlod man at bruge Rettens Vei imod dem; men altid var de truede ikke alene af en forbitret Pøbel, men af den bestaaende Øvrighed. Deres retslige Forhold blev endnu mere usikkert derved, at Tilbedelsen af Keiserens Billedstøtte blev fordret som Tegn paa Ærbødighed og Lydighed af alle Undersaatter. Naar de kristne ikke vilde brænde Røgelse foran disse Billeder, kunde de anklages for Majestætsforbrydelse. Dertil kom endnu, at Folkets Had opdigtede mange andre Forbrydelser, som de kristne skulde være skyldige i; og ialfald kunde man altid gribe til den Anklage, at de kristne var et „hemmeligt Selskab", som arbeidede paa at omstyrte Samfundsordenen. Saaledes var de kristnes Stilling i alleregentligste Forstand retsløs. De betragtedes som Romerrigets Fiender, og al Lovens Strenghed kunde anvendes imod dem.

Lov og Ret om Gravpladse i Rom.

Det romerske Riges Love negtede altsaa de kristne al Beskyttelse for deres Religion og Gudsdyrkelse. De kristne kunde ikke engang tolereres efter Loven. De havde ikke Lov at være til. Anderledes med deres Grave. Hvormeget end den kristne Menighed var udstødt af det hedenske Statssamfund, saa var deres Grave og Gravpladse ligemeget beskyttede af Loven. Det er først henimod Slutningen af det tredie Aarhundrede eft. Kr., da Kampen mellem Hedenskab og Kristendom naaede sin største Høide, at der blev taget særskilte Forholdsregler for ogsaa at ødelægge de kristnes Gravsteder.

Gjennem hele den hedenske Oldtid gaar der et Drag af den dybeste Ærbødighed for de Afdøde og deres Hvilested. I Athen maatte den, som skulde beklæde de høieste Embeder

i Staten, kunne vise, at han omhyggelig havde bevaret og prydet sin Faders Grav. I Rom blev ethvert Gravsted omgivet med særegne Rettigheder, fordi det blev betragtet som helliget ved det Legeme, som der var nedlagt. Et saadant Stykke Jord kunde ikke sælges, ikke tages for Gjeld, ikke gives bort ved Testamente, det blev den Families Eiendom, som der begrov sine Døde, om Familien ellers blev noksaa fattig. Selvfølgelig blev enhver Krænkelse af Gravstedets Hellighed betragtet som en grov Forbrydelse i Lovens Øie. De, som paa nogen Maade forstyrrede en Grav, blev dømte enten til Slavearbeide eller Landsforvisning.

Denne Gravstedernes Ukrænkelighed var fuldkommen uafhængig af de levendes borgerlige Stilling eller religiøse Overbevisning. Det var det hedenske Samfunds Hyldest til „Skrækkens Konge“, Døden. Alle Lig blev behandlede med den samme Ærbødighed. Selvfølgelig kom disse Love og denne Betragtning ogsaa de kristne tilgode. Deres Grave vare ligesaavel under Lovenes Beskyttelse som deres Forfølgeres. Loven beskyttede de kristne Familiers Gravsteder mod al Forstyrrelse og Vanhelligelse. En særegen Embedsmand, den saakaldte Ypperstepræst, som stod i Spidsen for hele den hedenske Statskultus, førte Overopsyn med Gravene; han havde at paase, at Gravmonumenterne blev urørte, og ingen Forandring kunde foretages med Gravstederne uden hans Tilladelse. Hvormeget end hans Embede var hedensk i allereegentligste Forstand, kunde de kristne dog ikke have det ringeste imod at underkaste sig hans retslige Myndighed over Gravstederne, da denne væsentlig var en Politimyndighed, bestemt til at bevare Gravene urørte og uforstyrrede.

Enhver kristen Familie havde saaledes sine døde i Fred i Graven, og vi lægge til, at Martyrernes Lig og Grave var ikke undtagne fra den sædvanlige Regel. Enhver sædvanlig Forbryders Lig var under den samme Beskyttelse; og den Omstændighed, at de kristne Martyrers eneste Forbrydelse var deres Religion, gav ikke Anledning til nogen Undtagelse.

Den romerske Lov om de henrettede Forbrydere tilstedte, at deres Lig skulde udleveres til dem, som bad derom. Og vi finde, at Pilatus handlede efter denne Regel, da han gav Josef af Arimathæa Tilladelse til at nedtage og begrave Jesu Legeme. Denne særdeles hensynsfulde Lov gjaldt altsaa ogsaa de kristne Martyrers Lig. Kun under ganske særegne Omstændigheder gjorde man en Undtagelse fra Regelen. Saaledes finde vi, at man stundom negtede at udlevere Martyrernes Legemer, fordi man frygtede, at den kristne Menigheds Iver og Begeistring skulde voxe derved, at den samledes om deres Grave. Men det var sjelden, at der øvedes saadan Strenghed, sædvanligvis fik Martyrernes Lig begraves i Fred i en af Menighedslemmernes Haver eller paa et Landsted.

Det var sædvanligt, at hver romersk Familie af nogen Betydning havde sin Familiebegravelse paa sit eget Landgods. Og denne Skik blev bibeholdt af de kristne Familier. Romerne brændte ofte sine døde og opbevarede Asken i Urner, de Kristne derimod brugte bestandigt den Skik at begrave de døde, som ogsaa Jøderne altid havde gjort. En kristen Familiens Gravsted blev dog langtfra udelukkende anvendt for Familiens Medlemmer. Det var aabent, saalangt Rummet tillod, for Menighedens hensovede. Og vi finde derfor, at adskillige meget udstrakte Katakomber have sin Oprindelse fra Familiegravsteder. Dette har sin naturlige Forklaring deraf, at Lovene tillod en Familie at afsætte endog en temmelig stor Gravplads til sit Brug og bringe hele dette Jordstykke under Lovens Beskyttelse. Familiebegravelserne vare meget forskjellige i Udstrækning. De kunde være ganske smaa, men de kunde ogsaa udgjøre et betydeligt Landstykke. De var sædvanligvis mærkede med en Stenstøtte, hvorpaa deres Udstrækning var angivet; og der opbevares en saadan Sten, hvorefter en enkelt Gravplads havde en Udstrækning af 1800 Fod i Længde og 500 Fod i Bredde. Det vil let indsees, at et saadant Stykke Land kunde give Plads for et meget stort Antal Grave, især naar disse blev indrettede som Kata-

komberne med flere Grave over hinanden. Vi vil senere beskrive denne mærkelige Indretning.

Det vil dog være klart, at hverken kunde altid de rigere kristne Familiers Gravsteder være rummelige nok, ikke heller var det i fuld Overensstemmelse med den kristne Menigheds Væsen og Værdighed saaledes at være afhængig af enkelte Medlemmers Godgjørenhed. Vi vide, at der var en storartet Opoffrelse og en uudtømmelig Hjælpsomhed hos de første Kristne, og at de uden Hensyn til egen Fordel tog sig af de fattige og hjælpeløse, Slaver og vanføre. Det kan derfor ikke være Tvivl underkastet, at de kristne Rigmænds Gravsteder beredvilligt aabnedes for de ringeste og fattigste i Menigheden. Men det ligger i Menighedens Væsen, at den søger at ordne sig menighedsmæssigt i enhver Henseende og stræber at kunne møde Kravene ved fælles Anstrængelse ikke ved at paakalde den enkelte Mands Hjælp. Denne Aand rører sig fra Begyndelsen af i den kristne Kirke; og vi finde den især virksom i Fattighjælp og Sygepleie. Spørgsmaalet bliver derfor, om ikke Menigheden ogsaa søgte at faa fælles Gravplads, og om en Menighed virkelig kunde faa Eiendomsret til en Kirkegaard i det hedenske Rom?

Vi maa da se lidt nærmere paa den romerske Lovgivning med Hensyn til Corporationer eller Foreninger af en hvilkensomhelst Natur og undersøge, hvorvidt Menigheden kunde gaa ind under disse Love og om den virkeligt benyttede sig af dem.

Der var i Rom en stor Mængde Foreninger af forskjellig Natur. Hedenskabet havde ingen Menigheder; men der existerede alligevel en Mangfoldighed af religiøse Foreninger. Dels dannede Presterne og Tempeltjenerne o. s. v. Foreninger indbyrdes, dels dannede flere hedenske Familier Foreninger om en vis Gudsdyrkelse. Religiøse Foreninger med strenge Regler for Optagelse og hemmelige Ceremonier vare meget almindelige. En anden Art af Foreninger var saadanne, som havde Haandværkernes eller Forretningsmændenes Fordel isigte. De svarede omtrent til vore Laug. Der

var Foreninger af Murere, af Snedkere, af Fiskere, af Smede, af Vinhandlere o. s. v. Ogsaa adskillige andre Arter af Foreninger fandtes i Rom, dels med dels uden religiøs Karakter. Blev en Forening rig og mægtig, var det sædvanligt, at den understøttede sine Medlemmer, idet Indtægterne af Foreningens Kapital blev fordelt til visse Tider mellem Medlemmerne. Mange Foreninger havde sin egen Læge, som skulde bistaa Medlemmerne i Sygdomstilfælde. Fra Begyndelsen af synes disse Foreninger ikke at have havt noget med Begravelserne at gjøre; men fra Julius Cæsars Tid blev det en Hovedsag for de fleste af dem at skaffe Gravplads for sine Medlemmer, og mange af Foreningerne vedkjendte sig ikke noget andet Formaal end dette. Foreningerne havde altsaa Ret til at eie Gravplads, og deres Frihed strakte sig saa langt, at de kunde holde saa store Gravpladse, at det ikke alene var tilstrækkeligt for Foreningens Medlemmer, men ogsaa for deres Familie og Kjendinger.

I den ældre Tid af den romerske Historie var Foreningsretten aldeles uindskrænket; men eftersom den republikanske Aand svandt, og Foreningerne tiltog i Magt, blev de ofte mistænkte som statsfarlige, og Foreningsretten blev paa mange Maader indskrænket. I Keisertiden blev Foreningerne forbudte; ialfald kunde ingen organisere sig til et Selskab uden med Keiserens eller Senatets Tilladelse. Der blev dog gjort en Undtagelse med Foreninger af Fattigfolk, som holdt Møde e n g a n g o m M a a n e d e n forat betale hver sit lille Bidrag til gjensidig Hjælp til Begravelse. Disse behøvede ingen særskilt Tilladelse forat organisere sig; Loven tilstod dem udenvidere saadan Frihed.

Disse Begravelsesselskabers Frihed kom de kristne Menigheder tilgode. Hvor let Menigheden kunde gaa ind under Loven om disse Foreninger af fattige, vil man forstaa, naar man læser, hvad T e r t u l l i a n skriver i sit Forsvarsskrift for de kristne: „Enhver af os yder hver Maaned paa en bestemt Dag en liden Gave, om han saa vil, og hans Formuesomstændigheder tillader det; thi der er ingen Tvang, alt er fri-

villigt hos os. Det samlede Beløb af disse Gaver danner et fælles Fond, som man anvender til velgjørende Øiemed; det tjener ikke til at holde Gilder og Drikkelag eller til at skaffe udsvævende Forlystelser, men det anvendes til at underholde og begrave de fattige."

Et nøiere Kjendskab til disse Begravelsesforeningers Regler og Skikke gjør det endnu lettere at indse, at de kristne Menigheder kunde for Loven blive betragtede i det samme Lys. Foreningerne krævede maanedlige Bidrag; de betalte Omkostningerne ved Begravelsen; de holdt aarlige Fester for alle sine Medlemmer; de havde Ret til at modtage Gaver ved Testamenter saavel i Penge som i Landeiendom. Det var særdeles almindeligt, at den, som betænkte saadanne Foreninger med Gaver, krævede at hans Dødsdag skulde høitideligholdes med en festlig Sammenkomst hvert Aar, forat hans Minde skulde bevares fra Forglemmelse.

Disse romerske og hedenske Skikke kunde, naar de blev opfattet og anvendt i en ny Aand meget vel tjene Menigheden. For Loven kunde Menigheden blive anerkjendt som en Begravelsesforening. Den kunde faa Ret til at eie Land, den kunde faa Lov til at holde maanedlige Møder, den kunde samle Bidrag af sine Medlemmer; den kunde komme sammen til Fest og Kjærlighedsmaaltid paa de Dage, da dens Martyrer havde lidt Døden for Troens Skyld. De hedenske Foreninger havde Lov til paa selve Gravpladsen at træffe de nødvendige Foranstaltninger for Afholdelsen af sine Fester, og den kristne Menighed byggede sig ved Indgangen til Katakomberne en Forsamlingssal, hvor den kunde holde sine Møder. Det Navn, under hvilket en saadan kristen Menighed blev „inkorporeret" og fik Corporationsret for den romerske Lov synes at have været „Brødrenes Menighed", hvad der naturlig ikke havde nogen paafaldende Betydning for de hedenske Romere.

Historien giver mange Beviser for, at de kristne Menigheder virkelig benyttede sig af denne Adgang til at organisere sig som Begravelsesforeninger og derigjennem faa retslig

Anerkjendelse i denne Henseende. Det blev ganske almindeligt, og selve de keiserlige Bud, som gjorde Menigheden til Gjenstand for Forfølgelse, indeholdt ofte udtrykkelige Bestemmelser om, at man ikke skulde paa nogen Maade krænke deres Grave, og ikke trænge ind i deres Katakomber. Men derved havde altsaa Menigheden et Tilflugtssted, som ofte blev en Redning fra den løsslupne Pøbels Raseri mod de kristne. Det hedenske Folk forlangte derfor, at det ikke skulde være tilladt de kristne at have sine Gravpladse i Fred; men saa stærk var Agtelsen for de bestaaende Love om Begravelsesskikkene, at det tog lang Tid, før nogen Keiser vovede at forbyde de kristne at samle sig i sine Gravkamre. Og naar dette skede, saa var det ikke, fordi Menigheden ikke fremdeles kunde være en Begravelsesforening; men fordi den anvendte sine Katakomber til deri at samles til kristen Gudstjeneste.

Der var nemlig en Udvei for Forfølgelsen. Loven om de fattiges Begravelsesforeninger bestemte, at de var tilladte, forudsat at der ikke stiftedes en anden Art af Forening med et af Staten ikke anerkjendt Formaal under dette Navn. Nu kunde det altid paastaaes om den kristne Menighed, at den ikke alene var en Begravelsesforening, men tillige havde et religiøst Formaal, og saaledes kom den igjen udenfor Loven. Dette skede ogsaa under adskillige Kristenforfølgelser i Rom, og de Kristne havde da ikke lovlig Frihed til at begrave sine døde paa sine Kirkegaarde. Men det var ikke lange Tidsrum, dette varede; og naar Forfølgelsen standsede, fik de Kristne igjen den frie Brug af sine Gravpladse.

Menigheden i Rom havde i Grunden kun en eneste Rettighed efter Loven, det var Retten til at begrave sine døde. Men saa havde den ogsaa Magt til at lide Døden i Jesu Navn. Intet Under, at Menigheden maatte søge et Fristed i Gravene og Katakomberne. Men som Jesu aabne Grav er Kristenhedens Vugge, saa blev ogsaa Menigheden i Katakomberne den livskraftige Begyndelse til en ny Tid i Kirkens og Verdens Historie.

Katakomberne.

Naar man har kaldt de romerske Katakomber det „underjordiske Rom“, saa maa det ikke forstaaes derhen, at Katakomberne skulde være underjordiske Gange gravede under selve Byen Rom. Indenfor Roms Mure maatte ikke noget Lig begraves, og alle de kristne Gravpladse befinde sig udenfor Murene. Katakomberne er lange underjordiske Gange og Kamre udhulede under smaa Høie og Bakker udenfor Byen. Heller ikke danne Katakomberne et sammenhængende Net af underjordiske Gange, saaat man kunde gjennemvandre dem alle uden at stige op paa Jordens Overflade. Man har nu fundet ikke mindre end 26 forskjellige større og 20 mindre Katakomber.

Ikkedestomindre har disse Gravhvælvinger en uhyre Udstrækning. Det Rum, som de optage paa hvert Sted i Flademaal paa Overfladen er ikke meget stort; men dels er de et saa fuldstændigt Net af Gange, som krydse hinanden, at de allerede derved faar en meget betydelig Længde, om de udstraktes i en enkelt Retning; dels er Gangene gravet under hinanden i flere Etager, saaat de under et lidet Stykke Land kan faa en næsten utrolig Længde. Man har prøvet at regne ud, hvor stor den samlede Længde af disse Gange vilde være, og man er kommen til det forbausende Resultat, at det maatte være over 500 eng. Mil.

Gangene i Katakomberne har en Bredde af 2½ til 4 Fod, Høiden er forskjellig eftersom Jordbunden gav Anledning til at grave. Paa begge Sider af disse Gange er der gravet Rum for Ligene i selve Væggene. Der kunde være Plads for 4 a 5 Lig over hverandre i hver Væg. Ligene blev sat ind fra Gangen, og Aabningen blev lukket med en Stenplade, sædvanligvis forsynet med en Inscription. Det hele kom altsaa til at ligne en lang Række Hylder, hvorpaa Ligene blev lagte, dog saa, at der var lukket for hvert Lig med en tætsluttende Stenplade. Naar man tænker sig dette Arrangement fortsat i milevis og i hundredevis af Miil, saa kan

paa, at det maatte give Plads for en næsten utallig Mængde Lig. Man har beregnet Antallet af de saaledes begravne til omkring halvfjerde Million.

Katakomberne er dog ikke alene saadanne eensformige Gange. Paa forskjellige Steder henigjennem Gangene er der Døraabninger i Gangenes Vægge. Træder man ind i een af disse Aabninger, kommer man ind i et lidet firkantet Gravkammer, hvis Vægge er indrettet til at modtage Lig netop paa samme Maade som Gangene selv. Det er rimeligvis en Familiebegravelse. Ligeledes udvider Gangene sig fra Tid til anden og danner et Slags Sal ofte forsynet med en Aabning i Midten, som gaar helt op i fri Luft og giver Lys til det underjordiske Rum. Det har været et Samlingssted for Menigheden, og ofte befinde vi os her i Nærheden af en af de mere berømte Martyrers Grave.

Der har blandt de lærde været ført lange Stridigheder om Katakombernes Oprindelse, det vil sige om, hvorfor man fra først af begyndte at grave disse Gange i Stenen. Længe var den Mening næsten eneraadende, at Katakomberne egentlig var Stenbrud, hvorfra der var hentet Bygningsmaterialer til Roms mangfoldige Byggearbeider. Senere Undersøgelser har imidlertid godtgjort med fuldkommen Sikkerhed, at Katakomberne ikke er Stenbrud, men fra Begyndelsen af bestemte til at være Gravpladse. Der er et Bevis herfor, som strax vil være afgjørende for tænkende Læsere, det er at Gangene i Katakomberne er saa smale. Der er nok af underjordiske Stenbrud i Roms Nærhed; men i Stenbrudene tog man ud saameget Sten paa samme Sted, som muligt; med andre Ord, man gjorde Gangene saa brede, som det kunde gaa an, uden at de styrtede sammen. I Katakomberne gjorde man Gangene saa smale som muligt, saaat der netop var tilstrækkelig Plads til at bære Ligene til deres Plads. Der er mange andre Beviser for, at Katakomberne ikke kan have været andet end kristne Gravpladse lige fra Begyndelsen af; men det vilde føre os forlangt at meddele dem her; det, som allerede er anført, er tilstrækkeligt til at godt-

gjøre, at de ialfald ikke har været Stenbrud, og da er det ikke let at indse, at de nogensinde kan have havt noget andet Formaal end det, hvortil vi finde dem benyttede.

I de første 2 Aarhundreder nød den romerske Menighed selv midt under Forfølgelserne en fuld Begravelsesfrihed. Katakomberne forblev uforstyrrede, og de blev udgravede og tildels udsmykkede i Fred. Det var først i det tredie Aarhundrede, at Forfølgelserne endog krænkede Gravenes Fred; og fra denne Tid undergik Katakomberne adskillige Forandringer med det Formaal at holde dem saa hemmelige som muligt; man aabnede nye Indgange, ledede Gange ud i de forviklede Stenbrud, og søgte saameget som muligt at sikre sig mod, at Forfølgerne skulde bryde ind og forstyrre de dyrebare Gravsteder.

Da Kirken fra Konstantins Tid fik Fred, begyndte man tildels at have Kirkegaarde under aaben Himmel; men endnu i 300 Aar blev dog Katakomberne benyttede som Gravpladse. Ved Udløbet af denne Periode, da Roms Omegn ofte blev plyndret af fremmede Folk, begyndte Paverne at flytte de mest anseede Martyrers Ben fra Katakomberne ind i Helgenskrin i de romerske Kirker. Lidt efter lidt blev det forsømt at holde Katakomberne vedlige; de blev sjeldnere besøgte og tilsidst glemte man ganske endog deres Indgange, og Katakomberne laa øde i Aarhundreder; stundom blev de endog et Skjulested for italienske Røvere. Først efter Reformationen vaagnede Iveren for en videnskabelig Undersøgelse af dem; og det er i vort Aarhundrede, at den store italienske Lærde de Rossi har foretaget saa vidtrækkende Arbeider i det „underjordiske Rom", at man egentlig er kommet til et tilforladeligt Resultat.

Liv i Katakomberne.

Menigheden var fra Aandens Udgydelse gjennemtrængt af den levende Bevidsthed om, at den [...] Ordet og Daaben (Math. 28, 19) skulde gjennemtrænge Verden og bevæge

Folkene til at bøie sig i hellig Tilbedelse for den opstandne Jesus. Og hvad Jesus havde sagt, at alt er muligt for dem, som tro, og at hans troende Disciple skulde gjøre større Gjerninger, end han havde gjort, thi han gik til Faderen (Joh. 14, 12), det blev mægtigen opfyldt i den Missionsvirksomhed, som Menigheden udfoldede i den første Tid. Evangeliet viste sig som en Kraft mægtig til at vække Liv af Døde og stærk nok til at overvinde Verdenslivets inderste Grundkraft, Egenkjærligheden, og alle de sanselige Lyster og Laster, som Begjærligheden har født af sig i de mangfoldigste Former. Verden, som vred sig i Fortvivlelse og skjændselsfuld Trældom under Lysterne, saa med Forfærdelse og Forundring Menighedens Tro og Frihed.

Jødefolket havde korsfæstet Jesus i sin Forbitrelse over, at han sagde dem Sandheden og var selv Lyset. Verden prøvede at udrydde af sig den kristne Menighed, fordi den var et levende Vidne om ham, som Gud havde opreist fra de Døde og sat til Levendes og Dødes Dommer. Da Forfølgelserne i det romerske Rige brød løs imod de Kristne, saa var det ikke alene, fordi den romerske Stat holdt dem for farlige for det hedenske Keiserrige. Det var heller ikke alene af den Grund, at de bleve Majestætsforbrydere, fordi de ikke vilde ofre Røgelse for Keiserens Billedstøtte; men det var meget mere, fordi Verden hadede dem, fordi de var en Dom over Verdenslivet.

I Verdensstaden Rom var Forfølgelsen haardest, og Menigheden blev stærk i Troen i samme Forhold, som Forfølgelsen tiltog i Bitterhed. Gjennem alt Verdensliv gaar Rædselen for Døden og Begjærligheden efter at nyde Livet som den ledende Traad; for al sand Kristentro er derimod det jordiske Liv kun en liden Stund af Trængsel, en Lidelse, som er stakket og let; men bag hvilken Troen ser den evige Saligheds Herlighed, som langt overstraaler al Jordelivets Jammer. Derfor blev for Menigheden den Betragtning ret levende, at Dødsdagen er bedre end Fødselsdagen, og at det er „ved Døden, vi Livet begynde.“ Naar derfor Hedningerne med bitter Sorg og

trøstesløs Fortvivlelse, eller med ligegyldig Sløvhed og kold Resignation samledes ved sine afdødes Baare, saa samledes Menigheden med Seierssalmer og levende Haab straalende ud af taarefyldte Øine, om sine Hensovedes Grave. Katakomberne var opfyldte af en troende Skare, som frydede sig i Forvisningen om, at den Frelser, som havde beseiret Dødens Magt, han var den rette Verdensovervinder.

Derfor blev det „underjordisk Rom" stærkere end den straalende Keiserstad. Og Menigheden i Katakomberne følte, at Seieren tilhørte den. Medens de hedenske Forfølgere i Keiserpaladserne holdt sine udsvævende Fester, samledes Menigheden i Gravkamrene og lovede og takkede Gud, fordi han atter havde taget en af Troens Kjæmper gjennem forsmædelig Død ind til Seirens evige Glæde. Medens Folket i Theatrene med affindig Jubel saa de kristne Martyrer sønderrives af vilde Dyr, opsendtes der i Menighedens Forsamling i Katakomberne brændende Bønner til Herren, at han vilde give sine Vidner Troens Fred i Dødens Kamp. Medens Hedningernes Laster skreg mod Himlen om Hevn og lutrende Dom, saa skjultes i Jordens Dyb Kristentroens lutrede Guld, som skulde bestaa i Ildprøven. Medens dyriske Begjærligheder fortærede Romerfolkets Livskraft, udfoldede Menighedens Gudsliv sig i de skjønneste Dyder og fremstillede et nyt Folk med Evighedens Kræfter i sig.

Gravene i Katakomberne bar Vidnesbyrd om dette Menighedens evige Livshaab. De Kristne prydede sine Grave med Seirens og Livets Symboler. Væggene i Katakomberne blev prydede med Malerier af den bibelske Historie; og de Gjenstande, som Kunsten valgte at fremstille, var helst saadanne som betegnede Livets Seier over Døden og Troens underfulde Frelsermagt i Verdens Hjælpeløshed og Fattigdom. Noahs Frelse i Arken, der betegnede Menighedens Frelse i Verdensdommen, Profeten Jonas's Tegn, som var Forbilledet for Kristi Opstandelse, Moses, som slaar Klippen, saaat den giver Vand i Ørkenen, hvorved betegnedes Aandens og Ordets Livsstrøm i den kristne Menighed, Bespisningen

i Ørkenen med 7 Brød og 5 smaa Fiske — saadanne var de Billeder, som prydede den kristne Menigheds Gravkamre. Desuden finde vi en Mangfoldighed af symbolske Tegn, Palmen, Duen, Fisken, Hyrden o. s. v., som give os et Indblik i de Tanker, som rørte sig i den kristne Menigheds Hjerter, naar de samledes ved sine Hensovedes Grave om Herrens Ord og Sakramenter.

Det maa have været stille og høitideligt dernede i Katakomberne mangen en Gang, naar Menigheden samledes der, langt borte fra Verdens Larm og Forfølgernes Raseri; naar Menigheden om Natten har hentet en af sine Martyrers blodige Legemer og baaret det hen til Gravhvælvingen og der har istemt Seierssangen, medens ingen af de forsamlede kunde vide, hvem der vilde være den næste, ved hvis Lig de saaledes skulde samles. Det har vel været med Vemod og dæmpet Sorg, men ogsaa med en forunderlig Kjærligheds Glød i Hjerterne, at de har staaet om Baaren og lovet hinanden og sin Frelser, at de vilde holde ud indtil Enden som den Broder, der nu laa livløs og lemlæstet iblandt dem. Stundom hændte det, at de maatte besegle Troen med sit Blod i samme Stund; thi flere Gange brød romerske Soldater ind og dræbte saamange de kunde af den forsamlede Menighed. Historien ved ogsaa at fortælle om det forfærdelige, at en saadan Forsamling i Katakomberne blev opdaget og indmuret levende i Gravkammeret og led den kvalfulde Hungersdød derinde.

Saaledes er den romerske Menigheds Barndom. Seierrig i Trængsel og Død, voxede dens brændende Iver efter at bringe Hedningeverdenen Evangeliet om den opstandne. Og den romerske Menighed blev, da den steg op af Katakombernes Dunkelhed, Arnestedet for en kristelig Missionsvirksomhed, som med alle dens Feilgreb dog er et af de skjønneste Træk i den katholske Kirkes Historie.

Reformationen og Rigsdagen i Augsburg.

Sven Rud. Gunnersen.

Da den Herre Jesus første Gang sendte sine 12 Apostler ud for at forkynde, at Himmerigets Rige var kommen nær, og tilbyde Helsebod og Fred for alle, som vilde „annamme det for intet", gav han dem med paa Veien de Alvors Ord, at Fornegtelsen af ham vilde bringe deres Sjæle i Fortabelse. „I skulle og føres for Fyrster og Konger for min Skyld, dem og Hedningerne til et Vidnesbyrd. Men naar de overantvorder eder, da sørger ikke for, hvorledes I skulle tale. — Hvemsomhelst der vil bekjende mig for Menneskene, den vil og jeg bekjende for min Fader, som er i Himlene. Men hvemsomhelst der vil negte mig for Menneskene, den vil og jeg negte for min Fader i Himlene" (Math. 10.)

Apostlerne tog de alvorlige Ord til Hjertet og blev „Verdens Lys" og „Verdens Salt." De har overleveret os, som kaldes med Kristi Navn, den samme Formaning. Som de selv havde „vidnet" om ham, fordi de „var med" ham fra Begyndelsen, saa maa Kristi Disciple til alle Tider bære det samme Vidnesbyrd frem, for at Verden skal blive frelst eller fordømt. Denne Sandhed er vistnok en af de vel bekjendte, men hører ogsaa med iblandt dem, som tiest fornegtes i de Kristnes Liv. Eller hvorfor har de Kristne det saa godt i vore Dage, saa roligt og mageligt, at det synes, som om Trængselen for Kristi Skyld er vegen fra os. Vi bekjender ikke Jesum; der fattes Troens Fylde i Hjertet, og savner derfor Bekjendelsen den Livs Kraft, som gjør den til et Tugtens Ris over al Vantro og Ubodfærdighed. „Med Hjertet tror man til Retfærdighed, men med Munden bekjender man til Saliggjørelse." „Jeg har troet, derfor har jeg talet; saa tror vi og, derfor taler vi og."

Men Kirken er „Forsamlingen af alle dem, som i Sandhed tror.“ Den har derfor ogsaa en Bekjendelse at aflægge for den Verden, som ligger i det Onde. Og Bekjendelsen er atter den samme, „det Troens Ord, som vi prædike“, „det Korsets Ord“, der er „en Daarlighed for dem, som blive fortabte, men for os, som blive salige, en Guds Kraft.“ Alt eftersom denne Bekjendelse lyder frimodigt og vekkende, eller frygtsomt og mat, giver Kirken tilkjende, hvormeget eller hvorlidet af levende Tro der fylder dens Indre. Trængselens Tider er Vidnesbyrdets bedste Tider; i Martyriets Øieblik feirer den kristelige Bekjendelse sin Triumf. Disse „onde Dage“ er derfor Kirkens Blomstringsdage; i „Martyrkirken“, eller „Kirken i Ørkenen“, „Kirken under Korset“, er det, Menighedens Brudgom vinder sin fuldkomneste Skikkelse.

Den enkelte Kristens Bekjendelse er friskest og frejdigst i de Stunder, da „den første Kjærlighed“ gjennemstrømmer hans levendegjorte Hjerte. Da tykkes Troens Heltemod mangen Gang at ville storme Himmelen. Ikke anderledes er det med Kirken paa de afgjørende Vendepunkter i dens Historie, da naar Aanden fra „de 4 Vinde“ kommer over Dødningebenene i Dalen, blæser paa dem, gjør dem levende og rejser „en saare, saare stor Hær“ op af Gravens Dyb (Ezek. 37.). Det nye Foraarsliv i Kirken sprudler frem gjennem levende Røster. „Vinteren er forleden, Regnet er faret, er gaaet bort. Blomsterne komme tilsyne i Landet, Sangens Tid er kommen, og Turtelduens Røst lader sig høre i vort Land“ (Højs. 2, 11—13.). Nye Tunger synger Zions nye Sange, og „det sker paa den Dag: Isai Rod, der staar som et Banner for Folkeslag, — efter den skulle Hedningfolk spørge, og hans Hvilested skal være Herlighed.“ (Jes. 11, 10.). Men som det var i Kirkens første Dage, at Jøderne forargedes ved at skue den jublende Mængde af Hedninger, som flokked sig rundt om Korsets Banner, og rejste Modstand mod den frejdige Vidneskare, saa hender det endnu altid i Vækkelsens og Nyskabelsens Tider, at den van=

tro og egenretfærdige Verdens Spot og Haan og Ondskab ledsager de Nyvakte paa deres Marsch mod Zions Bjergetoppe. Og da gjelder det, om Vidnesbyrdets Røst skal forstumme i Forfølgelsens Larm, eller omsette sig til en klar og bestemt Bekjendelse. —

Den lutherske Reformation var en dejlig Vaar i Kirkens Historie. Luthers Hammerslag paa Statskirkedøren i Wittenberg Allehelgensaften den 31. Oktober 1517 var som et første Hanegal henover de tørre Ben i Kirkedalen. Den levende Guds Aand havde skrevet paa hans „Hjertes Kjødtavle“, hvad han selv med Pen og Blek festede paa det mindeverdige Dokument. Den 1ste Thesis lød saalunde: „Naar vor Herre og Mester siger: Gjører Bod, vil han, at hans Troendes hele Liv paa Jorden skal være en bestandig og uophørlig Bod.“ Men hans sidste Ord var: „Jeg beder endnu for Jesu Kristi Skyld alle og enhver, at de enten viser mig en bedre Vej, dersom den er bleven nogen aabenbaret fra oven, eller idetmindste underkaste sin Mening den guddommelige og Kirkens Afgjørelse. Thi saa forvoven er jeg ikke, at jeg endelig skulde ville have min Mening foretrukken for alle andres; men jeg er heller ikke saa dum, at jeg skulde tillade, at det guddommelige Ord tilsidesættes for Fabler, opfundne af den menneskelige Forstand.“

Som Ild i Halm for de 95 Thesis gjennem Europa med en rivende Hurtighed. Samvittigheder vaagnede, nye Tanker sprang frem, Hjerternes hemmelige Raad aabenbaredes; og henover Folkene svævede det Spørgsmaal: „Vægter, Vægter, hvad lider Tiden?“ En kraftig Prædiken om Bod og Tro lige ud af det levende Guds Ord fremskyndte den nye Tid, som var varslet, fortsatte og fuldendte den Gudsgjerning, der havde faaet saa lovende Begyndelse. Tusinder paa Tusinder strømmede til Universitetet i Wittenberg. Levende Vidner vendte tilbage derfra, styrket og udrustet til at strø Livssæden ud videnom.

I Helvede rugedes Hævnplaner. Mørkets Fyrste satte sine Tjenere i Bevegelse, Bisper og Kardinaler. Den 15de

Juni 1520 feldede Kirkens synlige Hoved Fordømmelsens Dom over det store Vidne. Men han, der leder Hjerterne som Vandbække, havde givet Luther en Beskytter i Kurfyrst Fredrik den Vise af Saxen. Denne var ingenlunde tilsinds at fuldbyrde Bansettelsen i sit Land. Keiser Karl den 5te foreslog, at Luthers Sag skulde prøves og afgjøres paa Rigsdagen i Worms, og Kurfyrsten gik ikke alene ind derpaa, men begjerede det tillige.

En kejserlig Herold drog afsted til Wittenberg for at stevne Luther til Worms. Der skulde visselig intet ringe Trosmod til for at reise didhen — trods det givne Sikkerhedslejde, som Kejseren havde indvilget paa Stændernes Forlangende. Men Luthers Styrke blev som hans Dage var. Han tiltraadte Rejsen i April 1521. Sejersælt Smil hvilede over ham, hvor han kom. „Hvor han drog ind i en Stad, løb Folket ham imøde og vilde se den Undermand, der var saa dristig at sætte sig op mod Paven og Alverden. Nogle trøstede ham undervejs kun daarligt, at efterdi der i Worms var saamange Kardinaler og Biskoper, vilde man der strax brænde ham til Aske, som det var skeet med Husz i Kostnitz.“ Hertil havde Luther det Svar: „Om de tændte en Ild mellem Wittenberg og Worms lige op til Himlen, saa vil jeg dog i Herrens Navn møde og træde Behemot (Uhyret) i Gabet mellem de store Tænder og bekjende Kristus og lade ham raade.“ Tusinder af Djævle skulde ikke formaa at holde ham borte fra Worms.

Store Ting var skeet i Løbet af de 4 Aar. Bekjendelsens Kraft i Tale og Skrift havde ydet rigelig Næring til den Ild, som Herren havde optændt. Den evangeliske Bevegelse var bleven en europæisk Begivenhed. Det maatte Rigsdagen i Worms afgive Vidnesbyrd om. Her opfyldtes paa Luther Herrens Ord om Paulus: „Denne er mig et udvalgt Redskab til at bære mit Navn frem for Hedninger og Konger“ (Ap. Gj. 9, 15.)“. Den magre Munk bekjendte Kristi Navn for en glimrende Forsamling af Keiser og Fyrster, Bisper og Riddersmænd, og Sendebud fra næsten alle

Europas Lande. Men han trodsede ikke paa egen Kraft. Han udbad sig og fik en Dags Betænkning. Rolig og bestemt traadte han frem; sikkert og freidigt faldt Ordene fra hans veltalende Læber med Overbevisningens vækkende Kraft. Mange blev hans Venner fra den Dag. Vidnesbyrdet bar mangfoldig Frugt for Guds Rige. Selv blev han rigtignok erklæret fredløs ved Wormsediktet en Maaneds Tid derefter. Men da sad han rolig og tryg paa sit „Pathmos" inden Wartburgs Mure. Den gode Bekjendelse han havde aflagt for mange Vidner, skulde blive Kirkens egen.

Fra nu af blev Tiden rigtig for Alvor urolig. Mørke Uvejrskyer trak op. Medens det store Vidne maatte tie i sit Pathmos stille Ensomhed for at modnes i sin Aand og styrkes til Udførelsen af det Bibelarbejde, som Slægt efter Slægt skulde skabe en talløs Vidneskare, brød Stormen løs inden den lutherske Leir. En falsk Aandeligheds Retning holdt paa at forstyrre Herrens Gjerning og bringe Evangeliet i Miskredit ved en tugtløs Frikirkelighed. Det var den første store Sigtelse for Evangeliets Venner. Den løb heldigt af ved Guds Naades Virken gjennem Luthers uventede Optræden. Et Par Aar derefter flød Martyriets hellige Blod for Kristi Navns Skyld. Men da jublede den Guds Mand og skrev: „Lov og Tak være al Barmhjertigheds Fader, som i denne Tid atter lader os se sit forunderlige Lys, hvilket hidtil har været forborgent for vore Synders Skyld. — Men se, nu er Tiden atter kommen, at vi høre Turtelduens Røst og Blomsterne fremspire i vort Land. — Gud være lovet og signet i Evighed, at vi har oplevet at se og høre rette Hellige og sande Martyrer, vi som hidtil har ophøjet og tilbedt saamange falske Hellige."

Men Forfølgelsen blev almindelig først mellem 1526 og 1529. Den øgede, efterhvert som den reformatoriske Bevægelse udbredte sig. Denne havde faaet et kraftigt Stød fremad ved Rigsdagen i Spejer 1526, som gav de Evangeliske fuld Frihed til at organisere sig til en luthersk Landskirke. Fyrstens Religion hedte det, skulde afgjøre Landets Tro.

Men denne Grundsetning gav paa den anden Side de katholske Fyrster al Adgang til at forfølge Evangeliets Venner inden sine Lande.

Imidlertid var den evangeliske Kirkes fremtidige Stilling inden Riget endnu altid uafgjort. Kejseren havde ligesaalidt som Paven endog kun for et Dieblik opgivet sit Ønske om det nye „Kjætteris" Udryddelse. Men der var bestandig saamange Omstendigheder i Vejen. I 1529 syntes det gunstige Djeblik at være kommen. Kejseren havde overvundet den franske Konge og nærmede sig Paven. Han udskrev en Rigsdag til Spejer og forelagde den et Forslag, som tydeligt udtalte, at det var hans Mening at underkue Reformationen. Et frit almindeligt kristeligt Koncil, som var krevet fra luthersk Side, blev vistnok lovet, men den territoriale Grundsetning kaldtes tilbage, forat Reformationens ydre Udbredelse skulde hemmes og det kirkelige Organisationsarbeide tilintetgjøres. De Evangeliske protesterede og fik heraf Navnet Protestanter.

Deres kirkelige Tilværelse var truet. Der forelaa for dem Nødvendigheden af at træffe Forholdsregler, som kunde være tjenlige til at opretholde deres Sag. Stiftelsen af et protestantisk Forbund kom paa Tale; men det gik op i Røg, da den ledende Mand, Landgrev Filip af Hessen, havde været uforsigtig nok til at indbyde Schweitzerne paa dette Foretagende. En Religionssamtale, som holdtes i Marburg fra 1ste til 5te Oktober med det Formaal at tilveiebringe Trosenhed mellem Luthers og Zvinglis Venner, førte heller ikke til det forønskede Resultat. Under en ny Sammenkomst i Schwabach samme Maaned blev Sagen henvist til et nyt Møde i Schmalkalden.

Det saa nu farligt ud for det evangeliske Parti. Kejser Karl havde Fred baade med Kong Frantz og Pave Clemens, og Wien var frelst fra Tyrkerne. De evangeliske Fyrster kom sammen i Schmalkalden. Men intet Forbund blev der af, da man drog i Tvivl, om det var ret at forene sig mod Kejseren, Rigets Overhoved. De fornuftige Hensyn veg Pladsen for det guddommelige Ords Autoritet, repræsenteret

af den trosfrejdige Luther. Politiken blev udelukket fra den evangeliske Sag, og til Vederlag blev det kristelige Haab om Guds trofaste Beskjermelse under den overhængende Fare kronet med Naade paa Rigsdagen i Augsburg 1530.

Aaret 1529 gled hen under Forvirring og Tryk af Tvedragt og Splid. Det nye Aar begyndte med ildevarslende Tegn. Kejseren var nu bestemt paa, det koste, hvad det vilde, at faa Protestanterne tilbage til Kirken. Hans Rigsdagsudskrivning lød vel uventet forsonlig og maadeholden. Men senere skrev han selv, at det var hans egentlige Mening med Rigsdagen „at forhindre Katholicismens Ruin og stanse Protestantismen“.

I April drager Kurfyrst Johan af Saxen ud fra Torgau paa Veien til Augsburg. Med ham er Melanchton, Justus Jonas, Spalatin og Luther. Men den sidste efterlodes paa Slottet Koburg „mellem Skyerne og i Fuglenes Rige“. Hvad! Helten fra 1517 og 1521, der kunde bekjende om sig selv: „Jeg taler om dine Vidnesbyrd for Konger og skammer mig ikke“ (Ps. 119, 46.); — han det trofaste og sanddru Vidne, der hidtil havde staaet i Gabet for det nye Gudsfolk, — han ikke være med nu da det apostoliske Ord skulde ske Fyldest for dette Folks Vedkommende: „Værer altid rede til at forsvare eder med Sagtmodighed og Ærefrygt for Enhver, som begjærer Regnskab af eder om det Haab, som er i eder“ (1 Pet. 3, 15.); — han den fredløse vældige Kjæmpe være borte nu, da Slaget skulde staa mellem „den lille Hjord“ og „Helvedes Porte“; nu da det gjaldt, om en evangelisk Kirke skulde være eller ikke være! Ja netop derfor, fordi Afgjørelsen skulde ske, maatte han være gjemt paa hint trygge Skjulested, paa det „Sinai“, hvoraf han efter eget Sigende vilde „gjøre et Sion og bygge 3 Hytter, en for Salmerne, en anden for Profeterne, en tredje for Æsop.“ Bedre kunde det ikke aabenbares for Verden, at Gjerningen var Guds, og Bekjendelsen den nye Kirkes egen Røst, end derved at Reformationens Hoved var fraværende i det store,

afgjørende Øjeblik, da Europas Øjne vare rettede mod Rigsdagen i Augsburg. Hans Aand og Hjerte var nær nok alligevel. Deroppe skulde han just arbejde for den vordende Kirke. Han sad ikke ledig. Alvorlige Tanker og barnlige Bønner udfyldte de rindende Dage. Lig Moses fordum var han ene paa Bjerget og kjæmped med Gud under hellig Paakaldelse, at Herrens Folk maatte sejre. Vi forlader ham her for en Stund og begive os til Augburg.

I Maj samledes de tyske Stænder. De evangeliske Fyrster kom med Præster og Theologer. Disse gik strax til Arbejde. De kom jo for at vidne om Jesus Kristus. I Mængde strømmede Folk til deres Gudstjenester. Og saa blev der Strid i Anledning af de evangeliske Prædikener. Kejseren, som havde taget Ophold i Innsbruck med sit store Følge af spanske, nederlandske og italienske Herrer, gav Ordre til, at disse Prædikener skulde indstilles. Kurfyrsten havde ikke Hug til at rette sig herefter og forelagde Sagen for Melanchton, der søgte Raad hos Luther. Hans Svar lød paa, at Kurfyrsten for nærværende ikke kunde og maatte undvære den Velsignelse og Trøst, som Evangeliets Prædiken bragte med sig. Desuden var Keiserens Forbud i Strid med Rigsdagsudskrivningen.

I Innsbruck fik Kejseren stadig Underretning om Stemningen og Partistillingen i Augsburg. Romerske Agitatorer, Fyrster og Gesandter forsømte ikke ved overdrevne Skildringer af den krigerske Holdning blandt Stænderne at bearbejde Kejseren og varme ham op. Selv omgav han sig med Værdighedens og Taushedens Pantser.

Den 14. Juni holdt han sit Indtog i Augsburg. Hans Fjed stevnede mod Domkirken. Den pavelige Velsignelse skulde indvie det store Foretagende, han kom for at fuldbyrde: Protestanternes Tilbageførelse til Lydighed mod Kejserthronen og St. Peters Stol. Derefter bar det afsted til det bispelige Palads, hvor han havde en Privatkonferens med de evangeliske Fyrster. Han haabede under Øjeblikkets højtidelige Stemning at bevege dem til Mildhed og Føjelighed.

Atter lod han udgaa til dem Opfordringen om at stanse med de evangeliske Prædikener. Han blev bitterlig skuffet. Den frejdige Landgreve af Hessen gjorde opmærksom paa, at de evangeliske Præster prædikede som Augustin. Kejseren blev rød som Blod, heftig og vred; mælede saa den alderstegne Markgreve Georg af Brandenburg: „Nej, før jeg vil afstaa fra min Gud og hans Evangelium, knæler jeg ned for Eders Majestæt og lader mit Hoved falde paa Stedet."

Den 20de Juni aabnedes Rigsdagen. Kejseren opfordrede Protestanterne at legge frem sin Redegjørelse. Kurfyrsten af Saxen havde allerede for en god Stund siden ladet den udarbeide af sine Theologer, da en Fremstilling af den evangeliske Tro var bleven afkrævet Protestanterne. De schwabachske Artikler, der oprindelig var skrevet — for en større Del af Luther — i det Ojemed at danne Grundlag for en broderlig Drøftelse mellem Luthers og Zwinglis Venner, havde ved et Par Tillæg, som blev vedføjet i Torgau Oktober 1529, faaet sit Navn forandret til Torgauerartiklerne. Disse undergik senere en grundig Omarbejdelse ved Melanchtons Haand, og forvandledes til en Apologi. I Augsburg blev den for sidste Gang gjennemseet paany inden Rigsdagens Aabning. Men Luther maatte naturligvis læse den igjennem, før Arbejdet kunde betragtes for fuldt færdigt. Med Glæde skrev han tilbage: Jeg har gjennemlæst den, og finder meget Behag deri. Jeg ved intet at ændre. Jeg kan ikke træde saa lempeligt, som Mag. Filip. Gud skaffe den god Frugt, Amen!

Dette er den Augsburgske Konfession. Den handler om Synd og Naade, om Retfærdiggjørelse af Troen og gode Gjerninger, om Kirken og de højværdige Sakramenter, om Kirkens Forhold til Staten, om Menighedens Forhold til det kirkelige Embede. Desuden angribes og fordømmes de kirkelige Misbrug og Fortidens Kjætterier. Bortseet fra Fordømmelsesdommene, som jo gjerne kunde været borte i en Bekjendelse, der ifølge sit Væsen er af positiv Natur, maa det siges, at en sund kristelig Aand gaar der-

igjennem. Kirkens gamle Sandheder har vundet frem til en klar og simpel Form. Oldkirkens Tro møder os igjen som den evangeliske Kirkes Tro. Vi staar her paa apostolisk Grund. Betegnende er denne Konfession bleven kaldt et „Menighedsskrift,“ „en Børnelærdom for Voksne i Kirkeret og Troeslære.“ Det er ikke en Enkeltmands Tro, som bekjendes heri, det er ikke nogen enkelt Kristens Vidnesbyrd, som er bleven formuleret i de 28 Artikler. Men de nye Menigheders, den nye Kirkes kristelige Erkjendelse, har derigjennem faaet et tro Aftryk. Det siger ogsaa Underskriverne lige ud. Ved Siden af de to Katekismer er den augsburgske Konfession det ypperste Bekjendelsesskrift af luthersk Oprindelse. Den har vistnok ikke den universelle Karakter som de 3 økumeniske Symboler, men tør dog gives den Forrang for de senere Bekjendelser, at den er luthersk-økumenisk. Det er derfor Ret at holde den højt og i Ære som den lutherske Kirkes ukrænkelige Palladium.

De lutherske Theologer vilde fremlægge den i sit eget Navn. Men deres Fyrster kunde ikke bære det over sit Hjerte at udelukkes fra den Ære at aflægge den gode Bekjendelse for mange Vidner. Den blev da underskrevet af Kurfyrsten af Saxen, Markgreven af Brandenburg, Hertugerne af Lüneburg, Hertugen af Saxen, Fyrsten af Anhalt og Forstæderne Nürnberg og Reutlingen.

I sin Fortale til Kejser Karl 5. siger de blandt andet: „Da nu eders kejserlige Majestæt ogsaa her i Augsburg har begjeret, at Rigsstænderne skulle i Kraft af den kejserlige Udskrivning fremlægge sin Tanke og Mening, og da vi have svaret, at vi vil fremlægge for eders Majestæt vor Bekjendelses Artikler: saa fremlægge vi herved for at efterkomme eders Majestæts Vilje vore Prædikanters og vor egen Bekjendelse i dette Religionsanliggende, som de af de hellige Skrifter og Guds rene Ord hidtil have foredraget og i Menighederne forkyndt Læren i vore Lande, Fyrstendømmer, Herskaber og Stæder. — — Vi ville paa ingen Maade undslaa os for noget, som kan bidrage til at tilvejebringe en kristelig

Enighed, der kan bestaa med Gud og en god Samvittighed. — Eders kejserlige Majestæt har flere Gange naadigst tilkjendegivet, at Eders Majestæt — — hverken vil eller kan afgjøre eller endelig beslutte noget i dette Religionsanliggende, men derimod vil i Embeds Medfør flittigen anholde hos Paven om en almindelig Kirkeforsamling. — — I det Tilfælde, at Uenighederne om Religionsanliggendet mellem os og det andet Parti ikke skulde blive bilagte i Mindelighed og Kjærlighed, saa tilbyde vi og herved til Overflod i al Underdanighed for eders Keiserlige Majestæt at ville fremmøde og tale vor Sag paa en almindelig, fri, kristelig Kirkeforsamling. — — Til en saadan almindelig Kirkeforsamling saavelsom til eders kejserlige Majestæt have vi ogsaa i denne store og højvigtige Sag allerede tilforn paa tilbørlig Maade og i retslig Form appelleret, og denne Appellation til eders kejserlige Majestæt og en Kirkeforsamling holder vi fremdeles fast ved."

Sent paa Kvelden den 24. Juni var Tiden kommen, da Protestanterne skulde fremlægge Redegjørelsen for sin Tro. Det blev overdraget Kantsleren Brück at oplæse Konfessionen og afhænde den til Kejseren. Denne lod sig forlyde med, at det var det bedste at lade Læsningen fare. Men Kantsleren var ikke af den Mening. Simpel Retfærdighed krævede, at Protestanterne fik offentlig fralægge sig de Beskyldninger for falsk Lære, der vare blevne udslyngede mod dem. Kejseren vilde dog ikke tillade nogen offentlig Oplæsning, men gav omsider efter. Den næste Morgen skulde Brück faa udføre sit Hverv. Det var bleven foreslaaet, at Oplæsningen skulde foregaa i Raadhuset. Nej, det vilde Keiseren ikke give sit Minde til. Da blev jo Sagen altfor offentlig. Kapitelsalen var god nok. Men til al Lykke laa denne temmelig lavt. Morgendagen kom med varmt Sommervejr. Salens Vinduer aabnedes. Og da Kanslerens klangfulde klare Stemme lød, kunde den talrige Mængde i Slotsgaarden høre hvert Ord — og forstaa dem med, thi Kejseren havde maattet opgive sit Krav paa Læsningen af den

latinske Text. Kurfyrsten havde nemlig erklæret, at den tyske Text maatte oplæses „her, hvor man var paa tysk Grund.“ Højtideligheden endte med, at den Augsburgske Konfession blev overleveret Kejseren baade i det tyske og latinske Sprog den 25. Juni 1530.

Saa var det store skeet, at Kirken havde talt, — den nye evangeliske Kirke. Indtrykket deraf var, som rimeligt kunde være, yderst forskjelligt, baade gunstigt og ugunstigt. Nogle smilede i hellig Tilfredshed, andre klarnede op i en behagelig Overraskelse, atter andre rynkede sine Bryn i vanhellig Harme. Evangeliets Venner nød den Opløftelse, som følger med Sandhedens frimodige Bekjendelse, Evangeliets Modstandere blev rammet af den Samvittighedens Dom, som kommer ved Løgnens Afsløring. Stakkels vildledede Sjæle blev overbeviste om, at Protestanternes Lære var ren og sund. Det gode Indtryk var dog kun forbigaaende hos de Fleste.

Men der var en, som glædede sig mer, end de andre, og det var ham, som sad ensom „mellem Skyerne i Fuglenes Rige“. Fra sit dejlige Slot havde han fulgt Rigsdagens Forhandlinger gjennem skriftlig Korrespondance. Han var baade træt og syg saa mangen god Gang. Hans store betydningsfulde Arbeider lagde Anstrengelsens Mathed over ham, Bekymringen for Rigsdagens Gang bragte ham Vaande og Ve til Legem og Sjæl. Men hans Heltemod svigtede ham dog ej. Selv, da han ved Underretningen om det kejserlige Forbud mod Evangeliets Prædiken blev i et Nu klar over, at ingen Forsoning vilde opnaaes, raadede han sine Venner til ikke at vige et Skridt tilbage, men blive standhaftigere Dag for Dag. Og saa, da det Brev kom, som meldte om, at den dyrebare Konfession var bleven oplæst for den store Forsamling, hvor han jublede! Han sendte en hjertelig Lovsang op til den kjære Fader, som havde ladet ham opleve den Dag, da Kristus blev prædiket i en verdenshistorisk Time. Nu var den Kirke, som han havde været det fornemste Redskab til at grundlægge, bleven „Verdens Lys“, „den Stad, som ligger paa et Bjerg“. Helvedes Porte havde intet for-

maaet imod „den stridende Menighed", som voxed sig stærk og tiltvang sig Respekt ved sin frimodige Bekjendelse.

Da Keiseren modtog de tvende Exemplarer af Konfessionen, lovede han at tage dette højvigtige Anliggende under nærmere Overvejelse for senere at give Besked. Vi kan vide, hvad Besked det var, han mente, naar vi erindre, at han vilde have Bekjendelsen kun for at faa Anledning til at bekjæmpe Evangeliets Venner. Der var dem, som raadede Kejseren til strax tage Vaaben og „skrive med det røde Blæk". Men Hensynet til den truende Tyrkefare gjorde det tilraadeligere at levere en Gjendrivelse af den lutherske Konfession. Efter en Smule Bryd og Besvær, og en lille Ærgrelse for Kejseren kom da endelig istand det katholske Modskrift: Konfutationen, som dog var alt andet end en ærlig Gjendrivelse, i Virkeligheden kun et thomistisk Opkog af den gamle romerske Lære med en Del Skinindrømmelser i Læren om Nadveren og de gode Gjerninger. Den 3. August blev den forelæst for Kejseren, og denne erklærede, at „den indeholdt den Mening, han vilde holde fast ved; han ventede, at Fyrstene vilde gjøre det samme; ellers var han Kirkens Skytsherre og ikke tilsinds at taale en Kirkesplittelse i Tyskland.

Protestanterne forlangte imidlertid en Afskrift af Konfutationen, men uden at faa sin Begjæring opfyldt. Det var deres Mening at gjendrive den miserable „Gjendrivelse". Kejseren harmedes og lod sin Unaade især gaa udover Kurfyrsten af Saxen, som fik Valget imellem at fornegte Evangeliet eller styrte sit Hus. Johan den Standhaftige var dog ikke let at skræmme. Dertilmed fik han kraftig Opmuntring og Trøst fra Koburg. Med ydmyg Ro og frejdig Sikkerhed erklærede han: „Ogsaa jeg vil bekjende Kristus som min Frelser. Den Gud, som har sat mig til Kurfyrste — hvortil jeg er uværdig — han gjøre fremdeles med mig, hvad han vil!"

Under den truende Fare var Evangeliets Venner fast bestemt paa et, — at de ikke vilde svigte Banneret i Zion

ved at fornegte Sandheden. De bleve da heller ikke beskjæmmede i sin Fortrøstning til Herren. Deres kraftige Holdning gjorde et altfor dybt Indtryk paa det katholske Parti, til at det skulde vove et aabenbart Brud. Forligsforhandlinger indledes. Den augsburgske Konfession lagdes til Grund for Underhandlingerne paa Konferentsen mellem de to Partier, 3 juridiske og 3 theologiske Kræfter paa hver Side. Modstanderne erklærede sig enige i de 21 Læreartikler, og krævede til Vederlag, at Protestanterne skulde give efter i alt det, som vedkom Kirkeskikke og Forfatning. Men hin Enighed havde ikke stort at betyde. Og, ihvorvel Melanchton under sin Uro og Angst viste sig særdeles føjelig, kunde den protestantiske Side ikke imødekomme Kravet. Saa gik Forligsforsøget overstyr. Et nyt Forsøg fik endog et ugunstigere Resultat. Protestanterne appellerede til et almindeligt Koncil. Kejseren gav vistnok Løfte herom, men befalede tillige, at de skulde høre op med sit Sektvesen. Mod en saadan Betegnelse nedlagde de Protest og udbad sig den sidste Gunst af Kejseren, at det maatte tillades dem at overrække ham det Forsvarsskrift, Melanchton havde skrevet for den Augsburgske Konfession, den saakaldte Apologi. Det skulde være et Vidnesbyrd om, at de ikke følte sig gjendrevne. Deres Anmodning blev afslaaet. Saa vendte de hjem med det sørgelige Budskab, at Rigsdagsafskeden gav Evangeliets Venner ½ Aars Betænkningstid; hvis de ikke da gav efter, vilde Kejseren anvende Magt.

Luther fulgte opmærksom med, saalænge Forligsforhandlingerne stod paa. Han ventede ikke det Gran godt deraf. Begge Partier skulde forsones ved at blive enig i Troeslæren. Men til Troens Enhed kan En ikke tvinges. Han forstod helt vel den vanskelige Stilling, hvori den haardt anfegtede Melangton var stedt, følte med ham, bad for ham, trøstede ham i Lidelsen og dækkede ham mod de ufortjente Bebrejdelser. Forøvrigt laa Fremtiden Lys i Lys for Luther i de Dage. Vendte hans Tanker sig mod det Forbund, som Rygtet lod komme istand mellem Kejseren og de kathol-

ske Fyrster til Reformationens Undertrykkelse, saa indsaa han strax, at et saadant Forbund vilde være løst helt igjennem, og at Karl, Frantz og Klements umuligt vilde holde længe sammen. Med Sejersfryd kunde han da udbryde: „Hvorfor larme Hedningerne og pønse Folkene paa Forfængelighed? Jordens Konger rejser sig, og Fyrsterne raadslaa tilsammen mod Herren og hans Salvede (sigende): „Lader os sønderrive deres Baand og kaste deres Reb af os. Han, som bor i Himmelen, ler, Herren spotter dem" (Ps. 2, 1—4). Lad det end være, at Anfegtninger og Ængstelser faldt over ham stundimellem. Et Guds Barn kan jo aldrig være ganske fri derfor. Solen brød snart frem gjennem den mørke Sky, og han sang: „Vor Gud, han er saa fast en Borg." Med denne Troens Heltegjerning henvendte han sig til de sørgende Venner i Augsburg. „Nogle ere forsagte, som om Gud havde forglemt os, da han dog ikke kan glemme os: han maatte glemme sig selv; vor Sag maatte da ikke være hans Sag, vor Lære ikke hans Ord. Er Kristus ikke med os, hvor er han da i Verden? Har vi ikke Guds Ord, hvem har det da?" Jeg beder flittigt for Eder; men som Blodigler suger I Sorgen i Eder og raner mig Kraften af min Bøn." „Er vi ikke værdige til at gjennemføre Værket, vil det ske ved andre." „Falder vi, saa falder Kristus ogsaa med, nemlig Verdens Herre; og om han faldt, saa vil jeg heller falde med ham, end staa med Kejseren." Men allermest fordybede han sig de Dage i den Salme, som han kaldte sin og havde kjær fremfor alle andre, den 118de: "Herren er min, jeg frygter ikke; hvad skulde et Menneske gjøre mig. — Det er bedre at forlade sig paa Herren end at stole paa Menneskene; det er bedre at forlade sig paa Herren, end at stole paa Fyrster. — Herrens Haand ophøjer, Herrens Haand bereder Vælde. — Den Sten, som Bygningsmændene forskjød, er bleven til en Hovedhjørnesten. Af Herren er dette skeet, det er underligt for vore Øine. Denne er Dagen, som Herren gjorde; lader os fryde os og glæde os i den. O, Herre, frels dog! o Herre, lad det dog lykkes. —

Lover Herren, thi han er god, thi evindelig varer hans Miskundhed." —

Fra nu af var Evangeliets Venner ikke længer en mer eller mindre løs Forbindelse af Brødre af den samme Aand og den sande Tro. Fra nu af havde hver enkelt iblandt dem ikke længer at aflægge et kristeligt Vidnesbyrd, som var hans eget alene, men at gjøre sig til Tolk for den nyskabte Kirkes Sandhed og Liv. Ved at blive et Kirkens Vidnesbyrd blev den enkelte Troendes Bekjendelse saameget større og tilforladeligere, og det Kirkesamfund, han tilhørte, blev kjendeligt derved. Guds rene og uforfalskede Ord og de hellige Sakramenter, rettelig forvaltede efter Herrens Indstiftelse blev den evangeliske Kirkes ubedragelige Kjendemærker. Jo, nu havde den sikker Grund at staa paa, nu kunde den kjende sig selv igjen, hvorhelst den kom. Den var ingen Famlen længer. Vejen var klart og sikkert udstukken. Den lerdeste og enfoldigste kunde vandre henad den lige trygt Side om Side. Thi et fast Enhedsbaand var givet mellem dem alle — den Augsburgske Konfession. Saameget som den betyder, betyder ogsaa Rigsdagen i Augsburg.

Vi har allerede antydet, at ved denne den lutherske Kirkes Grundbekjendelse blev gjenoptaget den Udviklingstraad fra Oldkirken, som den romerske Kirke havde klippet af. Den lutherske Kirke er derved tilkjendegivet at være den evangelisk-katholske. Vi kunne hertil endnu føje, skjønt det ikke har saa meget at betyde, at de øvrige lutherske Bekjendelser ere Grene, som voxede ud af den Augsburgske Konfessions Stamme. Men af langt større Interesse er det, at denne Grundbekjendelse har afgivet det faste Grundlag, hvorpaa Lutheranerne vandt Frihed og Lighed jævnsides med Katholikerne i 1555 og 1648.

Saa tør det nok ogsaa være, at vi har al Opfordring til at mindes det 350de Aar, siden vor dyrebare lutherske Kirke blev stillet paa sin solide, blivende Grund. Men alt det, som kan siges om Konfessionens Betydning for os, vil være indesluttet i denne enfoldige Bemærkning, at vor Børne-

lærdom, Pontoppidans Forklaring er et simpelt, men klart Spejlbillede af de levende Sandheder, som den 25de Juni 1530 blev forelæst for den europæiske Forsamling i Augsburg ud af Konfessionens tyske Text.

25/6 '80.

Wahhabiterne

eller

Den mahomedanske Reformation.

(Bearbeidet ved Sven Oftedal.)

Heller ikke Mohameds Religion blev i Aarhundredernes Løb bevaret i sin oprindelige Simpelhed. Religionerne er Udviklingens Indflydelse underkastede og alle Religioner afgiver Vidnesbyrd, at Menneskehedens egen Sanselighed og Forkrænkelighed efterhaanden vil kræve deres Gudsbegreb mer og mer udvortes- og sandseliggjort, indtil de ender med at gjøre Mennesket selv til Gud. Helgendyrkelse, Billeddyrkelse, vidtløftige og pragtfulde Ceremonier, utallige udvortes Bud og Anordninger af hver optænkelig Art pege i alle Religioner og Halvreligioner mod den samme Retning: Hedenskabet eller Menneskeforgudelse.

Mohamedanernes Tro var oprindelig overmaade simpel og indskrænkede sig egentlig talt kun til denne ene Artikel: „La ilaha illa 'llah wa Mohammedun abduhu'r rasul"; det er: „der er ingen Gud uden Allah, og Mahomed, hans Tjener er Apostelen", hvoraf det væsentlige er Troen paa Guds Enhed. Men endog i selve Arabien var det langt fra at det ihast omvendte Folk med een Gang skulde kunne aldeles opgive sin gamle Dyrkelse. Tvertimod. Endog Mohamed havde i de første Vers af Koranen indflettet Navne paa tre halvt guddommelige Kvindevæsener, hvis Forbøn vilde skaffe Adgang til Allahs

Trone. Han fralagde sig senere disse Vers, men dog uden at oprykke Afguderiet hos sine Landsmænd. Disse der tidligere havde fulgt Sabeismens Læresætninger, vedbleve fremdeles at dyrke foruden de tre ovenomtalte Gudinder, ogsaa mange af deres tidligere Guder, fra først af rigtignok kun som Midlere mellem Menneskene og Allah. Men efterhaanden som den Enighed, der var frembragt ved den nye Lære om Guds Enhed og det fanatiske Had til alle ikke-Muhamedanere, gav efter for det gamle Stammehad og Clanvæsen i Arabien, gjenoptog hver Stamme og By sin gamle Skydsgud, eller Helgen, og det staar ikke til at negte, at disse lidt efter lidt indtog helt og holdent Allahs Plads, og at Araberne for en stor Del sank tilbage i den gamle Sabeisme. En Mengde hedenske og overtroiske Ceremonier var endog af Mohamed ladet staaende, saasom Besværgelser, Pilegrimsreiser, Offringer og lign., der saaledes i Arabien ialtfald, dækket kun af den nye Læres gjennemsigtige Slør, kom at danne de af Massen mest kjendte og mest vurderede Træk af Mohamedanismen ved Siden af — Fremmedhadet.

Stort bedre gik det imidlertid ikke Mohamedanismen i de andre Lande, hvor den fandt Indgang. I Persien blev den kun et Dække for den gamle magiske Lære; i Hindoston blev den betydeligt opblandet med ny Overtro og Kastevæsen; i Tyrkiet blev den oprindelige Strenghed aldeles tilsidesat og blandt de herskende Klasser især delesshed blev Religionen kun en Maske for den største Tøilesløshed og Løsagtighed. — Og kort, overalt siden Mohamedanismens Stiftelse er den blevet splittet op i mangfoldige Sekter og blæst omkring med alle Lærdoms Vinde.

I Tidens Løb var der mangen en alvorlig Mohamedaner, der saa sin Religions Forfald med Smerte og derfor gjorde kraftige Forsøg paa at stanse den omsiggribende Korruption. Men Strømmen var for stærk, og faa gjorde noget mer mærkbart Indtryk paa sin Tid.

Først i forrige Aarhundrede blev en Reformation

bragt i Værk, der trods al Modstand og Forfølgelse har beholdt en mærkelig Livskraft og ved sine vidt forgrenede Forbindelser og sin ypperlige Organisation vil faa en Indflydelse paa Verdens 200 Millioner Mohamedanere, som det er godt for den kristne Kirke itide at betænke.

Denne Reformations Tilhængere er Wahabiterne.

En ung Mand fra Neid i Arabien, ved Navn Mohammed ibn Abd el Wahhab (Mohammed Giverens Tjeners Søn), blev Sektens Grundlægger. Dreven af Lyst at tjene Gud efter Mohammeds Forskrift foretog han en Pilegrimsreise til Mekka. Her fik han et Indblik i Religionens dybe Forfald ved at være Vidne til de overtroiske Skikke og Øvelser, der var i Brug i den „hellige By“ og fremfor alt til det aabenbart lastefulde Liv, der førtes af Mohamedanismens høieste Tjenere, de tyrkiske Embedsmænd, og som særligt vakte hans Forargelse.

Forfærdet og modfalden drog han til Damascus for at ofre sig for Handelen. Her kom han i Forbindelse med endel Sheiks vel oplærte i den mohamedanske Theologis Mysterier, og i Løbet af de tre Aar han opholdt sig her erhvervede han en dybere Indsigt i sin Troes virkelige Lærdomme.

Han fattede det store Forsæt at blive Reformator, at rense Mohamedanismen for alle senere og hedenske Tilsætninger og føre sine Trosbrødre tilbage til Profetens oprindelige rene Lære: „Tro paa een Gud, uden anden Tilsætning, og fuldkommen Hengivelse i hans Vilje ligesom Islam ogsaa betyder Hengivelse — og blind og ubetinget Tro paa hver Persons og hver Tings Forudbestemmelse (Fatalisme). Alle Skikke og Ceremonier undtagen Bøn og Renselse skulde afskaffes som fremmed Tilsætning, al Last og Ugudelighed skulde strengt undertrykkes, fremfor alt Tidens Overdaadighed og Pragtsyge, thi har ikke Koranen sagt: „Gud elsker ikke de overdaadige.“

Ubetinget Tilslutning til denne strænge Fortolkning af

Læren var den eneste Vei til at erholde den Salighed, der var forjettet de „troende“; og „troende“ var ingen uden Wahhabs Tilhængere.

Uden Sky angreb han alleslags Fordomme, Skikke og Vaner, der havde fundet Tilhold blandt Folket, men ikke stemte med hans Udlæggelse af Koranen. I samme Forhold som han med Nidkjærhed stormede frem mod det Overleverede mødte han Modstand og Forfølgelse.

Tilbageslaaet og dog lige freidig drog han til sit Fædreland, hvor Mohamedanismen just led under det dybeste Forfald. Han og sin Bolig i Neids Hovedstad Aiyanek og blev med stor Agtelse modtaget af Stammens Høvding. Men denne Herlighed varede ikke længe. Han angreb aabent Byens Skytshelgen, vakte Nøre ved sin voldsomme Vækkelsesprædiken og blev tvungen at forlade Byen.

I 1760 vandt han en ung og kraftig Høvding for sin Lære og fandt et Tilflugtsted i hans Festning Derayeh. Høvdingens Navn var Muhammed ibn Sa'id. Fra denne Tid begynder det egentlige Reformationsværk i mohamedansk Aand.

Ibn Sa'id ægtede Wahhabs Datter og fra nu af delte de to Mænd Magten mellem sig. Sa'id overtog det verdslige Styre, som intet mindre Formaal havde end med Ild og Sverd at underlægge sig alle Folk indtil Verdens Ender og underkaste dem Islam. Den anden havde den aandelige Ledelse, og medens Sa'id inden kort Tid havde lagt det meste af Centralarabien under sit Scepter var Ibn Abd el Wahhab ivrigt sysselsat med at udarbeide sin Lære der i korte Grundtræk var som følger:

1) Ubetinget og fuldkommen Hengivelse i Guds Vilje. 2) Forkastelse af enhver Midler eller Formidling mellem Mennesket og Gud, saasom Helgeners Forbøn og selve Mohammeds Indflydelse. 3) At holde sig til Koranens Ordlyd uden Forklaringer og Overleveringer. 4) Fuld-

stændig Forkastelse af alle fremmedartede Skikke og Ceremonier. 5) Forventelse af den kommende Iman (Messias's Forløber) der skal føre de sande Troende til Seier over Vantroens Børn. 6) Forpligtelse til en ustanselig og uforsonlig Krig mod de Vantro. 7) Ubetinget Lydighed mod det aandelige Overhoved.

Et andet paafaldende Træk ved Wahhabismen er deres Had mod alslags Stads og saakaldte uskyldige Fornøielser. Silkedragter er fuldkommmen forbudte og Tobaksrygning betragtes som en Dødssynd.

Ibn Abd el Wahhab døde i 1787, syv Aar efter sin Svigersøn Sa'id.

Men hans Værk standsede ikke ved hans Død. Sa'ids Søn Abd el Aziz overtog Regjeringen og udvidede ikke alene Wahhabiternes Herredømme indtil Oman ved den persiske Havbugt men undertvang endog Herskeren i Muskat og gjorde ham skatskyldig.

Dette var mer end Perserne kunde taale. En fanatisk Shiah*) fandtes villig til at snigmyrde Abd el Aziz. Han kom til Derayeh, vandt Folkets Tillid ved streng Overholdelse af Wahhabiternes Lære, og medens Kongen var midt i sin Andagtsøvelse i Moskeen fandt han Anledning at stikke ham ihjel bagfra. Rasende for Folket ind paa ham og dræbte ham, dog først efter at tre af dem var faldne. Men paa Shiahens Lig fandtes et Dokument undertegnet af en af Shiahreligionens øverste Præster, og ifølge hvilket Morderen lovedes fuld Absolution og Paradisets evige Glæde for den Tjeneste han ved Mordet gjorde Shiahsekten.

---

*) Shiah-Mohamedanere er særdeles udbredte i Persien; de danne en Sekt idet de til Troesartikelen: „Mohammed hans Profet" lægge: og Ali hans Stedfortræder." De orthodokse Mohamedanere kaldes Sunevis.

Dette vakte en uhyre Forbitrelse og Kongens Broder Abdallah, som overtog Styret, svor blodig Hevn.

I Spidsen for en talrig Hær angreb han Meshed Hussein, den By, hvor Dokumentet var udstedt, erobrede den og dræbte hvert levende Væsen. Derpaa gik han mod Mekka, og den hellige By faldt i hans Hænder. Kaabeh, det hellige Tempel blev berøvet ethvert Spor af tidligere Pragt, ingen Pilgrimme fik nærme sig Stedet uden at betale Skat og fremvise Vidnesbyrd for Rettroenhed efter det Wahhabitiske Mønster. Ved en Leilighed blev endog Sultanens egen Søster negtet Adgang til det hellige Sted. Medinah, hvor Profetens hellige Grav findes, blev dernæst erobret og Graven blev ikke alene vanæret og berøvet alle Prydelser, men Abdallah bemægtigede sig hele den Skat af kostbare Gaver, der i Aarhundreders Løb var ophobet.

Sagerne var nu kommen saalangt, at Regjeringen i Konstantinopel ikke længer kunde rolig se derpaa. Mehemet Ali, Vicekongen i Ægypten blev sendt med en Hær mod Mekka og erobrede snart denne By. Hans Søn, den navnkundige Ibrahim Pasha rykkede derpaa mod Løvens Hule, den faste Stad Derayeh. Efter en haardnakket Kamp faldt Staden i hans Hænder. Abdallah blev behandlet med Agtelse og sendt som Fange til Konstantinopel, og senere henrettet. Hans lærde Præster derimod blev indbudt til en Conference med Theologer fra Cairo, og viste under Diskussionen saadan Bitterhed og Intolerance, at Ibraham blev utaalmodig og uden videre lod dem slaa ihjel. Senere hen lykkedes det imidlertid en Ætling af Ibn Sa'id atter at bemægtige sig Regjeringen i Neid og Wahhabiterne hersker der den Dag i Dag.

Samtidigt med Wahhabiternes høieste Magt i Arabien, forefaldt i Indien en lignende Reaktion mod den forfaldne Mohamedanisme, slog sig siden aldeles sammen med Wahhabismen, og udøveren dog for Øieblikket en skjæbnesvanger Indflydelse mellem Indiens 40 Millioner Moslemer.

En Mand ved Navn Sayyid Ahmed drev Røveri som sin Profession. I 1816 blev han paa Grund af Regjeringens kraftige Indgriben nødt at forlade denne Levevei og fra denne Tid, siges der, slog han sig paa Theologien og studerede under nogle lærde Doktorer i Delhi.

Han udviklede sjeldne Gaver til at prædike og dette i Forbindelse med en uforfærdet Begeistring for Mohammeds Lære samlede store Skarer omkring ham overalt hvor han for frem i Indien. I 1822 kom han til Mekka.

Hans voldsomme Prædiken og hensynsløse Dom over al ny Tilsætning til Mohammedanismen mindede saa stærkt om de nys fordrevne Wahhabiter, at Myndighederne fandt det nødvendigt at skride ind og Sayyid blev Gjenstand for lutter Forfølgelse. Dette bragte ham til nærmere at undersøge Wahhabiternes Lære og Følgen var den, at da han vendte tilbage tilIndien var han en fanatiske Wahhabit. Saaledes slog de to reformatoriske Bevægelser i Arabien og Indien sine Kræfter sammen.

Sayyid blev af sine Tilhængere betragtet som den saalænge forudsagte Iman, der skulde gjenoprette Islams Herlighed, indføre det tusindaarige Rige og berede Veien for den kommende Messiah. Virkningen af hans Optræden i Indien var uhyre. Antallet af hans Tilhængere blev saa stort, at de dannede en regelmæssig Regjering og opdrev gjennem hele Landet Skatte til den store Sags Befordring.

Denne Sag, der vistnok i Lære faldt sammen med Wahhabiternes, var dog kun egentlig et eneste stortFormaal: at udrydde alle Engelskmænd og Sekter, fort alle Vantro. Deri laa denne Bevægelses store Fare baade for det engelske Herredømme og for Kristendommen.

Snart kom det til aaben Krig. I Spidsen for en stor Hær bemægtigede Sayyid sig Peshawur, skremte de omkringboende Afghanstammer til Lydighed, og proklamerede sig selv som Guds Statholder paa Jorden og de Vantros Svøbe.

Vistnok blev han i 1831 overrumplet og dræbt af en sikkisk Hær; men Sagen døde ikke med ham. Atter og atter har Engelskmændene med stort Tab af Penge og Menneskeliv maattet underkue de Opstande som Wahhabiterlæren uafbrudt har næret blandt Folket og i 1868 synes deres Magt ganske at være knækket.

Men de har ikke destomindre bevaret stor aandelig Magt og Indflydelse blandt Indiens talrige Mohamedanere, og de synes at have erholdt Midler nok til at vække hele Islams Fanatisme mod det engelske Herredømme og den kristelige Mission.

For det første har de bevaret en central Propaganda eller Planteskole i Patna. Dernæst udbrede de blandt Folket Skrifter, der spaa om Islams forestaaende Seier og de Vantros Udryddelse; endelig udvælge de blandt de alvorligste og bedst begavede Ynglinge Missionærer, der omhyggelig blive opdragne i Wahhabiternes Lære og Formaal og derefter sendte over hele Indien, hvor der overalt blir oprettet Stationer, hvorfra Virksomheden udgaar og Pengemidler indsamles.

Disse kraftige Agencer vil i sin Tid bære Frugt. Stille og ubemærket, men kraftigt gror Sæden lige under Engelskmændenes vaagsomme Øie. Jehad eller Krig indtil Døden mod de Vantro er Løsenet, dermed opammes Barnet, dermed inddrikkes Ungdommen, og naar med Sultanens Fald i Konstantinopel Mohamedanernes Millioner vender tilbage til ny Fanatisme og til Wahhabiternes simple Læresætninger, saa kan den reformerte Mohamedanisme paany blive ikke alene en Omstyrtning af Englændernes tilranede og udsugende Herredømme i Indien, men og blive Begyndelsen til en ny Kamp mod en udartet og hendøende Kristendom, frygteligere maaske end den første, hvor dog Paulus's og Origines's, Chrysostomus's og Augustinus' Hjem, den første herlige kristelige

Menigheds Hjem, blev og den Dag i Dag er et Hjem for Kristendommens bitreste Fiender, Muhammeds Efterfølgere.

Oliver Cromwell.

Af
J. H. Merle d'Aubigne,
Professor Theol. i Genf.
(Clausens Tidsskrift.)

Dette historisk-biographiske Arbeide er fremkaldt ved og støttet paa et i England udkommet Kildeskrift: „Breve og Taler af O. Cromwell, udgivne af Th. Carlyle." Forordet bærer til Overskrift: „Gjenopreisning", og angiver Skriftets Tendents. „Det er", hedder det, „det slette Efterslæb af Stuarterne og af de nivellerende Republikanere, der har fordunklet Cromwell's Minde som den borgerlige Friheds, Samvittighedsfrihedens og Protestantismens Haandhæver", som „den Eneste i hele Europa, der i det 17de Aarhundrede udtalte sig som Protektor for den evangeliske Kristendom." — Cromwell's eget Ord: „Til sin Tid vil Gud gjenopreise mit Rygte", have i dette Aarhundrede flere Historieskrivere i England stræbt at gjøre til Sandhed ved Offentliggjørelse af Brevskaber og officielle Dokumenter. Ogsaa dette Skrift er først udgivet i England og har medvirket til det vitterlige Omslag, der mere og mere er foregaaet i Almenhedens Omdømme og Stemning der. Et af de kritiske Hovedorganer har herom udtalt: „Dersom der endnu er Nogen, som indbilder sig, at Cromwell var en ren Hykler og at hans Religion var kun en systematisk List for at dække ærgjerrige Planer, vil Læsningen af de offentliggjorte Kildeskrifter bringe ham fuldstændigt ud af Vildfarelsen. Vi betragte denne Hypothese, denne machiavellske Udtydning af Cromwells Karakter som aldeles forkastet for Fremtiden af alle oprigtige og forstandige Sjæle. Cromwell var en sand Puritaner, derom er der ingen Tvivl."

Den hele Fremstilling af Cromwell's private Liv saavelsom af hans militaire og egentlig politiske Løbebane har her maattet forbigaaes. Meddelelsen indskrænker sig til de nærværende tre Afsnit, som omhandle hans Forhold til de sædelig-religiøse og kirkelige Interesse.

Religionsfrihed.

Cromwells Bestræbelser indskrænkede sig ikke til at give Staten og Kirken en Organisation. Han fuldbragte Mere. Han blev et Redskab i Guds Haand til at indføre i Verden et nyt Princip, som hidtil var bleven fuldstændigt upaaagtet. Englands store Skjald har i sine melodiske Toner henvendt følgende Bøn til ham:

„Cromwell, Du Mændenes Høvding, der igjennem en Sky — ikke blot af blodige Slag, men ogsaa af vilde Uordener — og veiledet ved Troen og et Mod uden Lige — har banet Dig en glimrende Vei hen til Fred og til Sandhed, — o Du, der i det stolte Sæde paa den kronede Lykkes Skulder, — har vundet Trophæer for Guds Sag og fuldbyrdet hans Værk, — medens Darwens Vande farvedes af Skotternes Blod — medens Dunbars Valpladse gjenlød vidt og bredt af din Hæder, — og Worcesters Laurbær slynge sig i Krands. Og dog — mangen Erobring er endnu tilbage. — Freden har ogsaa sine Seiervindinger, ikke mindre berømmelige end Krigens. Nye Fiender fremstaae — med Trudsel om at smede vore Sjæle i verdslige Lænker. — Hjælp os med at udfrie vore Samvittigheder fra Kløerne — af disse leiede Ulve, hvis Evangelium er deres Bug.“

Cromwell trængte ikke til denne Opfordring. Vistnok stillede Religionsfrihedens Problem sig ikke for ham i samme Skikkelse som for vore Samtidige. Det har nu et mere abstrakt og et mere ubetinget Præg. Kjærlighed til Sandhed var endnu mere levende i Olivers Hjerte end Kjærlighed til Friheden. Men ikkedesmindre vidste han at agte de Overbevisninger, der vare forskjellige fra hans egne. Disse Grundsætninger vare dengang i høi Grad fornødne. Parlamentsmedlemmerne, Hierarchernes bedrøvelige Efterfølgere, havde andraget paa, at „dette ny Kjetteri“, „Samvittighedsfrihed“ kaldet, maatte blive undertrykt, og det var deres Alvor dermed. Cromwell optraadte paa hel modsat Vis.

Den herskende Attraa gik hos Protektoren ud paa Re-

ligionsfrihed. Haandhævelse af denne var i Særdeleshed hans Værk. Iblandt alle de henrundne Aarhundreders og det nærværende Aarhundredes Mænd er der ikke Nogen, der har virket saa Meget for denne Sag som han. Den har nu næsten vundet Seier hos de protestantiske Folk, og den imødeser Seiren hos de Nationer, der bekjende sig til den romerske Tro; og næst efter Gud er det i Særdeleshed Oliver, hvem Menneskenes Samvittigheder ere Tak skyldige i saa Henseende.

Det er ofte Tilfældet, at de, der allerivrigst føre Friheden i Munden, saalænge som de befinde sig i Oppositionens Rækker, neppe selv have faaet Magten i Hænde, førend de benytte sig af den til at undertrykke Andres Frihed. Ikke saaledes Cromwell. Mangengang er det ogsaa Tilfældet, at, naar Frihedens Sag seirer, dens Tilhængere drive den til Yderlighed og styrte sig ind i taabelige Lighedstheorier og communistiske Planer. Cromwell holdt sig lige langt fjernet fra begge Skjær. Der forefindes i Protektorens Taler Yttringer af en beundringsværdig Visdom angaaende Aandernes store Forvirring, baade i Henseende til de timelige og i Henseende til de aandelige Ting. Ingen har udtalt sig mere energisk end han imod de radikale og nivellerende Principer, der vilde have enhver Forskjel i sædelig og social Henseende ophævet. Han forstod, at det er ligesaa let at have et Skib uden Tømmerværk, et Legeme uden Knokler, Bjerge uden Klippelag, som en Nation uden Autoritet og uden Lydighed.

„Hvilket Udseende frembøde dengang vore Anliggender i Henseende til Folkets Interesser?" siger han i sin anden Tale i Parlamentet. „Vi havde Nivellerere, tilbøielige til at miskjende de menneskelige Forskjelle, Øvrighedsposter, Rang, Samfundsklasser, saaledes som de i Aarhundreder have fundet Anerkjendelse i England. — En Adelsmand, en Gentleman, en Yeoman .... disse Distinktioner have en stor, en heldbringende Betydning for Nationen. Er dette Folks naturlige Øvrighed ikke næsten bleven traadt under

Fødder med Ringeagt og med Spot af de Mænd, der hyldede nivellerende Grundsætninger? Jeg bønfalder Eder om, at I ville udtale Eder til Fordel for de menneskelige Klasser og Stænder; thi dette Nivelleringsprincip gaar ud paa at bringe alle Mennesker paa det samme Lighedstrin."

I Henseende til de aandelige Anliggender beklager Cromwell sig over den samme radikale Tendents, og han stiller den i Modsætning til det gamle Onde, Episkopat og Papisme. — „Det gamle Extrem", siger han, „det, under hvilket vi have sukket, paastod, at Ingen turde prædike, hvor fortrinligt et Vidnesbyrd han end erholdt af Alle, og hvor herlige Gaver han end havde modtaget af Jesus Kristus, med mindre han var ordineret. Nu gaa vi til den modsatte Yderlighed: Mange paastaa, at Den, der er ordineret, bliver derved et Nul i Henseende til Guds Tjeneste og bærer et antikristeligt Præg i Henseende til sin Kaldelse, saa at han hverken bør prædike eller finde Tilhørere." Man ser, at der sker intet Nyt under Solen. Disse selsomme Paastande af de religiøse Nivelleringsmænd i det syttende Aarhundrede gjenfindes hos en Sekt i vore Dage, som Adskillige af dens Tilhængere betragte som en ny Opdagelse.

Denne vise Fasthed, hvormed Cromwell bekjæmpede Extremerne paa en Tid, da de vare saa mægtige og da Frihedens sande Grundsætninger endnu ikke vare bragte til almindelig Anerkjendelse, maa med Rette beundres. Selv hans Modstandere have følt det. Den laurbærkrandsede Digter Southey, en ivrig Tilhænger af den episkopale Kirke, en Modstander af Republiken, som betragter den uheldsvangre Restauration under Carl den Anden som en Lykke for England, siger i sin Bog om Kirken: „Cromwell befriede Landet for den presbyterianske Intolerance, og han tæmmede disse Fanatikere, der vilde proklamere Jesus som deres Konge, for derefter at dele Landet imellem sig som hans Hellige. Der udkrævedes Cromwells hele Kraft for saaledes at betvinge den politiske og religiøse Fanatismes Aand."

Mulig turde Cromwells Iver være saameget mærkeligere, som han ikke gik saa vidt som Nogle af hans Venner, der fordrede en Adskillelse af Kirke og Stat. Medens Cromwell i sin tredie Tale paa den ene Side fremsætter Læren om en Statsreligion, hævder han paa den anden Side med Kraft Samvittighedsfriheden for Alle. „Naar den høieste Øvrighed selv har Samvittighedsfrihed og kan gjøre sin egen Samvittigheds Fordringer Fyldest, idet den opretholder den Form af Kirkeregimente, som den betragter som den bedste, hvorfor, siger han, skulde den da ikke indrømme Andre den samme Frihed? Samvittighedsfriheden er en naturlig Ret. Den, der kræver den for sit eget Vedkommende, bør ogsaa unde Andre den. Man har overseet denne Grundsætning, og dette har været en af Hovedfeilene ved vore Kampe. Enhver Sekt har sagt: „O, skjenk mig Friheden!" Men forund den blot Frihed, — neppe er den kommen i Besiddelse deraf, førend den vægrer sig ved at indrømme Andre den samme. Hvad er dette for en Ærlighed? Samvittighedsfriheden er et Gode, der bør være gjensidigt. Jeg tør sige, mine Herrer! at alle dette Folks Skatte ikke vilde have formaaet at tilskynde de Mænd, der have udgydt deres Blod for Fædrelandet, til den Kamp, de have ført, dersom de ikke havde gjort sig Haab om Samvittighedsfrihed, — en Frihed, der var bedre end den, som Episkopatet vilde have ydet dem, eller end den, som de engelske og skotske Presbyterianere vilde have skjenket dem. Jeg gjentager det: Religionsfriheden er en Fundamentalsag. Den bør være det; dette er en Sandhed, der bør staa fast for os og for de kommende Slægter. Dersom Øvrigheden paatvinger Folket en Religion paa en ubetinget Maade uden at tilstede Friheder og Undtagelser fra Regelen, saa vil den jage Folket ud i Ørken. Saaledes har man banlyst fattige og fortrykte Mennesker, som hove forladt deres Eiendom, opoffret deres Arvelod, hvor de hidtil havde levet i Ro og i Overflødighed, og som, for at nyde Frihedens Gode, ere blevne nødsagede til at flygte bort til en uhyre, øde og

frygtelig Ørk, til Ny-England, hvor de have maattet undvære alle Bekvemmeligheder, foretrækkende at være berøvede alle deres Venner og at være stedte i Elendighed, fremfor at indvikles i Snarer og uretfærdige Baand."

Hvorfor fastholdt vel Cromwell, som dog var den religiøse Friheds Forsvarer, Grundsætningen om en særlig Kirke, haandhævet af Staten? Man har ment, at han gjorde det i Egenskab af Statsmand, fordi han ikke vilde berøve Regjeringsmagten enhver Ledning af de religiøse Anliggender, der udøve en saa betydelig Indflydelse paa et Folk. Doktor Wilkins, senere Biskop af Chester, som ægtede Cromwells Søster, ytrede for Burnet, at ingensomhelst verdslig Regjering kan have sikkert Fodfæste, med mindre den bliver støttet ved en Folkekirke. I den Tale, som vi nys have anført, fremsætter Oliver en anden Grund: „Det er for at gjøre sin Samvittigheds Fordring Fyldest", siger han, „at Regjeringsmagten bør kunne fastsætte den Form af Kirkeregimente, som den anser for den bedste." Begge disse Grunde gjorde sig maaske gjældende i Cromwells Aand.

Læren om den fuldstændige Adskillelse af Kirke og Stat fandt dengang andre og berømte Forsvarere. Protektorens Sekretær, Englands store Digter, optraadte som dens dristige Forkjæmper i det 17de Aarhundrede. Milton formente, at Staten ikke bør blande sig i de religiøse Interesser. Han siger i sit Skrift De doctrina christiana: „De, som mene, at Magt og Øvrighedens Vaaben udkræves for at styre Menighederne, forringe Kirkens Magt og mistvivle om den." Den store Digter har i Særdeleshed fremsat sine Anskuelser om denne Sag i sin „Afhandling om den borgerlige Magt i Henseende til kirkelige Anliggender" og i sine „Betragtninger over de fortrinligste Midler til at fjerne Leiesvendene fra Kirken", hvor det Spørgsmaal behandles, om det er hensigtsmæssigt at Geistligheden lønnes. Fire Grunde bevise, efter hans Mening, hans Paastande paa uom-

stødelig Maade. Det første Argument er, at Individet har en udelukkende Ret til at bestemme sig selv i Henseende til Valget af sine Overbevisninger; det andet er Kristendommens aldeles aandelige Natur; det tredie er de Consekventser, som den kristelige Frihed medfører; det fjerde er det Unyttige eller endog Farefulde i en selvbeskyttende Indgriben af den borgerlige Magt i de kirkelige Anliggender.

Milton lod sig ikke nøie med at skrive Afhandlinger; han androg hos den mægtige Protector paa Kirkens fuldstændige Uafhængighed. „Dersom De overlader Kirken til sig selv", sagde han til ham, „saa vil Deres Visdom derved betydeligt, ja saa betydeligt at det vil forbause Dem, formindske Deres Byrde og Ovrighedspersonernes Byrde. De bør ikke tilstede, at to saa forskjellige Magter som den borgerlige Magt og den kirkelige Magt indgaa en vanærende Forbindelse. Dersom De afholder Dem fra ethvert Magtsprog overfor Kirken, saa forhindrer De, at disse tvende Magter, medens de tilsyneladende gjensidig styrke hinanden ved falsk og forvirret Understøttelse, i Virkeligheden ryste hinanden og tilsidst tilintetgjøre hinanden. Et Magtsprog vil der stedse være udtalt over Kirken, saa længe som den understøttes med Penge: Penge, denne Gift for Kirken, denne Sandhedens Død, denne Løn, der udbetales for at forkynde Evangeliet. Dersom De ophører hermed, saa vil De derved uddrive af Kirken disse Vexellerere og disse Kjøbmænd, der vistnok ikke handle med Duer, med med selve Duen, den Hellige Aand."

Saaledes talte Milton; men Cromwell kunde ikke gaa ind paa disse dristige Ideer, som havde vundet Indgang hos den berømte Digter og hvis mest fremragende Repræsentat Milton længe har været og endnu er.

Men, om Protektoren end billigede Adskillelsessystemet i Henseende til Kirke og Stat, saa viste han dog den mest vedholdende Iver til Fordel for Religionsfriheden. Naar man tænker paa den Tidsperiode, i hvilken han fremsatte disse saa længe overseete Grundsætninger, kan man ikke

andet end yde ham sin Beundring. Oliver udtalte sig den 17 September 1656 paa følgende Maade i sin femte Tale: „Jeg vil sige Eder Sandheden. Siden det sidste Parlament har det været vor Regel og vor Sædvane, at gjøre Folket det begribeligt, at alle de Religionssekter, der opføre sig paa fredelig Maade, bør nyde Samvittighedsfrihed. Vi have ikke villet tilstede, at man benyttede Religionen som Paaskud til at gribe til Vaaben og til at udgyde Blod. Alt hvad der maatte gaa ud paa at avle Cabaler og Tvedragt ville vi med Guds Hjælp tilintetgjøre, hvor snilde Paaskud man end maatte fremføre, og hvo der end maatte gjøre sig skyldig deri. Jeg erklærer, at jeg misbilliger enhver Art af Samvittighedsfrihed, der er i Modstrid med denne Grundsætning. Men, naar Menneskene ville udøve deres Gudsdyrkelse paa fredelig Vis, — ligemeget om de ere Baptister, Independenter, Presbyterianere, — saa lad det i Guds Navn ikke mangle dem paa Opmuntring dertil! Beskytter dem saalænge som de vedblive i al Enfoldighed at dyrke deres Gud og at gjøre Brug af deres Frihed med det udelukkende Formaal for Øie, at fyldestgjøre deres Samvittigheds Krav; thi det er med Rette blevet sagt idag (i den Tale, som Doktor Owen har holdt her i Parlamentet), at dette er Hovedpunktet, for hvilket vi saa længe have kjæmpet. Mennesker, som tro paa Jesus Kristus og som føre et Liv, der er i Samklang med denne Tro, Mennesker, som tro paa Syndernes Forladelse og paa den uforskyldte Retfærdiggjørelse ved Kristi Blod, Mennesker, som leve af Guds Naade og ere forvissede om denne Naade, saadanne Mennesker ere Jesu Kristi Lemmer og hans Øiestene. Hvosomhelst der har denne Tro — lad ham ogsaa vælge sig den Form, som han foretrækker! Dersom han vandrer fredelig og uden at begaa noget Overgreb imod dem, der have antaget andre Former, saa lad ham have Frihed! Det er en Skyldighed, som vi have overfor Gud og Kristus; og naar en saadan Kristen ikke tør gjøre Brug af Friheden, saa vil Gud,

ja Gud selv, kræve os til Regnskab derfor.....Men naar et Menneske, der har antaget en bestemt Form for sin Gudsdyrkelse, vil træde dem under Fødder, der have en anden Form, dersom en Independent for Exempel mener sig berettiget til at foragte, forhaane, udæske den, der kun vil erkjende Voxnes Daab, saa vil jeg ikke taale en Saadan. Bort med enhver Intolerance! .... Gud give os altid Aand og Hjerte til at bevare Ligelighed i alle Ting! Paa saadan Vis har jeg hidtil handlet. Jeg har havt en og anden Kamp at bestaa og maattet høre meget ilde, snart fra den ene Side, snart fra den anden. Jeg har fundet mig taalmodig i disse Bebreidelser, og ved Guds Naade har jeg ikke havt ringe Held til at forhindre, at den ene Sekt undertrykte den anden."

Cromwell var gjennemtrængt af en retfærdig Stolthedsfølelse, idet han tænkte paa disse ophøiede Frihedsgrundsætninger, som han saa at sige havde skabt midt i sit Folk; og han erklærede høitideligt, at han havde erholdt dette Kald af Gud og at han stod ham til Regnskab derfor. I sin Tale af 3die April 1657 siger han:

„Mylords, I have været fulde af Nidkjærhed for de to mest ophøiede Interesser, som Gud har givet Verden. Det første Anliggende er Religionen og den retmæssige Beskyttelse, der bør ydes dem, der bekjende deres Tro, paa saadan Maade, at de erholde al den Frihed, som der skyldes dem, og til samme Tid den guddommelige Sandhed hævdes. Jeg beder Gud, at han ikke vil tilregne sit Folk, om der endnu gives Nogle, der ikke rettelig vurdere det, der foregaar i vore Dage og hvortil der ingensinde er oplevet Magen siden Jesu Kristi Tid. Jeg taler om den i Sandhed altomfattende Interesse, som I have næret for Guds Folk og som har tilskyndet Eder til at skjænke alle dem Frihed, der fredelig tilbede Herren, under hvilkensomhelst udvortes Form de end gjøre det. — Den anden Sag, som har ligget Eder paa Hjerte, er den borgerlige Frihed og den nationale Interesse, som, ihvorvel den bør staa til-

dage for Interessen for Guds Rige, dog næstefter denne er det høieste Gode, som Gud har tildelt Mennesket i denne Verden. Dersom man drager tilbørlig Omsorg for denne borgerlige Frihed, saa er den stærkere end en Klippe til Værn for alle de øvrige menneskelige Interesser. Dette er min Overbevisning; og dersom der gives dem, der mene, at de Kristnes Interesse og Nationens Interesse ere to forskjellige Ting, saa bevare Gud mig derfra, at jeg nogensinde skulde give saadanne Hjernespind Indgang. Mylords, for disse tvende Interesser (om Gud agter mig værdig dertil) er jeg rede til at leve og dø. Og naar jeg kaldes til at aflægge Regnskab for en høiere Domstol end alle dem, der findes paa Jorden, saa mener jeg, at jeg vil blive dømt skyldig, dersom det ikke befindes, at jeg har agtet og forsvaret disse Goder."

Et ædlere og kristeligere Sprog har maaske aldrig nogen Statsmand ført.

Protektoren gjennemførte i sit Liv denne omfattende Katholicitet, som han udviklede i sine Taler. Han var Kristen, kristelig Protestant, men han sluttede sig ikke til noget Parti. I Henseende til Overbevisning var han Independent; men han mente, at alle reformerte Menigheder udgjorde en Del af den almindelige Kirke, og han omfattede med samme Gunst baade Independenter, Presbyterianere og Baptister. Hans Kapellaner hørte til disse forskjellige Afskygninger. Denne Protektorens oprigtige Katholicitet var saa langt forud for hans Aarhundredes Anskuelse, at den har foranlediget Villemain til følgende selsomme Bemærkning: „Denne Cromwells Neutralitet i Henseende til Formen for Kultus, sammenlignet med den Iver, som han altid har til Skue, er i og for sig nok til at afsløre hans Hykleri. I dette fanatiske Aarhundrede gik Troen Haand i Haand med Intolerancen, og dersom Cromwell havde været en oprigtig Mand, saa vilde han have valgt en bestemt Sekt at slutte sig til." Se, saaledes har man bedømt Cromwell. Vi staar her Ansigt til Ansigt med

hans blinde Modstandere. Man har benyttet sig af selve hans Dyder til at bevise, at han var Hykler. Hvor i al Verden skulde man vel forestille en Karakter, som Historien ikke vilde finde fejle, naar man bruger en saa hadefuld Fremgangsmaade? I den Tidsalder, som vi have berørt, har man vistnok ikke havt til Hensigt at skildre Protektoren; men røber det ikke Ubekjendtskab med Evangeliets Magt og Aand, naar man taler som Cromwells veltalende Biograph har udtrykt sig i de her anførte Linjer?

Oliver undlod ikke at gjøre sine broderlige Følelser gjældende overfor enhver Kristen, hvor langt en saadan end var fjernet fra de kirkelige Former, for hvilke han selv nærede Forkjærlighed. Han viste sig i Særdeleshed meget venlig imod Kvækerne.

Georg Fox, der havde hengivet sig til religiøse Betragtninger medens han vogtede sin Herres Faar, og som havde proklameret Kristendommens Fald, idet han formente, at Kirken forglemte det Indre over det Ydre, havde dengang begyndt sin Virksomhed. En Stemme, der lød til ham i hans Hjerte, havde, saa mente han, kaldet ham til at optræde midt under den almindelige Sorgløshed som Bodsprædikant. I begeistrede Foredrag besvor han derfor Menneskene, at de skulde lytte til den indre Aabenbaring, som efter hans Opfattelse var Livets Kilde. Der var her Punkter tilstede, som ikke vare fremmede for Cromwell.

Fox's Prædikener fremkaldte Uro iblandt Folket, og nogle Uordener forefaldt som Følge heraf ved Gudstjenesten. Kvækeren blev grebet, fængslet, slæbt fra det ene Fængsel til det andet af underordnede Politiembedsmænd, og ofte tvunget til at sove enten i en Hule eller under aaben Himmel.

Under disse Forfølgelser fandt han Lejlighed til at skrive til Protektoren og til at udbede sig en Sammenkomst. Cromwell indvilgede. Det var en Morgen, og man var Protektoren behjælpelig med hans Paaklædning, da Kvækeren traadte ind til ham med Hilsenen: „Fred være med dette Huus!" — „Tak, George," sagde Cromwell venlig. —

„Jeg kommer,“ sagde Fox, „for at formane Dig til at lægge Vind paa Gudsfrygt, hvorved Du kan erhverve Dig den Visdom, der er ovenfra, en saare nødvendig Ting for dem, der regjere. Amen!“ „Han hørte meget opmærksomt paa mig,“ vedbliver Fox, „jeg talte længe og uforbeholdent til ham om Gud og om hans tidligere Sendebud, om hans nuværende Præster og Tjeneste, om Livet og om Døden, om det ubegrændsede Universum, om Lyset og dets Straaler, og ofte afbrød Protektoren med med de Ord: Det er meget rigtigt, det er sandt! Han ytrede megen Venlighed imod mig. Da flere af de saakaldte Adelige traadte ind i Værelset, rakte han mig Haanden og sagde med Taarer i Oinene: Besøg mig igjen. Naar Du og jeg kunde tilbringe en Time sammen, vilde vi komme hinanden meget nærmere. Jeg ønsker ikke mere Ondt over Dig end over min egen Sjel“. — „Laan da Øre til Guds Røst,“ sagde jeg til ham, idet jeg gik. — Captain Drury bad mig om at blive og spise til Middag med Olivers Livvagtsofficerer. Jeg afslog Tilbudet, da Gud ikke tilstedede mig at modtage det.“ Med en saadan Blidhed, med en saadan Blanding af Medlidenhed, Sympathi og Ærbødighed behandlede Republikens Overhoved de Sekter, af hvilke han ikke var Medlem.

Adskillige af Datidens Kvækere hengave sig til store Udskeielser, i Særdeleshed Nayler, der af sine Tilhængere lod sig kalde: „Retfærdighedens evige Sol, Fredens Fyrste, Guds eenbaarne Søn,“ og hvis Disciple ydede ham guddommelig Hylding, idet de tilraabte ham: Hellig, hellig, hellig er Hærskarernes Herre. Da Parlamentet efter utallige Sammenkomster havde dømt en fanatisk Kvæker til Døden, der i Bristol havde parodieret Jesu Indtog i Jerusalem, vilde Cromwell lægge sig derimellem. Han var, som det synes, tvivlraadig i Henseende til Retfærdigheden af Dødsdommen, der blev fældet over Nayler, og han var tilbøielig til at skaane ham. Protektoren udfærdigede da følgende Skrivelse til Parlamentet:

„Til vor elskelige og troe Sir Thomas Widdrington, Parlamentets Ordfører, til at forelægge for Parlamenet.

Meget Elskelige og meget Troe!

Hilsen fra vor Side!

„Vi have seet den Dom, som I (Parlamentet) nys have fældet over en vis James Nayler. Endskjønt vi afsky og gyse for den Tanke at yde eller at lade yde den mindste Beskyttelse til Personer, som have saadanne Meninger og saadanne Sædvaner, eller som ere betyngede ved en Vægt af Forbrydelser som de, der offentlig tillægges denne Mand, saa ønske dog Vi, til hvem Regjeringen nu er betroet i disse Nationers Interesse, da vi ikke kunne vide, hvilke yderligere Følger der kunde udvikle sig af en Rettergang, som blev foretagen aldeles uden vort Kjendskab, — at Kammeret vil underrette os om, i Henhold til hvilke Grundsætninger og hvilke Beviser der har fældet Dommen."

Givet i Whitehall den 25de Decbr. 1656.

Nayler synes imidlertid ikke at være bleven frikjendt. Man betragtede ham som Gudsbespotter, og Friheden udstrakte sig dengang ikke saa vidt, at man antog, at Gudsbespottere turde blive ustraffede. Det vilde have været rigtigere at betragte ham som en gal Mand.

De Episkopale vare ikke udelukkede fra Protektorens omfattende, i Ordets oprindelige Betydning „katholske" Medfølelse. Han viste dem Ærbødighed og Hengivenhed, ihvorvel den udprægede Royalisme, der forefandtes hos de Fleste iblandt dem, nødte ham til en vis Tilbageholdenhed. Doktor Georg Bates, en fremtrædende Royalist og en afgjort Fiende af Cromwell, ytrer: „Protektoren tillod Brugen af Bønnebøgerne i Familierne og ved private Sammenkomster, og hvor bedrøvelig den engelske Kirkes Tilstand end var, kan man dog ikke nægte, at de Episkopale under hans Regimente nøde langt flere Gunstbevisninger og langt mere Tolerance end da Parlamentet havde Magten De vilde have vedblevet at nyde Godt deraf, dersom de ikke havde forhaanet Protektoren og forspildt deres Frihed ved deres

oprøriske Planer og deres uafladelige Sammensværgelser imod hans Person og hans Regjering."

Da Royalisterne havde grebet til Vaaben, medførte dette en Ordre af 24de November 1655, der lagde Baand paa den episkopale Geistligheds Embedsvirksomhed. Da Cromwell i denne Anledning modtog Ansøgninger fra Erkebiskop Usher og Doktor Ganden, lovede han at kalde Ordren tilbage, „saafremt Geistligheden vilde afholde sig fra enhver Indblanding i Statssager." Men, da Cromwell forebragte Sagen for sit Raad, udtalte dette den Mening, at Tilbagekaldelsen af Forordningen vilde opmuntre Regjeringens Fiender, og det samtykkede alene deri, at man tilbageholdt Fuldbyrdelsen for alle de Geistliges Vedkommende, der gjorde sig værdige dertil ved deres Opførsel.

Cromwell tilstedede da virkelig de episkopale Præster der viste sig moderate i Henseende til deres politiske Anskuelser, Ordets Forkyndelse. Doktor Pearson, Biskop af Chester, Doktor Hall, hans Efterfølger, Doktor Ball, Doktor Wild, Doktor Hardy, Doktor Griffith, og andre prædikede offentlig i Londons og Provindsernes Kirkerr Protektoren havde megen Agtelser for Usher, Erkebiskop af Armagh og Primas af Irland, og han spurgte ham ofte til Raads i Henseende til de Forholdsregler, der maatte ansees bedst skikkede til at fremme Protestantismens Interesse indadtil og udadtil. Der fandtes aldeles ingen Sneverhjertethed, intet Bigotteri hos Cromwell. Da Usher døde i sit 76de Aar (den 21de Marts 1655), blev denne Prælat begravet i Westminsterabbediet, og Cromwell skjenkede 200 Pund Sterling til Bestridelse af hans Ligbegængelse. „Det er vist," siger Biskop Kennet, at Protektoren begunstigede Friheden og at han ønskede den i saa stor Udstrækning for alle Partiers Vedkommende som det kunde forenes med Freden og med hans Persons og hans Regjerings Sikkerhed. Naar han var mistænksom overfor de Episkopale, saa var det langt mere fordi de var Royalister end fordi de var Tilhængere af

den gode gamle Kirke." Southey paastaar endogsaa, at Cromwell vilde hæve den episkopale Kirke i England.

Cromwell gik videre; naar han stillede sig som Modstander overfor de romerske Katholiker, saa var det ikke saameget paa Grund af deres Lærdomme, men snarere fordi de vare Regjeringens og Englands Fiender. Det var mere Jesuiterne han bekrigede end egentlig Katholikerne. Man høre Motivet, hvortil Forordningen af 31te Oktbr. 1655 er støttet. „Man har overalt bemærket," siges der, „og man har bestemte Beviser derfor, at Jesuiterne høre til de Misfornøiede i denne Nation, som angribe enhver Administrationsform i Kirken og Staten ...."

Cromwell nærede endog i denne Henseende Grundsætninger, der vare mere frisindede end de, der hyldes af nogle Politikere og Theologer i vore Dage. Vi ville anføre et Brev, der synes at vidne derom:

„Oliver Cromwell til Hans Eminence Cardinal Mazarin.

Whitehall den 26de Decbr. 1656.

De Velvillighedsyttringer og de mangfoldige Beviser paa Hengivenhed, som jeg har modtaget fra Deres Eminence forpligte mig til at svare Dem paa en Maade, der er i Overensstemmelse med Deres Fortjenester. Men ihvorvel jeg ønsker at tage Hensyn til Deres Anmodning, saa formaar jeg dog ikke at opfylde den under de nærværende Forhold, og jeg behøver vel ikke at tilføie, at denne Umulighed er uafhængig af min Villie. Hensyn til Sagernes Stilling forbyder mig at opfylde Deres Anmodning om Tolerance (til Fordel for Katholikerne i England).

„Jeg siger, at jeg ikke formaar det, nemlig forsaavidt der er Tale om en offentlig Erklæring. Thi jeg mener forøvrigt at under min Regjering har Deres Eminence mindre Grund til at beklage Dem i Henseende til Katholikerne og over at der øves Strenghed overfor deres Samvittigheder end under Parlamentets Regjering. Jeg har havt Medlidenhed med Nogle, ja med et stort Antal af dem, og jeg har gjort Forskjel paa de Fromme og de Oprørske. Ja,

jeg kan bevidne det med Glæde og for Guds Aasyn, for Gud, som i mit Hjerte vidner om Sandheden af min Erklæring: jeg har iagttaget denne Forskjel, og jeg har, som den hellige Judas siger, udrevet Adskillige iblandt dem af Ilden, nemlig af Forfølgelsens og Tyranniets fortærende Ild, der beherskede Samvittighederne og i Henhold til Magthavernes vilkaarlige Forholdsregler udstrakte Haanden efter Individernes Eiendele. Det er min Agt, saasnart jeg kan fjerne visse Hindringer og nogle hæmmende Indflydelser, at gjøre nye Fremskridt paa denne Vei og saaledes at opfylde det Løfte, som jeg har givet Deres Eminence.... Jeg slutter med den Forsikkring, at De aldrig vil finde mig uberedvillig, naar der er Tale om at optræde saaledes som det sømmer sig for den, der er Deres Broder og Deres Medforbundne.

Deres Tjener
Oliver, P."

Man kan indvende, at det ikke er i offentlige Aktstykker at man skal søge en Statsmands inderste Overbevisning. Det er sandt; men Cromwells Handlinger ere i Samklang men det Sindelag, som han lægger for Dagen i Brevet til Cardinal Mazarin. Doktor Harris og Hr. Prynne berette os, at han ikke fuldbyrdede de Straffelove, der forefandtes i Henseende til de katholske Præster, og at han endogsaa beskyttede flere af dem.

I Henseende til Religionsfriheden var Cromwell endogsaa tilsinds at foretage Mere, men han formaaede det ikke. En lærd portugisisk Jøde, født i Amsterdam, ved Navn Manasse Ben Israel, havde i længere Tid opholdt sig i England, hvorfra Jøderne vare blevne banlyste fire Aarhundreder tidligere, og han havde forgjæves ansøgt baade det lange og det lille Parlament om Tilladelse til at Jøderne maatte bosætte sig i Storbrittannien. Protektoren viste sig bevaagen overfor denne Ansøgning, og den 12te Decbr. 1655 forsamlede han i Whitehall en Kommission bestaaende

af Baroner, Retslærde og Præster for at drøfte Sagen. Cromwell udtalte sig til Fordel for Friheden, og ingensinde, saaledes beretter et Vidne, udtrykte han sig med større Veltalenhed. „Efterdi", sagde han, „Jødernes Omvendelse er forjættet i Skriften, mon dette da ikke kan blive bevirket ved Forkyndelsen af den kristelige Religion saaledes som den finder Sted i England?" Men Kommissionens Majoritet erklærede sig imod Cromwells Forslag. Theologerne og Kjøbmændene gjorde i lige Grad Modstand. Jøderne kunde ikke bosætte sig i England uden med Protektorens specielle Tilladelse.

Olivers Iver for Samvittighedsfriheden er et af de skjønneste Blade i hans Historie og i alle Aarhundreders Historie. Der, hvor Herrens Aand er, der er Frihed.

Denne Religionsfrihed, der blev skjænket af Cromwell, var et Gode. Det var imidlertid et Onde, at den ikke var fuldstændig. Paa den ene Side blev den episkopale Kirke altfor meget hæmmet, paa den anden Side blev Independenternes Samfund altfor meget begunstiget. Denne Hemmelse og denne Beskyttelse gjorde Skade til begge Sider. Cromvell undgik ikke ganske det Skjær, hvorpaa hans Forgjængere vare strandede, nemlig at begunstige sit eget Parti og at lænkebinde Modpartiet. Han gjorde maaske Alt hvad man billigvis kunde vente sig af ham. Han frygtede, at, dersom han overlod Religionen aldeles til sig selv, vilde den blive sønderrevet og ligesom tilintetgjort ved Sekternes og Partiernes Kamp; men det staar fast som en almindelig Grundsætning, at frie Bevægelser, alene beherskede ved Guds Ord, ere nødvendige til Religionens Fremgang.

Der gives visse Farer, der ere eiendommelige for en Folkekirke, og de, som ynde en saadan Kirke, i Særdeleshed de, som lede den, bør søge at erkjende disse Farer. Statskirken i England havde ingenlunde undgaaet disse Skjær i det sextende Aarhundrede og i den første Del af det syttende Aarhundrede; og derfra hidrørte væsentlig de iøine-

faldende Udskeielser, hvortil den hengav sig under Lauds Regimente. Ondet var alvorligt. Ulykkeligvis forfeilede det Lægemiddel, der blev anvendt af Cromwell, for en Del sin Virkning, fordi han selv var angrebet af Sygdommen, som han skulde helbrede. Dette trænger til en nærmere Forklaring.

Staten havde identificeret sig med Protestantismen. Kirkens Lære, de ni og tredive Artikler, fremgaaede af en fri og levende Tro, havde erholdt en juridisk Betydning, en politisk Betydning. Disse Artikler, der vare blevne forfattede under Edvard den Sjette af Cranmer og Ridley, gjennemseete under Elisabeth af Londonersynoden, vare i 1571 ved en Parlamentsakt blevne ophøiede til Statslov og til en Del af den engelske Konstitution. De lagde fra nu af et Baand paa det politiske Samfund ligesom paa det kirkelige Samfund.

Men hvorledes forholdt det sig med Protestantismens sande Udspring? Var dette en Parlamentsakt? Nei, det var et aandeligt Liv, en moralsk Kraft, en intellektuel Magt, indbyrdes inderlig forbundne, som Protestantismen havde at takke for sin Fødsel. Disse tre Elementer havde været dens Livskilder. Skulde den vedblive at leve, at leve et saadant Liv, som var eiendommeligt for den, saa var det nødvendigt, at disse tre principia vitæ bleve opretholdte i deres oprindelige Kraft. De Lærdomme, der indeholdtes i de ni og tredive Artikler, vare unægtelig et skjønt Produkt af disse tre oprindelige Kræfter, og disse Artikler kunde saaledes indtil en vis Grad bidrage til at holde disse Lærdomme i Live. I flere Tilfælde skete det saaledes, men ikke altid, og ofte fremkom endogsaa et modsat Resultat.

Snart opdukkede der virkelig en Fare, paa hvilken man hidtil ikke havde været opmærksom. Det syntes, som om Kirken og Staten skulde for evige Tider have taget Sandheden i Besiddelse; man var vis i sin Sag. Hvo havde vel kunnet berøve Guds Børns Menighed Frelsens levende Sandheder? De vare jo sikrede dem ved Parlamentsakten af

1571. Kirken var ved Statens Hjælp i Besiddelse af sine Dogmer, af sine Former, af sin Organisation, af Alt hvad der var nødvendigt til Udvikling af dens religiøse Liv. Uniformitetsakterne af 1562 og 1563 sikkrede den end yderligere disse Goder. Kronen, Pairerne, Communerne, — alle tre Magter sikkrede den dem.

Men undertiden udsætter man sig netop for at miste en Skat, naar man vil sikre sig den ret eftertrykkeligt. Det var ikke ved disse tre Magter at den sande Protestantisme havde dannet sig; det var ved Fædrenes Kampe, ved deres Bekjendelser, ved deres Skafotter, ved Ordet, de vidnede, og ved Lammets Blod (Apok. 12, 11.). Og kunde den kostelige Frugt af disse Kampe overleveres til Børnene som en Arv? Kunde de modtage den saaledes som man modtager sine Forfædres Jordegodser og Huse? Indeholdt den Omstændighed, at Reformationens Kampe havde været haardnakkede og blodige, en Borgen for, at de Goder, der vare blevne erhvervede ved disse fromme Seire, bleve en sikker og umistelig Besiddelse? Vistnok kunde Protestanterne i den anden Halvdel af det sextende og i den første Halvdel af det syttende Aarhundrede let indbilde sig, at efter Krigens Tid var nu omsider indtraadt Fredens Tid (Præd. 3, 8.), efter Seiren — Nydelsen. Denne Indbildning fandt Medhold i den menneskelige Natur, men den var ikkedesmindre falsk og bedragerisk. Hvad maatte vel Følgen blive af denne Illusion?

Nydelseslysten indvikler sig sædvanligvis i en farlig Sikkerhed. Man vil besidde uden at gjøre sig den Uleilighed at erhverve; man vil spise uden at arbeide, — og dog har Guds Ord sagt: Dersom Nogen ikke vil arbeide, saa bør han heller ikke have Føden (2 Thess. 3, 10.). Den kristelige Sandhed er Kamppris for Athletens Anstrengelser, og den kan ikke erhverves uden en indre Kamp, som ene bringer Sandheden til at leve i os og gjøre os deelagtige i det himmelske Kald (Hebr. 3, 1.). Man var i Besiddelse af Episkopatet, Liturgien, Artiklerne,

man tillagde disse Ting en overdreven Vigtighed; man tillagde Kirkens Ceremonier en særlig og skaberisk Virksomhed, som de ingenlunde havde i sig selv, uden Aandens levendegjørende Luftning. Vinden blæser, hvorhen den vil, og Du hører dens Susen, men Du ved ikke, hvorfra den kommer, og hvor den farer hen; saaledes er det med Enhver, som er født af Aanden (Joh. 3, 8.).

Der gives Midler, indstiftede af Kirkens Hoved, ved hvilke alene Guds Rige udbredes og vedligeholdes. Disse Midler ere ikke den biskoppelige Succession, heller ikke et sacramentalt opus operatum, heller ikke andre kirkelige Indstiftelser. Man skal forkynde Guds Ord med Troskab; man skal undervise Folket; man skal daglig anraabe Herren; man skal begunstige og udbrede Læsningen af den hellige Skrift; man skal oplyse Aanderne og overbevise Samvittighederne i fromme Samtaler; man skal røgte den præstelige Virksomhed og Sjælepleien med Omhu; men skal lade et kristeligt Livs Lys skinne og ved sit Exempel bevæge Menneskene til at blive Jesu Kristi Efterfølgere. Det er paa denne Vis, at den gode Sæd udstrøes i hver Slægts Hjerte; det er saaledes, at „Jorden bærer først Græs, dernæst Ax, og derefter fuldt Korn i Axet" (Mark. 4,28.). Det er paa denne Maade at det evangeliske Liv udfolder sig. En Kirke vedligeholdes kun ved de samme Midler, ved hvilke den er begyndt.

Ingen Protestant kan benægte disse Sandheder, thi de ere Protestantismens Eiendommelighed. Cromwell havde en meget rigtig Følelse herfor. Han havde til Hensigt at sætte Guds Ords aandelige Kraft i Stedet for de pragtfulde Ceremonier og de mere eller mindre mekaniske Bønner, som Erkebiskop Laud havde sværmet for. Vi skulle anføre et Exempel, hentet fra den Tid, da han var Guvernør i Ely. Den Geistlige sammesteds besørgede Tjenesten ved Kathedralkirken med alle de Ceremonier, som Erkebiskoppen af Canter-

bury havde anbefalet: Cromwell tilsendte ham følgende Brev (10de Jan. 1643):

„Af Frygt for at Soldaterne paa en upassende og tumultuarisk Maade skulle fremtvinge en Forandring af Gudstjenesten i Kathedralkirken, andrager jeg paa, at De ophører med Chortjenesten, der er saa lidet opbyggelig og saa udæskende; og jeg gjør Dem ansvarlig for enhver Uorden, der maatte kunne indtræffe, dersom De ikke gjør det. Jeg anbefaler Dem at katekisere, at forelæse og at forklare Skriften for Folket, og jeg tvivler ikke paa, at Parlamentet jo vil give Dem yderligere Underretning i Henhold til den geistlige Forsamlings Raad. Jeg ønsker ogsaa, at De prædiker hyppigere.

Oliver Cromwell."

Oliver anbefaler altsaa Katekisation, Læsning og Forklaring af Skriften og hyppigere Prædiken; det er dette, han vil have sat i Stedet for Chortjenesten. Det er i Sandhed ved saadanne Midler at man levendegjør og opbygger en Menighed, og selve Pavekirken tager sin Tilflugt dertil (idetmindste hvad Katekisationen og Prædiken angaar), naar den føler sig angrebet.

Men det Mislige ved denne Optræden var dette, at Ordren udgik fra en General, en Guvernør, at Oliver henviste til Parlamentets Underretning.

Saa vidt var det kommet: Protestantismen var bleven Landets Lov ifølge den lovgivende Magts Votum, og det var som Lov at man paalagde den.

Men en saadan Lov kan ikke fremkalde Livet. End ikke Guds Lov kan gjøre det, hvor meget mindre Menneskenes Lov! „Var det", siger den hellige Paulus, „ved Lovens Gjerninger, I annammede Aanden, eller ved Troens Forkyndelse?" (Galat. 3, 2.). Naar den borgerlige Øvrigheds udygtige og tunge Haand tager fat paa Troens Træ, saa kan den afrive en eller anden skjøn Blomst, bryde en eller anden ædel Gren; men den vil ikke kunne forlene

det den Saft, der ene kan bringe det til at bære megen Frugt (Joh. 15, 5.). Der er kun En, som formaar det; det er ham, der er det sande Vintræ og uden hvem vi slet intet kunne gjøre.

Selv om den borgerlige Øvrighed søger at gjøre Det, som godt er, at fremme virkelig evangeliske Indretninger, vil dog Partiaanden blande sig deri og fremkalde en frygtelig Modstand. Dette erfarede Cromwell ofte.

„Det vilde blive en vidtløftig Fortælling“, siger han, „dersom jeg vilde opregne de Vanskeligheder, som mødte os, da vi vilde indsætte Prædikanter i Distriktet Wales, hvad jeg for min Del meget ønskede. — Jeg kan ikke beskrive alle de Lidelser, som denne Sag beredede Guds arme Folk, der blev udspioneret af Mennesker, som ligne glubende Ulve, rede til at sønderrive Lammene saasnart de ere komne til Verden. — Jeg mindes med Smerte, hvorledes Parlamentet undertrykkede denne Sag, til Ydmygelse for de Retskafne og til deres Modstanderes Ære, i hele Republiken.“

Hovedsagen for en Kirke, næst efter dens Forening med Kristus, er dens Stilling overfor det kristne Folk, dens nøie og stadige Forhold til Sjelene; thi Ageren er Verden. Intet er fordærveligere, end at Kirken forglemmer dette og at dens Stilling overfor Staten bliver den af Vigtighed. Kirken vil da indbilde sig, at den har opfyldt sin Pligt, naar den holder Staten ved en streng Orthodoxi. Men hvad kan det nytte, at Parlamentet er Protestantismens Forkjæmper, naar den sande Protestantisme, det aandelige og kristelige Liv ikke længere forefindes i Folket? En Kirke kan da i Frastand se blomstrende, glimrende ud. Men den som har de syv Guds-Aander vil sige til dem: „Du har Navn som levende, endskjøndt Du er død!“ (Apok. 3, 1.).

Hovedsummen af det, vi her have fremstillet, er følgende: En Folkekirke har kun en sikker Stilling, naar den, langtfra at gjøre sig til af sin Forening med Staten, paa ingen Maade forlader sig paa de Garantier, som Statsforfatningen yder

den, og udelukkende søger sit Liv og sit Held i Foreningen med sit Hoved, i den Kraft, som Guds Ord og Guds Aand udvikler i den, i den frie og energiske Udfoldelse af ethvert af dens Lemmers og af det hele Samfunds intellektuelle, aandelige og moralske Kræfter.

Dette er værd at lægge Mærke til i vore Dage.

Cromwell gik langt fremad i Henseende til Religionsfriheden, men dog ikke langt nok. Han begik et Misgreb, idet han vedligeholdt Statens Formynderskab og uden videre overførte det fra Episkopatet til Independentsamfundet. Dersom han havde givet alle Sekterne frie Hænder, uden Beskyttelse og uden hæmmende Baand, dersom i Særdeleshed den evangeliske Episkopalkirke havde kunnet røre sig uhindret, saa vilde Religionen have udfoldet sig med større Simpelhed og større Vidde, og man vilde da sandsynligvis have undgaaet denne bornerede og kunstlede Maneer, dette maniererede Phrasevæsen, som Verdensmenneskene have bebreidet ham, undertiden maaske med Ret Puritanismen vilde da have udøvet en levendegjørende Indflydelse paa den episkopale Kirke, og Episkopatet vilde have udøvet en regulerende Indflydelse paa Puritanismen.

Og dog fuldbyrdede Oliver, naar man ser hen til Tiden, i hvilken han levede, i saa Henseende et overordentligt Værk. England burde i vore Dage opreise et Mindesmærke — en Triumphbue — for ham som Religionsfrihedens Begrunder.

Sædelighed, Krigshæder og Antipapisme i England.

Staten var i Cromwells Øine en guddommelig Institution hvis Opretholdelse og Bestyrelse i høieste Instants tilhører Gud. Han vilde paa ingen Maade med Nogle i Staten alene see en menneskelig Indretning. Han antog ikke, at Staten er begrundet paa blot jordiske Kjendsgjerninger, saasom Erobring, Traktater, Konstitutioner. Han er-

kjendte disse Tings Indflydelse, men efter hans Anskuelse stod ovenover disse Guddommens Styrelse.

Han gik altfor vidt ved en og anden Anvendelse af denne Grundsætning. Staten er en Institution, der er rettet imod det Onde. Fyrsten er Guds Tjener til Straf over den, som gjør det Onde. Forsaavidt kunde man mene, at Stat og Kirke have det samme Formaal, efterdi Kristus, Kirkens Hoved, ogsaa er kommen til Verden for at bekrige det Onde, — for at borttage Synden af Verden. Men det er paa meget forskjellige Enemærker, at denne Opposition imod det Onde, der baade er eiendommelig for Staten og for Kirken, fuldbyrder sig. Det er ved meget forskjellige, ja endogsaa hel modsatte Midler at disse tvende store Samfund naa hen til det fælles Maal, som de foresætte sig. „Aandens Lov, der levendegjør i Kristus Jesus, har frigjort mig fra Syndens og Dødens Lov." — See, dette er den Fremgangsmaade, hvorved Kirken undertrykker det Onde. Den har intet at gjøre med Sværdet, der er overgivet i Statens Hænder, med Tvangen, der er det Middel, hvorved Staten virker.

Af disse saa forskjellige Veie, der karakterisere de tvende Samfund, fremgaar en Regel, som ofte er bleven miskjendt. Staten og Kirken nærme sig saa meget sikrere det Gode, som de bør have for Oie, jo mere deres tvende Sphærer holdes bestemt adskilte. Staten vogte sig vel for at ville frembringe hvad der ikke staar i dens Magt! Kirken tiltage sig at gjøre det, hvorfra den bør afholde sig! Ligesom man, naar Alt skal bevare sin Harmoni i Staten, maa skjelne klart imellem de tre Magter, den lovgivende, den dømmende og den executive, saaledes maa man ogsaa skjelne nøie imellem Statens og Kirkens Sphære, naar Nationen skal trives paa Retfærdighedens og Fredens Vei.

Cromwell har vistnok ikke ment at kunne fremme Nationens aandelige Velvære ved Tvangsmidler, der hvile i Statens Haand; han var altfor oplyst til at han skulde have havt en saadan Mening. Dog kunne vi ikke nægte,

at han undertiden synes at være optraadt vel meget som Statens Overhoved i Religionens Anliggender.

Men der er en Sandhed, for hvilken han havde et meget klart Blik og i Henseende til hvilken han havde fuldkommen rigtige Begreber, nemlig denne: at et Folks Lykke og Magt væsentlig beror paa dets Sædelighed og dets Tro. Han begreb bedre end maaske noget andet Statsoverhoved har indseet det, at, naar et Folk skal leve og trives vel, saa maa det indeslutte et sandt Livsprincip og saa maa dette Princip udvikles. Man begynder i vore Dage at indse, hvorledes det gaar Nationerne, naar man vil, at de skulle vandre uden Kristendom, og naar man i Stedet for Evangeliets aandelige og levendegjørende Indflydelse sætter Overtroens Mystifikationer, en blot officiel Kirkes Taagebilleder, eller den golde Vind, der blæser i Vantroens øde Egne.

Cromwell var ikke blot begeistret for Religionsfriheden, han var ogsaa gjennemtrængt af en anden ikke mindre ædel og hæderlig Begeistring. Englands Lykke, Storhed og Hæder var for ham en ikke mindre mægtig Attraa, og han tilfredsstillede den med Værdighed. „Jeg haaber“, ytrede han en Dag i sit Raad, „at gjøre Englands Navn ligesaa berømt, som Roms fordum havde været det.“ Han forøgede virkelig i en saadan Grad den almindelige Velstand og Nationens Søstyrke, at han forskaffede England et Navn og en europæisk Indflydelse, der langt overgik hvad det nogensinde havde havt under Kongerne.

Protektoren vidste, at Retfærdigheden ophøier et Folk, og det var derved at han vilde ophøie sit Folk. Gud selv talte til dette Folk. Vi finde ofte iblandt Datidens officielle Optegnelser Bemærkninger som disse: – „Den 13de Sept. 1654. Hans Høihed Lordprotektoren har idag i Whitehall holdt en særlig Bodsdag med sin Familie. – Den 5te April 1655. Da Hans Høihed havde erfaret, at der var opstaaet en Tvist imellem Greven af Middlesex og en Hr Seymour og at den sandsynligvis vilde fremkalde en Duel, lod han dem hente og erholdt af

dem det Løfte, at de ikke vilde foretage et saadant Skridt. — Den 2den Mai 1656. Hans Høihed og Raadet tilbragte denne Dag med Bod og særlige Bønner for at anraabe Guds Velsignelse over vore Foretagender og vore Hære".

Hæren var underkastet en beundringsværdig moralsk Tugt, og denne Orden, i Forening med den Gudsfrygt, der besjelede et stort Antal Soldater og Officerer, bidrog til i Armeen at vedligeholde en sædelig Renhed, som hidtil var aldeles usædvanlig i Garnisonerne og i Leiren.

Denne Sædelighed fandtes ogsaa ved Protektorens Hof. Alt var her hæderligt og sømmeligt; Alt stod her i Modsætning til den Letfærdighed og Ryggesløshed, der omgav Carl den Førstes ulykkelige Søn i Udlandet, og hvorpaa Frankrigs katholske Hof snart gav et saa sørgeligt Exempel.

„Cromwells Hof var ikke besmittet med nogensomhelst Lastefuldhed," siger Doktor Harris, „Alt bar der Præg af Sømmelighed og Maadehold; man hverken saa eller hørte tale om Udsvævelser og Tvistigheder". Cromwell gik endogsaa altfor vidt, dersom man kan fæste Lid til denne Forfatter. Er det paa den ene Side et Onde at udelukke fromme Mænd fra de offentlige Embeder, saaledes som det undertiden er skeet, saa er det paa den anden Side ogsaa urigtigt at gjøre Fromheden til en uundværlig Egenskab for at være vel seet ved Hoffet. Man staar saaledes i Fare for at begunstige Hykleriet, og det er en Fare, som fromme Regenter end i vore Dage ikke altid have forstaaet at undgaa. „Medens det fordum," siger den samme Forfatter, „var meget vanskeligt at være ved Hoffet uden at lide Skaar i sin Gudsfrygt, saa var det nu umuligt at være en god Hofmand uden at være from. Enhver, der tragtede efter Hoffets Gunst, maatte medbringe Fromhed og ikke som tidligere Penge."

Men, naar det er farligt for en Fyrste at udmærke dem, der bære deres Fromhed til Skue, saa er det dog hans Pligt at hædre sædelige Mænd fremfor Saadanne, hvis Opførsel er dadelværdig: „Kongen er en Ven af dem, som

elske Hjertets Renhed" (Ordspr. 22, 11.). Doktor Bates, der paa Restaurationens Tid blev en af Cromwells Angribere, siger: „Protektorens Hof var indrettet med den strengeste Tugt. Ingen Drukkenskab, ingen udsvævende Person, Ingen, som stræber at bestikke eller som selv var tilgjængelig for Bestikkelser, blev taalt der."

Den Sædelighed, der udmærkede Protektorens Regjeringsperiode, er en Kjendsgjerning af stor Vigtighed. Man har vistnok Ret til her at anvende den Regel, der udtales i Guds Ord: „Ethvert godt Træ bærer gode Frugter, men et slet Træ bærer slette Frugter." At Vantroende og Libertinere paa den ene Side tage Parti for Carl den Andens Regjering, hvis Særkjende var en høi Grad af offentlig Usædelighed, og paa den anden Side imod Protektoratet, der udmærkede sig ved kristelige Dyder, det kunne vi forstaa; men at sædelige og gudsfrygtige Folk gjøre det, dette gaar over vor Forstand. Dette Punkt er saa rigt paa Konsekventser, at vi mene i saa Henseende at burde anføre de Vidnesbyrd, der træde os imøde hos Forfattere, som vare ivrig katholske, ivrig royalistiske, ivrige Modstandere af Protektoren, baade i England og i Frankrig.

Et umistænkeligt Vidne, Doktor Lingard, erkjender den Sædelighed, der karakteriserede Protektorens Regjeringstid, ihvorvel han rigtignok, med den Mangel paa Oprigtighed, der er sædvanlig hos det store Flertal af de ultramontane Forfattere, deri kun vil se et Skin. Han siger: „Iblandt de umiddelbare Følger af Restaurationen (i 1660 under Carl den Anden) var der ingen, der maatte være mere iøinefaldende for den forstandige Iagttager, end den saa at sige pludselige Omvæltning, som den fremkaldte i Henseende til Nationens Sædelighedstilstand. Medens de Mænd regjerede, der bar Fromheden til Skue, havde Lasten været nødt til at skjule sig bag Dydens Maske; men saasnart Tvangen ophørte, viste den sig utilsløret og blev overalt vel modtaget. Kavalererne hengave sig til Udsvævelser og Drikfældighed for at høitideligholde deres

Seier, og de nye Royalister bestræbte sig for at overgaa Kavalererne i Tøilesløshed for at vise, hvor oprigtigt de mente det med deres Omvendelse. Carl, der ikke havde glemt den Modtagelse, som han tidligere havde mødt i Skotland, greb med Iver Leiligheden til at hengive sig til sine Yndlingstilbøieligheder."

Saaledes lyder en engelsk Forfatters Vidnesbyrd; vi ville nu anføre en fransk. Hr de Chateaubriand finder, til Trods for alle sine Fordomme imod Protestantismen, en paafaldende Forskjellighed i sædelig Henseende imellem Revolutionen i Frankrig og i England. „Denne kortvarige Republik", siger han, idet han taler om England, „var ikke uden Hæder udadtil, selv ikke uden Dyd, Frihed og Retfærdighed indadtil. Denne Forskjellighed imellem tvende Revolutioner, der imidlertid som sidste Resultat have frembragt den samme Frihed, hidrører fra den religiøse Følelse, der besjelede Storbritaniens Revolutionsmænd." Chateaubriand tilføier senere: „Naar man ser bort fra Ulovligheden af Cromwells Forholdsregler, en Ulovlighed, som han dog maaske, naar Alt kommer til Alt, var nødsaget til at gjøre Brug af for at vedligeholde sit ulovlige Herredømme, saa var denne store Mands Regimente hæderligt. Indadtil haandhævede han Orden. Ligesom saa mange Despoter var han en Ven af Retfærdigheden i Henseende til alt det, der ikke angik hans egen Person, og Retfærdigheden tjener til at trøste Folkene med Hensyn til Frihedens Tab."

Saadanne Tilstaaelser har Sandheden fravristet berømte Skribenter, som dog vare forblindede af haardnakkede Fordomme.

Denne høiere Sædelighed, der var et Særkjende for England i Cromwells Periode, kundgjorde sig i Europa ved uomstødelige Vidnesbyrd.

Det engelske Folk, som Udlændingene under de to første Stuarter begyndte at anse for feigt, udfoldede pludselig til Lands og til Vands en overordenlig Tapperhed. Friheden

og Religionen, lige dyrebare for Søfolkene og for Soldaterne, meddelte dem en hel ny Energi og tilskyndede dem til at kjæmpe overalt som for de helligste Rettigheder. Burnet siger: „Idet Cromwell skaffede Nationens Ære Anerkjendelse i Udlandet, smigrede han Forfængeligheden, der er en saa naturlig Følelse hos Englænderne. Og skjøndt han ikke var et kronet Hoved, nøde hans Gesandter dog alle de Æresbevisninger, der ydes Kongernes."

Det var ikke alene i den ydre Politiks store Anliggender at Cromwell havde sit Fædrelands Hæder for Øie; det var ogsaa i de mindste Enkeltheder og ved den Indflydelse, som han udøvede paa sine Gesandter, paa sine Generaler og Admiraler. Da Blake, før Krigen med Spanien, befandt sig ved Malaga med Flaaden, mødte nogle af hans Matroser, der vare gaaede i Land, en Procession, der bar den hellige Hostie, og ikke alene viste de ingen Ærbødighed for samme, men de tillode sig endogsaa at spotte derover. En af Præsterne opæggede da Folket til at hævne denne Fornærmelse, og Spanierne styrtede sig over Englænderne og pryglede dem. Da Matroserne kom ombord, beklagede de sig over det, der var hændet dem, hvorpaa Blake sendte en Herold til Vicekongen med det Forlangende, at man skulde udlevere den Mand, der havde været Hovedophavsmanden til den Behandling, som var bleven Matroserne til Del. Vicekongen svarede, at, da han ikke havde nogen Magt over Præsten, kunde han ikke udlevere ham. Blake svarede, at han bekymrede sig ikke om at faa at vide, hvo der havde denne Magt, men at han, dersom Præsten ikke blev udleveret til ham inden tre Timer, vilde afbrænde Byen. Da Spanierne ikke formaaede at gjøre Modstand, udleverede de Præsten, som undskyldte sig ved at henvise til Matrosernes udæskende Adfærd. Blake svarede, at, dersom man havde beklaget sig for ham, vilde han have straffet sine Matroser strængt; thi han vilde ikke tillade, at hans Folk gjorde sig skyldige i nogensomhelst Fornærmelse imod det Lands Religion, som de gjæstede. „Hvad jeg anker over", vedblev han,

„det er, at Spanierne selv have taget sig til Rette, thi Alverden bør vide, at en Englænder kun kan indrømmes Straf af en Englænder." Efter at have behandlet Præsten meget høfligt, lod han hom gaa, tilfreds med at have irettesat ham. Cromwell blev meget henrykt over denne Sag, og han oplæste med megen Tilfredshed Admiralens Breve i sit Statsraad. Det Princip, der blev udtalt af Blake, kan bestrides. Enhver Nation har Ret til at straffe de Forseelser, der begaaes paa dens Territorium, dog ikke ved en Folkehobs Vilkaarlighed, men ifølge Domstolenes Kjendelse. Undladelsen af en ordentlig Rettergang retfærdiggjorde da Blake. Det er Elisabeth og Cromvell, hvem man skylder den nationale Ømfindtlighed og Stolthed, der har gjort Englands Flag agtet overalt.

Cromwell lod sig ikke nøie med Hærenes Seire. Hans skarpe Blik opdagede lettelig, at Storbritanniens Vel afhang af Handelen, og den Iver, som han anvendte for at bringe den til at blomstre, overgik Alt hvad der var blevet udrettet af de Souverainer, der havde beklædt Thronen før ham. Han nedsatte navnlig en Komite af Handelsmænd, til hvilken det blev overdraget at fremme den britiske Handels Udvikling. Komiteen samledes første Gang den 27de November 1655 og fortsatte sine Arbeider lige til Protektorens Død.

Paa Videnskabelighedens Enemærker sporede man den samme Indflydelse, der overalt udgik fra en mægtig Haand.

Southey erkjender, at „Cromwells sunde Sands og gode Natur tilskyndede ham at regjere med Billighed og Mildhed, til at beskytte Kunst og Videnskab og til at gyde Vin og Olie i Nationens Saar." Han tilføier, „at det alene var de Farer, for hvilke Protektoren var udsat, der forhindrede ham fra at udføre alle sine Planer." Udrettede han end ikke Alt, hvad han ønskede, saa maa man dog erkjende, at han udrettede store Ting. Han anviste en Sum af hundrede Pund Sterling til et theologisk Professorembede i Oxford; han forærede det bodlejanske Bibliothek fire og

tyve meget sjeldne græske Haandskrifter; han oprettede og doterede et Universitet i Durham til Afbenyttelse for de nordlige Provindser; han forhindrede, at man afhændede til Udlændinge Erkebiskop Usher's Bibliothek, der var rigt udstyret med Kobberstik og Haandskrifter, og han lod det kjøbe og sende til Dublin i den Hensigt at skjenke det til et nyt Universitet, som han agtede at oprette og at dotere i denne Stad. Disse Planer og andre, som han havde udkastet for at fremme Videnskabeligheden, gik til Grunde med ham. Han tilstod Biddle, de engelske Unitariers Fader, som man pleier at kalde ham, en aarlig Sum af hundrede Kroner. Han hædrede den lærde Usher, til Trods for hans Prælatisme, og tildelte ham Pension, ligeledes Polakken Hartlib, Miltons fortrolige Ven. Den Sidstnævnte var hans latinske Sekretær og hans daglige Ledsager. Den retskafne Andreas Marwell blev ofte indbudt til hans Taffel. Digteren Waller, hans Slægtning, og den berømte Dryden nøde hans Fortrolighed. Den urolige og selsomme Sir Kenelm Digby, Bekjender af den romersk-katholske Kirke, modtog endog Understøttelse paa Grund af hans literære Fortjenester. Cromwell yndede Musik, og de mest udmærkede Kunstnere fik Adgang til hans Hof.

Paa andre Enemærker, der vare endnu vigtigere for Nationens Vel, udøvede Cromwell en ikke mindre heldbringende Indflydelse. Dommerne opfyldte deres Pligter med Retsind; Lovene bleve overholdte, uden at Nogetsomhelst kunde hindre deres Fuldbyrdelse, Finantserne bleve bestyrede med Husholderiskhed, Hæren og Marinen erholdt deres regelmæssige Løn, og Alt blomstrede i Riget.

Man har sagt, at Cromwell ikke udfoldede den Lovgiveraand, der forherliger Napoleon, hans Modbillede, og at han ikke satte sin Ære i at arbeide paa Forbedring af de sociale Institutioner. Det er ikke vanskeligt at give et tilfredsstillende Svar. Macaulay yttrer i sine Essays (I. p. 180): „Forskjellen imellem Oliver og Napoleon fremgaar ikke af disse tvende Mænds Karakter, men af de Revolutio-

ners Karakter, ved hvilke de fik Magten i Hænde. Borgerkrigen i England flammede op for at forsvare og for at restaurere, medens Republiken i Frankrig stormede frem for at ødelægge. I England vare den almene Lovs Grundsætninger ingensinde blevne krænkede og mange af dens Former vare vedblevne at agtes hellige. I Frankrig var baade Loven og dens Haandhævere forsvundne. I Frankrig maatte derfor en ny Lovgivning nødvendigvis blive det Første, hvorved man sikrede sig, saasnart en ordnet Regjering fremstod paa Ruinerne af det gamle System. Beundrere af Inigo Jones have altid paastaaet, at hans Værker stode tilbage for Christopher Wrens, ikke af anden Grund, end fordi den store Ildebrand i London gav Wren en Leilighed til at udfolde sine Talenter, som ikke er bleven nogensomhelst anden Architekt, der nævnes i Historien, til Del. Paa samme Maade forholder det sig med Cromwell. Naar det kun er faa nye Indretninger, der ere grundlagte ved ham, saa er det fordi der ikke var gaaet nogen almindelig Brand forud, hvorved Pladsen var ryddeliggjort for hans Optræden. Imidlertid forandrede han, naar de daværende Omstændigheder toges i Betragtning, paa den sindrigste Maade Repræsentationssystemet og tilveiebragte Enhed i den retslige Administration i Storbrittannien".

Cromwells Retsind og kristelige Følelse bragte ham allerede til at pege hen paa Misligheder ved den britiske Lovgivning, som ere vedblevne længe efter hans Tid under den vantro Philosophis Herredømme i det 18de Aarhundrede, og som end ikke er ganske afhjulpne den Dag i Dag. Han havde som Lovgiver saa skarpt et Blik, at han var langt forud for sit Aarhundrede. Vi ville anføre et Brudstykke af en Tale, som han henvendte til Parlamentet i September 1656 og som maaske anviser ham en høiere Plads end de fleste andre Statsmænd i England baade i ældre og nyere Tid.

„Der er en Ting, der fremkalder almindelig Besværing i Nationen. Det er Lovgivningen. Jeg mener, og jeg

kan sige det med Føie, at jeg har ligesaa fortræffelige Dommere som England har havt i mange Aar. Men Sandheden er, at der gives jammerlige og afskyelige Love, som det staar til Eder at forandre. At En bliver hængt fordi han har stjaalet sex Skilling, tre Skilling eller for en ren Ubetydeligheds Skyld, medens man derimod benaader en Morder, det forefalder jevnlig ved Anvendelsen af Lovene paa Grund af selve Lovenes slette Beskaffenhed. Jeg har været Vidne til, at afskyelige Mordere ere blevne frigivne, medens Andre bleve dømte til Døden for Smaating! Det er en Sag, som Gud vil kræve os til Regnskab for. Jeg ønsker, at denne Ubillighed ikke maa vanære Nationen en eneste Dag længere end fornødent er for at I kunne afhjælpe den. Jeg haaber at jeg af mit ganske Hjerte skal yde Eder Bistand hertil!".

Saaledes henvendte Cromwell, som i Politikens Sphære udførte ypperlige Foranstaltninger, og som, ifølge en af de mest kompetente Dommeres, Macaulays, Vidnesbyrd „lagde, ihvorvel udenfor den sædvanlige Regel, Grunden til et beundringsværdigt System," ogsaa sit Øreblik paa sit Folks Lovgivning. Intet undgik hans Opmærksomhed.

Beundringen var almindelig. „Cromwell", siger en Historieskriver, „syntes at være en glimrende Stjerne, som Forsynet havde ladet skinne frem for at opløfte dette Folk til det høieste Trin af Hæder og for at slaa den hele øvrige Verden med Skræk."

Frankrig og Spanien kappedes om at erholde ham til Allieret. Han forbandt sig, uden at betænke sig, med Frankrig. Traktaten blev undertegnet den 23de Oktober 1655. En saadan Agtelse og Frygt indgjød England dengang, at Cromwell iblandt andre Titler i denne Traktat benævnede sig „Kongeriget Frankriges Beskytter" og at Olivers Navn fandtes foran den stolte Ludvig den Fjortendes.

Paa samme Tid som Cromwell sikkrede England Alliancen med Frankrig, tilbød han sit Fædreland Spaniens Magt og Rigdomme. Han havde indseet, at hans Fædre-

land var kaldet til at afløse den mægtige pyrenæiske Halvø som Stormagt, og han lagde Haand paa Værket. Ingen har uden Tvivl mere end han fremskyndet den dobbelte Bevægelse af Tilbagegang og Fremgang, der dengang gik for sig, og skulde nedsænke Spanien i den ydmygende Afmagt, hvori vi se det stedt, og bringe England i Spidsen for Folkene. Da Spanien søgte at indgaa en Alliance med Protektoren, opstillede denne i saa Henseende to Betingelser. Han forlangte Handelsfrihed i de ostindiske Farvande og Ophævelsen af Inkvisitionen, „saa at Enhver i Spanien skulde kunne læse Bibelen og frit tilbede Gud." Da den spanske Gesandt hørte disse selsomme Forlangender, udraabte han fuld af Forfærdelse: „Men det er jo at forlange min Herres tvende Øiestene!" Den ene af disse Øiestene har gjort Spanien ulykkelig, og den anden har Spanien mistet.

Cromwell havde to Bevæggrunde til sin Modstand imod Spanien. Naar han søgte at knække denne Stats Magt, var det ikke alene for at tilvende England Magten, men tillige for at berøve Paven hans mest fanatiske Allierede. Af disse to Bevæggrunde synes den anden at have været den stærkeste. „Eders Hovedfiende," sagde Protectoren til Parlamentet den 17de September 1656, „er Spanien. Spanien er Eders naturlige Fiende. Det er det paa Grund af det Fiendskab, der er det eiendommeligt og bringer det til at reise sig imod Alt, hvad der er fra Gud. Gud selv har nedlagt Fiendskab hos dette Folk. Jeg vil sætte Fiendskab imellem din Sæd og hans Sæd (1 Mos. 3, 15.). Denne Betragtning har kun liden Vægt for Politikerne, men den har alligevel en langt større Vigtighed end man kan forestille sig. Neppe havde England indført, hvad man med Uret kalder den reformerede Religion efter Dronning Maries Død, dengang da Dronning Elizabeth regjerede, høihæderlig Ihukommelse, -- vi bør ikke undse os ved at omtale hendes Regjering saaledes, — førend Spanien foresatte sig og stræbte ved allehaande uværdige og naturstridige Midler at tilintet-

gjøre denne Fyrstindes og disse Rigers Magt. Det kan tilvisse retfærdiggjøre Krigen mod Spanien. Og dertil kommer end videre: afslutte vi en Traktat med hvilkensomhelst Stat, der er Paven underdanig, saa ere vi bundne, hvorimod hin Stat beholder frie Hænder. Freden varer aldrig længer end Paven siger Amen. — Alle hæderlige Interesser, alle tydske, danske, helvetiske Protestanters Interesser, alle Kristenhedens Interesser ere de samme som vore. Dersom I handle forstandigt, dersom I vedblive dermed i den Overbevisning, at Eders Sag er Guds egen Sag, saa ville I erfare, at I have arbeidet for en stor Mængde, for Guds Folk. Alle eders Farer hidrøre fra den fælles Fiende i Udlandet (Spanien), der er Hoved for den pavelige Hær, Forkjæmper for Antikristens Sag. Dersom I ikke ville benægte Skriftens Sandhed, saa maa I erkjende, at Antikristens Magt, der skrives i Bibelen (Brevet til Thessalonicenserne og Apokalypsen) er Pavens. Jeg siger altsaa at eders Hovedkamp er Kampen mod denne Fiende — mod Spanien."

For Cromwell var Rom saaledes Antikristens aandelige Magt, og Spanien den Statsmagt, der kom den til Hjælp. Der vil være dem, der maaske benægte, at Saadant findes udtalt i Apokalypsen, men Ingen vil kunne benægte, at det virkelig er kommet tilsyne i Historien. Efterverdenens Dom har stadfæstet Cromwells Tanke.

Medens Sædelighed og Tro var det positive Princip, som Cromwell lagde den britiske Stat paa Hjerte, var Modstanden imod Pavedømmet det negative Princip, som England erholdt fra ham. Disse to Principer havde en lige høi Grad af Vigtighed for Protektoren; thi i Hovedsagen samlede de sig til Eet: Evangeliet. Ved disse tvende Kræfters Hjælp har England oplevet sin Ophøielses Dage; dersom de bleve det berøvede, vilde man opleve dets Undergang.

Stuarternes Seier vilde, menneskelig talt, have været enstydig med Tilintetgjørelsen af den evangeliske Tro og med Papismens Triumph, ikke alene i England men i den

ganske Verden. Denne Mening deltes endogsaa af dem, der omgave Stuarterne under deres Landflygtighed. Marquien af Roncy, som hørte til en af de ædleste Familier i Frankrig og var bleven Protestantismen tro, blev anmodet af sin Slægtning og Ven Cardinal Retz om at skifte Religion. Iblandt de Grunde, som den sidste fremsatte, var ogsaa denne: — „At den protestantiske Religion upaatvivlelig gik sin Undergang imøde og at Protestanterne ikke kunde vente sig nogen Beskyttelse fra Englands Side, efterdi de tvende Fyrster (Carl den Anden og hans Broder Jacob) allerede havde forladt den." *Cromwell blev den store Forhindring, som det guddommelige Forsyn opstillede i det syttende Aarhundrede* (denne Periode for Roms Seier) *imod Pavedømmets Fremtrængen.* Det var Olivers faste Overbevisning, at denne Magt var „denne Verdens Fyrste", og han betragtede det som sin Pligt at adlyde det apostoliske Bud: „Staar Djævelen imod, saa skal han fly for Eder" (Jak. 4, 7.).

Naar Cromwell bekrigede Spanien, gjaldt det ikke mindre Rom. Hertil stræbte han i England, idet han udviklede den evangeliske Aand. Men han forsmaaede ikke at forurolige Romerkirken ogsaa paa anden Maade, og han benyttede sig af enhver Leilighed, der frembød sig, til at lade den føle sin Magt. Admiral Blake var bleven sendt med en Flaade til Middelhavet for at erholde Opreisning af Beyen i Tunis i Anledning af et Tab, som de tyrkiske Sørøvere havde tilføiet England. Blake seilede ind i Havnen ved Tunis, og, skjøndt der var opplantet svært Feltskyts paa Strandbreden, brændte han ni tyrkiske Skibe og bevægede Byen til at give efter. Men han blev ikke staaende herved. Rundt omkring sig udbredte han Frygten for det engelske Navn, ja lige til selve Rom. De forfærdede Romere ilede med at sætte Civita-Vecchia i Forsvarsstand idet de svævede i en stadig Frygt for at se Blake og hans fire og tyve Skibe styre derhen. Til samme Tid foranstaltede man i

Rom Processioner uden Tal og fremstillede i fyrretyve Timer den hellige Hostie for at afvende Himlens Straffedomme og frelse den hellige Peders Fædrenearv fra Protektorens truende Anfald.

Rom havde kort i Forveien anstillet store Glædesdemonstrationer i Anledning af Udryddelsen af Protestantismen i Calabrien og i Veltelin. Cromwell pønsede paa Gjengjeldelse. „Deres forhastede Triumph skal forvandle sig til Bods- og Sørgeprocessioner", skrev Pell den 9de Juni 1655 til Statssekretæren Thurloe, „naar de, medens de paastaa, at de have udryddet de gamle evangeliske Menigheder i Italien, se en engelsk Koloni oprettet i en af deres Havne, hvad der ingenlunde er umuligt, dersom England blot vil forsøge derpaa." Det var ikke alene paa Malta, saaledes som i det nittende Aarhundrede, det var saa at sige lige ved Pavens Mure, at England og Cromwell dengang tænkte paa at tage Fodfæste.

„Heis eders Flag i Kristi Navn," skrev Protektoren til Viceadmiral Goodson i Oktober 1655, „thi vor Sag er visselig hans Sag. Lad de Bebreidelser og den Skam, som vi have paadraget os ved vore Synder og tillige mener jeg, ved Nogles slette Opførsel, gjenoplive hos os Tilliden til Gud og den Forvisning, at han vil tilbagekjøbe sin Hæder, efter hvilken Menneskene have anmasset sig at udstrække deres Hænder." Cromwell sigter her til et mislykket Angreb paa en spansk Besiddelse i Amerika, Hispaniola, et Foretagende, der dog endte med Erobringen af Jamaica. „Gud har sønderrevet os," siger Cromwell videre, „men han vil helbrede os; han har saaret os, men han vil læge vore Saar. Han skal gjøre os levende efter to Dage; paa den tredie Dag skal han opreise os, og vi skulle leve for hans Ansigt" (Hoseas. 6, 1—2.).

„Herren selv fører en Strid med vore Fiender; han kjæmper mod dette romerske Babylon, hvis Hovedstøtte Spanien er. De Kampe, som vi føre, ere Herrens Kampe; Skrifterne ere tydelige i saa Henseende. Herren styrke os

da ved Troen og rense os fra alt Ondt! Tvivl ikke paa, at han er istand til og — jeg vover at sige det — tilsinds at give Eder et ligesaa udmærket Held som det, han har givet eders Fiender ligeoverfor Eder. Kun at vi kjende til en Frygt: den, som følger med at kjende Herren."

Den Ære tilkommer Cromwell, at han har seet i Rom den store Modstander af Folkenes Frihed, Lykke og Fromhed. Det er dette, som man i vore Dage kalder Fordom og Overtro. Haarde Erfaringer skulle lære Folkene paa deres egen Bekostning, hvo der har Ret, — enten deres nuværende Ledere eller det syttende Aarhundredes store Statsmand.

En saadan Mand var Oliver Cromwell. Southey siger: „Herre over disse tre Riger, uden Modsigelse den mægtigste Potentat i Europa, og ligesaa vist den største Mand i et Aarhundrede, i hvilket de store Mænds Slægt ikke var uddøet i noget Land, var han mere end nogen Anden værdig til den Stilling, som han indtog." Hans Hæder var ikke indskrænket til Storbrittanien. Den opfyldte Europa, den gjennemtrængte Asien, og Gjenlyden deraf naaede indtil Amerikas Bredder. En fransk Skribent, som anstiller en Sammenligning imellem Oliver og Napoleon, yttrer, at den Førstnævnte var udelukkende en engelsk Helt, medens den Andens Navn udbredte sig til den hele Verden. Det er sandt, at Cromwell vel ikke kastede ødelæggende Legioner ind i Spanien, Rusland og Ægypten. Det er sandt, at han betragtede det som det Ypperste at leve som en Kristen, „paa det at Gud maatte æres i alle Ting," og som Simon fra Cyrene at bære Herrens Kors og Forhaanelser. Men det er en Vildfarelse, naar man indbilder sig, at hans Navn neppe var kjendt udenfor de britiske Øer. Hans Flaader opfyldte Verden med hans Hæder. Hans Ry udstrakte sig i Særdeleshed til Asiens fjerne Sletter, og Abrahams Efterkommere spurgte forundrede hverandre, om denne ikke var den Eviges Tjener, som de forventede, „den Davids forjættede Sæd" (Jer. 23, 5.).

„En saadan Anseelse," siger Southey, „opnaaede Cromwell i Udlandet ved sin pludselige Thronbestigelse, ved sit vise Regimente, ved sine Hæres Magt, at en Jøde fra Asien kom til England i den Hensigt at undersøge Protektorens Slægtregister, idet han mente i ham at opdage „Løven af Juda Stamme."

Med Olivers Navn udbredte tillige Englands sig. Han var den Første, der gjorde dette Navn kjendt iblandt de fjernere Folk. Det er ham, der aabnede det britiske Folk de Veie til Hæder og Magt, som deres Skibe nu følge paa alle Have. Storbrittannien, der under Stuarternes Regimente havde mistet sin Kraft, blev vækket og saa at sige elektriseret ved det samme Livsprincip, der besjælede dets Overhoved. Og man oplevede paany Opfyldelsen af det Tilsagn, der er givet Folkene, som elske Gud: „Herren din Gud skal opløfte Dig over alle Jordens Folk."

Troens Forsvarer.

Cromwell lod det ikke være nok med at bringe Paven til at skjælve „i hans Babylon" og overalt at rette sine Anstrengelser imod den romerske Magt; han arbeidede til samme Tid med Iver paa den store Opgave: Protestantismens Seier i Europa og paa den hele Jord. Cromwell havde tre store Yndlingstanker: Religionsfrihed, Englands Storhed og Protestantismens Fremgang. Hvilken stor Mand har vel i sit Liv taget Sigte paa ædlere og mere heldbringende Formaal?

Protektoren nærede den samme Hengivenhed for de protestantiske Menigheder i Udlandet som for dem i Storbrittannien. Da han skrev til en protestantisk Fyrste, ønskede han ham til Lykke i Anledning af hans urokkelige Iver for de reformerte Menigheder, „en Iver", tilføiede han, „der saa meget mere fortjente at roses, som man bestræbte sig for at vække saa mange smigrende Forhaabninger hos Personer af hans Rang, der forlode den sande Tro, og

derimod mangehaande Fortræd uophørlig truede dem, der holdt fast derved." — „Jeg kalder Gud til Vidne derpaa", vedblev Cromwell, „at det er intet, jeg mere ønsker, end at kunne svare til den gunstige Mening, som Menighederne have om min Iver og min Fromhed; og jeg vil gjøre det, idet jeg stræber at udbrede den sande Tro og at forskaffe Menigheden Ro og Fred. Hold fast for bestandig ved den rettroende Religion, som De har modtaget fra Deres Fædre. Intet vil forskaffe Dem mere Hæder end at beskytte den saa meget som det staar i Deres Magt."

Cromwell betragtede det som sit Kald at være Religionsfrihedens Forkjæmper ikke blot i England, men overalt. „Hans Høihed", skriver hans Statssekretær Thurloe den 7de Juli 1654, „nærer endnu stedse sin gamle Iver for den protestantiske Religion. Ingen bør tvivle derom eller have den ringeste Betænkelighed i saa Henseende; Enhver kan og bør tvertimod gjøre Regning derpaa med den største Tillid." En ædel Leilighed til at gjøre dette vitterligt for Verden frembød sig snart.

Forfærdelige Efterretninger indløb den 3die Juni 1655 fra Piemont til England og opfyldte alle protestantiske Hjerter med Smerte, i Særdeleshed det Hjerte, der slog mest levende for Protestantismens Sag, Protektorens eget. Efterkommerne af Valdenserne, disse Middelalderens ypperste Evangelister, boede i de fattige Dale Luserne, Perouse, Saint-Martin imellem Piemont og Savoyen. I dette Aar udbrød Forfølgelsen imod dem med en overordentlig Voldsomhed. Aarsagen var den Attraa efter at omvende Kjetterne, der blev fremkaldt iblandt disse Folk ved det store Jubelaar 1650. Paven fremsatte en selsom Bevæggrund for at fremkalde denne Forfølgelse, nemlig at han vilde give Valdensernes Landstrækninger til Irlænderne, der vare blevne fordrevne, fordi de havde nedsablet de irske Protestanter.

I Begyndelsen af Aaret 1655 udgik der den Befaling fra Hoffet i Turin til de reformerte Familier, der boede i

St. Jean, la Tour og andre Byer i Dalen Luserne, at de inden tre Dage skulde forlade deres Opholdssted og trække sig tilbage til Egne, der bleve betegnede dem. De som ikke holdt sig denne Lov efterrettelige skulde i Løbet af tre Uger bevise, enten at de vare blevne romersk-katholske eller at de havde solgt deres Eiendele til Katholiker. Ikke en Eneste svigtede sin Tro. Flere hundrede Familier forlode deres Fædres Hjem midt under Snefog og i Vinterens hele Strenghed. En Hær paa femten tusinde Mand rykkede om Foraaret ind i Dalene under Anførsel af Marquien af Pianezza. To og tyve Landsbyer bleve afbrændte. Man indebrændte Oldinger og Kvinder i deres Huse; Mange bleve nedsablede, Andre sammenbundne som Bylter med Hovedet imellem Benene, rullede med ad Bjergene eller styrtede ned ad Klipperne. Koner og Piger bleve voldtagne; man spiddede dem nøgne, afskar Brysterne, og disse Menneskeædere stegte og spiste dem; man fyldte Andres Mave med Krudt og stak Ild deri. Man udrev Børn af deres Mødres Arme og knuste dem mod Klipperne; eller en Soldat greb fat paa det ene Ben af disse uskyldige Skabninger og en anden paa det andet, og de sønderreve saaledes Legemet, kastede med Stumperne eller pryglede undertiden Mødrene dermed. Man afhuggede Hovedet af hundrede og halvtredsindstyve Kvinder og Børn og brugte dem at spille Bold med.

Da Englands Barde, Forfatteren af „det tabte Paradis," erfarede dette Myrderi, greb han sin Lyra og paakaldte Guds Retfærdighed i følgende skjønne Vers:

„Hævn, o Herre, dine myrdede Hellige, hvis Ben — ere kolde og spredte over Alpernes Bjerge, — dem, der have bevaret Sandheden uforfalsket fra fordums Dage, — dengang da alle vore Fædre tilbade Billeder af Træ og Sten. — Glem dem ikke: indskriv i din Bog de Sukke, der løde — fra dem, der vare dine Faar og lede Døden i deres gamle Fold, myrdede af de blodbesudlede Piemontesere, der styrtede Moderen og det diende Barn ned ad Klipperne. — Deres Sukke opstige fra Dalene til Bjergene og fra Bjergene til

Himlen. Disse Martyrers Blod og Aske er spredt — rundt omkring paa Markerne i det Italien, — hvor Tyrannen med den tredobbelte Krone endnu hersker, paa det at der af denne Sæd hundredefoldig maa fremstaa et Folk, som har lært at kjende dine Veie, — og som snarlig maa kunne fly bort fra den babylonske Jammer."

Den Profeti, hvormed Digteren slutter sin Vision venter endnu sin Opfyldelse.

De stakkels Valdensere skuede under denne Hjemsøgelse først og fremmest op til Gud, dernæst hen til England. Deres Blikke vare rettede mod Protektoren, og de tilhviskede hverandre, at han uden Tvivl vilde vise nogen Medlidenhed med deres Menigheder, ihvorvel de ei engang vovede at paakalde hans Hjælp.

Virkelig blev Protektoren dybt bevæget, da han erholdt disse forfærdelige Efterretninger. „Disse arme Folks Lidelser," sagde han, „røre mit Hjerte ligesaa meget, ja endnu mere, end om de havde rammet mine nærmeste Slægtninge". Netop paa den samme Dag skulde Cromwell underskrive Traktaten med Frankrig. Han vægrede sig derved, indtil Kongen og Cardinal Mazarin havde forpligtet sig til at hjælpe ham med at give disse stakkels Protestanter Opreisning. Han sendte dem 2000 Pund Sterling af sin egen Formue og skrev ved Milton Breve til alle de protestantiske Stater, til Kongerne af Sverig og af Danmark, til de forenede Nederlande, til de protestantiske Cantoner i Schweiz, til de reformerte Menigheder i Tydskland og Frankrig. Han skrev selv til Kongen af Frankrig, til Cardinal Mazarin og til Hertugen af Savoyen. Han forordnede endelig en Bodsdag og en almindelig Kollekt i hele England. Denne Kollekt indbragte den betydelige Sum af 37,097 Pund Sterling.

„Jeg mener, at vi nu omsider forstaa, hvormeget vi trænge til Sammenhold, og til hjerteligt Sammenhold", skrev Statssekretæren Thurloe til den engelske Gesandt Pell i Schweiz. „Saaledes som man har baaret sig ad imod

de arme Piemontesere, saaledes vil man bære sig ad imod os Alle, naar man blot kan finde Leilighed og Midler dertil." — Mercurius Politicus af 3die Januar 1656 siger: „Hans Høihed har ved disse Kjærligheds- og Medlidenheds-Gjerninger vist sig som Beskytter af de reformerte Menigheder i England og i Udlandet."

Da man paa Fastlandet erfarede, at Cromwell tog saa levende Andel i Valdensernes Skjæbne, begyndte man at føle en alvorlig Skræk. Piemonteserne og deres Allierede saa allerede en engelsk Hær blive udskibet og udbrede sig i deres Lande. Englands Gesandt i Schweitz talte unegtelig om denne Plan som om Noget, der lod sig meget let gjennemføre, og forlangte i denne Hensigt, at Storbrittannien skulde forbinde sig med Nederlandene. Det var Cromwells Hensigt, og han trængte paa, at man skulde tage sig ret alvorligt af denne Sag. „At behandle den letfærdigt", sagde han, „vilde hverken være hæderligt for os eller til Gavn for det stakkels Folk." — „Man mener her," sagde Thurloe — og han hentydede hermed til Protectoren —, „at man ikke bør tage fat paa denne Sag, førend man har taget den bestemte og ufravigelige Beslutning at føre den til en god Ende paa energisk Vis."

Imidlertid affendte Protektoren Samuel Morland til Hertugen af Savoyen med et Brev, hvori han fremstillede det Uretfærdige og Grusomme i hans Opførsel imod de valdensiske Protestanter, og ytrede: „at hans Hjerte var blevet gjennemtrængt af Smerte ved Efterretningen om de Lidelser, der vare overgaaede Valdenserne, til hvem han var knyttet ikke alene ved Menneskekjærlighedens almindelige Baand, men tillige ved Bekjendelsen af den samme Tro, og hvem han ikke kunde andet end betragte som Brødre." Han tilføiede: „at han vilde betragte det som en Forglemmelse af sine Pligter imod Gud, imod Brødrene, dersom han lod det være nok med at føle Medlidenhed med disse Mennesker, at deres Stilling var saa jammerfuld, at den endogsaa maatte vække Medynk i de raaeste Hjerter, og at

han derfor paatænkte at gjøre. Alt hvad der stod i hans Magt for at udfri dem af deres Nød."

Paa selve Fastlandet var det fremfor Alt Genferne, der interesserede sig for Valdensernes Skjebne. Da man i Genf erholdt Efterretningen om Blodbadet, blev der sammesteds afholdt en Bodsdag (den 10de Mai 1655); Kollekter bleve indsamlede fra Hus til Hus for at sende Hjælp til de lidende Brødre, og man stillede et vist Antal Mænd under Vaaben; thi man antog, at Savoyen ogsaa havde i Sinde at angribe Genf. Da Morland vendte tilbage fra Turin, dvælede han længe i denne Stad, der saa at sige var Centrum for Cromwells protestantiske Bestræbelser paa Fastlandet. Efterretningerne om Protestanternes Fornødenheder kom som oftest til England ved Hjælp af Professor Tronchin, og Penge bleve sendte til Valdenserne ved Banquier Jacques Tronchins Mellemkomst. Colladon og Calandrini blive ogsaa omtalte i denne Brevvexling. Den engelske Gesandt i Schweitz, Pell, begav sig selv til Genf. Han opholdt sig der nogle Maaneder efter Blodbadet, og navnlig den 12te December 1655, den Dag, paa hvilken der holdtes Takkefest i Anledning af Befrielsen fra den Storm, der i 1602 blev forsøgt imod Genf af Savoyarderne. Efter Morgengudstjenesten foreviste tvende af Raadsherrerne Pell deres Fæstningsværker og gjorde ham opmærksom paa deres Svaghed paa den Side, der vendte imod Savoyen, idet de gave ham at forstaa, at de haabede, at Protektoren vilde sætte dem istand til at fuldende disse Arbeider. En Maaned senere lod Cromwell ved Thurloe give det Svar, at Hans Høihed ikke blot nærede de hjerteligste Ønsker „i Henseende til Genfs Velvære og Lykke, men at han tillige var rede til at bidrage dertil ved alle de Midler, som Gud maatte forunde ham." Da Cromwell et Aar senere (den 23de Oktober 1656) tilbagekaldte Morland, gav han Genf paany den samme Forsikring.

Cromwell's Iver blev kronet med Held. Cardinal Mazarin selv skrev, paa hans Tilskyndelse, med megen Alvor

til Hoffet i Turin. I Pignerol blev der afsluttet en Overenskomst, hvorved der tilstodes Valdenserne Religionsfrihed. Der fandtes i det hele Europa ikke nogen Potentat, som vovede at udsætte sig for Protektorens Mishag ved at afslaa hans Begjering.

Den protestantiske Troes Forsvarer vilde ved samme Leilighed give Paven og de smaa Fyrster i Italien en Paamindelse, der kunde indjage dem lidt Frygt, og han erklærede derfor offentlig, at han følte sig overbevist om, at de havde været denne Forfølgelses Ophavsmænd, og at han derfor vilde have dem i Erindring og benytte sig af den første Leilighed til at sende sin Flaade til Middelhavet for at besøge Civita Vecchia og andre Stæder i Kirkestaten, saa at Lyden af hans Kanoner skulde kunne fornemmes i selve Rom. Han tilføiede, at han ikke vilde taale, at den protestantiske Religion blev forhaanet nogetsomhelst Sted i Verden.

Efter Cromwells Mening (og han var dengang den mest klartseende Statsmand) var der ikke alene Tale om et enkelt Angreb paa Protestantismen, men om en almindelig Sammensværgelse, som gik ud paa at tilintetgjøre den. Han kom ofte tilbage til denne Forestilling, og han tilskrev alle sine Gesandte i Udlandet, at de skulde gjøre Protestanterne ret indlysende, hvilken Fare der truede dem.

Dette gjorde han fornemmelig i et Brev, dateret den 7de Juli 1655, til hans Gesandt i Schweitz. „Jeg ønsker“, sagde han, „gjennem Thurloe at erholde nøiagtig og omfattende Kundskab om de Tanker og Hensigter, som de protestantiske Cantoner have angaaende denne Sag. Det er sikkert, at Planen (til at tilintetgjøre Protestantismen) er almindelig. Det vilde være en letfærdig Tanke, om man vilde lade det være nok med at træffe en eller anden Overenskomst med Hertugen af Savoyen. Der maa gives de stakkels Valdensere bedre Garantier. Det er paa Tide, at alle Protestanter overveie alvorligt, hvad der bør foretages til deres egen Sikkerhed. Dersom disse Begivenheder ikke

vække os, saa er det øiensynligt, at vi ere nedsunkne i en Søvn, der maa have farlige Følger for os." — „Det hele Folk er i saa Henseende enigt med Protektoren", tilføier Thurloe.

Protektoren stræbte selfølgelig i alle sine Traktater at sikkre Protestanterne Religionsfrihed. Han anmodede Portugal om fri Bekjendelse for den evangeliske Tro; men han stødte paa Vanskeligheder, som paany gav ham Leilighed til at fremsætte sine Tanker for Paven. Den 6te Mai 1656 skrev han saaledes til Generalerne Blake og Montague, der dengang vare til Søes: „I en af Artiklerne i den Traktat, hvorom vi vare komne overens med den portugisiske Gesandt, var det bestemt, at de engelske Handelsmænd i Portugal skulde have Samvittighedsfrihed og Tilladelse til at holde Gudstjeneste i deres Huse og ombord paa Skibene, saavelsom til at gjøre Brug af engelske Bibler og andre gode Bøger, dog saaledes, at de vogte sig for at misbruge denne Frihed. Efterat vi nu have afsendt Hr. Meadows (Understatssekretær), erfare vi, at man ikke kan indrømme os denne Artikel, med mindre vi tilstede, at den henstilles til Pavens Approbation. Man vil saaledes bringe os til at anerkjende Paven!.... Vi haabe, at man med Guds Hjælp ingensinde skal bevæge os dertil, hvordan det saa end gaar!" Der har sikkert ikke nogensinde været nogen Statsmand, der har været saa bestemt som Cromwell i Henseende til Spørgsmaalet om Paven.

Protektoren indskrænkede sig ikke til et enkelt Land. Han viste den samme Iver for de franske Protestanter, som han havde vist for de valdensiske.

Da den engelske Revolution udbrød, begyndte de stakkels franske Protestanter, der vare blevne saa haardt behandlede, at fatte noget Haab og anraabte deres britiske Brødre om Hjælp. Bordeaux var dengang Centrum for denne protestantiske Modstand. Mazarin blev meget foruroliget ved disse Planer. „Man forsikrer mig", skrev Hr. de Gentillot, en af hans hemmelige Agenter i London, til

ham, „at, dersom Borgerne i Bordeaux havde opgivet deres Hengivenhed og Interesse for Fyrsterne og for Kongedømmet for ene at forsægte deres egen Friheds og det arme Folks Sag, saa vilde man uden Tvivl have gjort fælles Sag med dem."

Englands Exempel virkede paa de franske Protestanter. De følte Lyst til at slaa ind paa de samme Frihedens og Emancipationens Veie. En skotsk Læge ved Navn More synes at have opmuntret dem dertil. Man udkastede i Nedrelanguedoc og i Bordeaux den Plan, at oprette et Parlament med hundrede Medlemmer i Lighed med det i England. More fremlagde i 1653 dette Manifest for Statsraadet i London og anholdt om dets Understøttelse.

Andre af Protektorens Agenter, som vare blevne afsendte af ham til Frankrig, bade ham indstændig om at erklære sig til Gunst for den forfulgte Religion. De mest indflydelsesrige franske Præster indledede Brevvexling med de fornemste Medlemmer af det engelske Statsraad. Gjæringen og Begeistringen var almindelig i det sydlige Frankrig Protestanterne, som formente, at deres Befrielse stundede til, afholdt offentlige Bededage og gjorde Forbønner for Protektorens Bevarelse. De kaldte ham lydelig „deres eneste Haab næst Gud." Prindsen af Condee tilbød Cromwell, at han vilde blive Protestant, og føiede til, at han, dersom Protektoren gav ham en Flaade og velrustede Tropper, vilde trænge ind i Guienne, hvor han var vis paa at blive understøttet af Protestanterne, og han vilde da bringe Frankrig i en saa stor Forlegenhed, at han for Huguenotternes og Englands Vedkommende vilde kunne erholde de Betingelser, som det maatte behage Cromwell selv at diktere.

Men Cromwell var en ligesaa klog som ædelmodig Mand. Han indsaa, at man, dersom man ubesindig rakte Protestanterne Haanden, vilde derved kunne fremkalde deres fuldstændige Undergang. Han mindedes Herrens Ord: „Hvilken Konge, som drager i Krig at stride imod en anden Konge, sætter sig ikke først ned og beraader sig, om han er

mægtig til, med ti Tusinde at møde Den, som kommer mod ham med tyve Tusinde?"

Protektoren havde iblandt sine Embedsmænd under Udenrigsministeriet en ved Navn Stoupe, en Mand fra Graubünden, først Præst ved den franske Menighed i London og senere Brigadegeneral i den franske Hær, en intrigant Person, der kun tilsyneladende var Protestant, som Biskop Burnet forsikrer, der havde kjendt ham meget nøie. Oliver mente, og som det synes med god Grund, at denne Mand kunde yde ham væsentlige Tjenester i denne Sag. Han lod ham komme til sig i Whitehall: „De skal gjøre en Reise rundt omkring i Frankrig, De skal knytte Underhandlinger med de mest fremragende Protestanter, De skal omhyggelig undersøge det huguenottiske Partis Hjælpekilder, dets nærværende Stemning, den Grad af Undertrykkelse, hvorunder det sukker, og den Tillid, som det har til Prindsen af Condee. De skal forsikkre de Reformerte om vor Iver og om vor Attraa efter at forskaffe dem Troesfrihed; men", tilføiede Oliver, „De skal kun optræde som en Reisende."

Stoupe reiste. Han kom til Paris; derfra reiste han langs Loire, besøgte Bordeaux, kom igjennem Montauban, og drog igjennem den sydlige Del af Frankrig for at begive sig til Lyon. Han blev forbauset over Alt, hvad han saa. Mazarin, der frygtede Cromwell, sørgede for, at Edicterne til Fordel for Protestanterne bleve overholdte med en hidtil ukjendt Nøiagtighed. „Vi ere ikke misfornøiede", sagde man sædvanligvis til Stoupe, „og vi ere lidet tilbøielige til at afstedkomme Uroligheder. Vi have ingen Tillid til Prindsen af Condee; han er en ærgjerrig Mand, som altid er rede til at opofre sine Venner og sin Sag for sine høitflyvende Planer!"

Stoupe gav Indberetning til Cromwell, og det var tilstrækkeligt til at bestemme Protektoren. Han indsaa, at det var paa anden Maade at han maatte komme Protestan-

terne til Hjælp: — ved sin Indflydelse, og ikke ved sine Vaaben. Og han gjorde sit Bedste.

I Mai 1654 skrev Thurloe til Pell: „De Franske gjøre her store Anstrengelser for at bevæge os til at slutte Forbund med dem; men vi have hidtil ikke indgaaet noget saadant, og vi agte ikke at indgaa noget, med mindre vi tilfulde have sikkret Protestanternes Religionsfrihed. De kan være forvisset om, at dette altid vil være Rettesnoren for vor Opførsel.“ — Den franske Gesandt vægrede sig paa det Bestemteste ved at indlade sig paa en Lov, som i det fulde Omfang sikkrede den frie Udøvelse af den reformerte Religion. „Dersom han holder fast ved denne Beslutning,“ skrev Thurloe den 14de Juli, „saa vil Traktaten ikke komme istand.“ — „Protektoren,“ tilføiede han den 24de November, „er meget tilbøielig til at slutte Forbund med den franske Konge, men han kan ikke forglemme Protestanternes Interesser eller foretage Nogetsomhelst, der kunde være til Disses Skade, for at erholde en eller anden udvortes Fordel.“

I Aaret 1656 udspandt der sig en Stid imellem de protestantiske Borgere i Nismes, samt Øvrighedspersonerne og Biskoppen i denne By. Da Provindsens Intendant vilde lægge sig derimellem, opstod der Uroligheder, som strax bleve bragte til Hoffets Kundskab. Protestanterne underkastede sig og bade om Tilgivelse, men Hoffet, der var henrykt over den Leilighed, der frembød sig, besluttede deres Undergang. Protestanterne sendte strax i Hemmelighed en Affsending til Cromwell og anholdt om hans Mægling. Protektoren gav Sendebudet Audients og sagde til ham: „Udhvil Dem lidt fra Deres Reise, og førend De kan vende tilbage til Frankrig, skal Deres Sag være bragt paa det Rene.“ Man affendte nu øieblikkelig en Gesandt til Paris forsynet med et Brev til Kongen af Frankrig, indlagt i efterstaaende Brev, der var stilet til Kardinal Mazarin.

Til Hans Eminence Monseigneur Kardinal Mazarin.

„Da vi have anseet det for nødvendigt at sende denne

Herre til Kongen med det indlagte Brev, saa have vi givet ham Ordre til at hilse Deres Eminence fra os, og jeg har overdraget ham at meddele Dem visse Ting, som jeg har betroet ham. Jeg beder da Deres Høihed om at fæste Lid til Det, som han vil sige Dem, og at have en fuldstændig Tillid til ham.

Deres Eminences meget hengivne

Oliver Cromwell,
den engelske Republiks Protector etc.

Whitehall, December 1656.

Cromwell havde tilføiet med egen Haand: „Jeg har erholdt Underretning om Urolighederne i Nismes; jeg anbefaler de Reformertes Varetægt til Deres Høihed."

Til samme Tid sendte Protektoren sine Instruxer til sin Gesandt i Frankrig, idet han paalagde ham uopholdelig at fordre, at Urolighederne i Nismes skulde være glemte og med Ordre til i modsat Tilfælde ufortøvet at forlade Ludvig den Fjortendes Hof. Mazarin tog til Orde imod en Fordring, der, som han sagde, i ethvert Tilfælde var altfor stolt og bydende.

Men Kardinalen havde en saadan Frygt for Protektoren, at han skiftede Farve, naar man blot udtalte hans Navn. „Mazarin," saaledes sagde man ganske almindeligt i Frankrig, „er mere bange for Cromwell end for Djævelen." — Frankrig gav efter og gav sin Intendant Ordre til at tilendebringe Sagen angaaende Nismes paa den bedst mulige Maade.

Dersom denne ædle Attraa efter at beskytte de Svage havde i vore Dage besjelet de Mægtige, saa vilde man ikke have begaaet Uretfærdigheden imod Otaheiti; og man vilde da ikke været Vidne til, at det franske Hierarchi, der har bebreidet de tre Stormagter i Norden, at de have tilintetgjort Krakaus Uafhængighed, selv tilintetgjorde Uafhængigheden hos et Folk, som ingensinde havde havt nogen Overherre og som upaatvivlelig stod langt over Krakaus Borgere i Henseende til moralsk Kraft og til politisk og re-

ligiøst Liv. Den Energi, hvormed dette lille Folk i flere Aar har kjæmpet imod Jordens tappreste Nation, viser noksom, at Otaheiti fortjener Uafhængighed. Det franske Hierarchi har, idet det har protesteret imod Krakaus Besættelse og idet det har foranlediget Otaheitis, i den civiliserede Verdens Øine den bedrøvelige Ære, i den nyere Tid at have givet det mest iøinefaldende Exempel paa den Forblindelse, der affier Myggen og nedsluger Kamelen."

Cromwell fuldbyrdede i det syttende Aarhundrede det berømte Valgsprog, der i det nittende Aarhundrede hædrede en af Englands store Mænd: borgerlig og religiøs Frihed paa den hele Jord. Praxis er efter vor Mening endnu bedre end Theori; men det Exempel, der blev givet af Protektoren og ikke nogensinde før var givet, fandt uheldigvis ingen Efterfølgere. Man lod de franske Protestanter i Stikken ved Freden i Ryswick i Aaret 1697 og ved Freden i Utrecht i Aaret 1713, skjøndt mangfoldige Huguenotter dengang hensmægtede paa Galeierne og i Fængslerne. Dersom Cromwells Aand havde vedblevet at beherske England, saa vilde Tilbagekaldelsen af det nantiske Edikt ikke have fundet Sted. Det være os tilladt at afbetale en ringe Taknemmelighedsgjeld til den store Mand, der optraadte som vore Forfædres Beskytter og vilde have beskyttet det hele protestantiske Frankrig, dersom han havde levet eller dersom han idetmindste havde fundet Efterfølgere, der vare ham værdige.

Cromwells Hengivenhed for den evangeliske Protestantismes store Sag udstrakte sig til det hele Europa. I Schweitz stræbte Protektoren at vække og oplive den protestantiske Interesse. „I ere saa bange for eders papistiske Naboer", sagde hans Minister til de schweitzerske Protestanter den 12te Mai 1655, „at I ikke vove at flytte en Fod til Fordel for en protestantisk Kirke, af Frygt for at de papistiske Cantoner skulle anfalde Eder. Dersom Genf maatte trænge til eders Hjælp, saa vilde de Fleste iblandt Eder

svare: Vi kunne ikke, fordi vi modtage Penge; vi vove det ikke af Frygt for vore Naboer!"

Da Cromwell vidste, at de katholske Kantoner bleve kraftig understøttede af Fyrster af deres Tro, gav han til samme Tid (den 22de Februar 1656) sin Minister Ordre til „at understøtte de evangeliske Kantoner paa saadan Vis, at de kunne slutte en god og hæderlig Fred, og saaledes ved sine Bestræbelser at danne en Modvægt imod den Hjælp, der ydes af de andre Fyrster til Fordel for de papistiske Kantoner."

Ogsaa i Tydskland optraadte Protektoren til Forsvar for Protestanternes Religionsfrihed. Et latinsk Brev, skrevet af en høitstaaende Person og tilsendt Protektoren i Januar 1654, yttrede: „Hele den papistiske Cohort smedder en sand Sammensværgelse imod os og imod Vore. Man maa undersøge og prøve Alt med Forsigtighed. Man maa overveie de Midler, der lade sig anvende til vor gjensidige Bevarelse, thi vi kjende vore babyloniske Modstanderes Formaal. Den Herre Zebaoth beskjerme Protektoren og Kirken!" Man tilføiede i dette Brev, at Forfølgelsen vedblev i Østerrig og i Bøhmen, og at man kunde vente sig et almindeligt Forbund af Papisterne imod Protestanterne i Tydskland og Schweitz.

Protektoren lagde sig Sagen paa Hjerte. Kunde han end ikke overalt laane Protestanterne sin mægtige Arm, saa gav han dem dog i alt Fald Bevis paa sin Medfølelse. Kollekter bleve ifølge hans Ordre indsamlede til Fordel for de forfulgte Protestanter i Bøhmen; og da der i Aaret 1657 ankom Affendinge fra Protestanterne i Polen og Schlesien til London for at beklage sig over de Forfølgelser, der rettedes imod dem, blev der strax anordnet Kollekter for dem overalt i England.

Da Cromwell vilde indordne alle sine Bestræbelser i et bestemt System, fattede han Planen til en stor Institution til Fordel for den evangeliske Tro. Han besluttede at forene de forskjellige Medlemmer af den protestantiske Kirke paa

den hele Jord og saaledes at sætte dem istand til at modstaa Rom, som dengang var ifærd med at gjøre Erobringer. Han besluttede i den Henseende at grundlægge et Raad, der skulde drage Omsorg for Protestantismens almindelige Interesser, og denne Tanke fremkaldtes maaske hos ham ved Grundlæggelsen af den romerske Congregation til Troens Udbredelse. Han inddelte den protestantiske Verden udenfor England i fire Provindser. Den første indbefattende Frankrig, Schweitz og Piemonts Dale. Den anden indbefattede Pfalz og andre calvinistiske Lande. Til den tredie hørte Resten af Tydskland, Norden og Tyrkiet. De vestindiske og ostindiske Kolonier udgjorde den fjerde. Fire Sekretærer og syv Raadsherrer udgjorde denne Organisations Raad: Sekretærerne skulde vedligeholde Brevvexlingen med alle Egne og overalt skaffe sig Underretning om Religionens Tilstand, saa at England overalt med Indsigt og Kraft kunde tildele sin Opmuntring, sin Beskyttelse, sin Hjælp. Ti tusinde Pund Sterling om Aaret, tilligemed extraordinære Tilskud om fornødent gjordes, skulde stilles til Disposition for Raadet, der skulde holde sine Forsamlinger paa Universitetet i Chelsea.

Upaatvivlelig lod der sig gjøre en og anden Indvending imod denne Plan. Man kunde maaske befrygte, at denne diplomatiske Indblanding kunde i visse Tilfælde blive til Skade for Reformationens aandelige Karakter og sande Liv; men det, som Cromwell i Særdeleshed havde for Øie, var at hævde den religiøse Frihed overalt, ligesom han hævdede den i England. Protestanterne paa Fastlandet bør vide, hvilken Ven de havde i den berømte Protektor. En katholsk Historieskriver, tilmed en af dem, der allermindst har forstaaet at vurdere Cromwells Karakter, kan her ikke tilbageholde et Udbrud af Beundring: „Naar man", siger Villemain, „tænker paa den protestantiske Religions Kamp imod den katholske Tro, saa var det unægtelig en ædel og storartet Tanke at overtage Beskyttelsen af alle de splidagtige Sekter og at ordne den Understøttelse, som Eng-

land mere end engang havde ydet dem, paa en bestemt og varig Maade. Dersom Cromwell ikke var bleven afbrudt i sin Virksomhed ved Døden, saa vilde han uden Tvivl have gjenoptaget denne Plan, der stod i Samklang med hans Geni og som hans Magt tilstedede ham at forsøge med Kraft."

En saadan Virksomhed udfoldede Protektoren. Overalt viste han sig som den barmhjertige Samaritan, der forbandt de Ulykkeliges Saar, som vare faldne i Hænderne paa Ryggesløse, og gjød Olie og Vin deri. Cromwell er den mest fremragende Protestant, der har levet siden Calvins og Luthers Dage. Mere end nogen af Englands Fyrster har han fortjent det ærefulde Tilnavn: Troens Forsvarer.

Og Oliver var ikke alene Forkjæmper for en udvortes og officiel Protestantisme. Dersom hans Virksomhed havde indskrænket sig dertil, saa vilde den kun vække ringe Sympathi hos os, og den vilde da ikke have udrettet store Ting. Ingen miskjender maaske i høiere Grad den ægte Protestantisme end de, som med Forglemmelse af den aandelige Eiendommelighed ved det sextende Aarhundredes Bevægelse indskrænke den til blot at være et politisk System. Reformatorernes Protestantisme er Apostlernes evangeliske Tro, hverken Mere eller Mindre. Lader os vogte os for at gjøre den til en Bastard, halv aandelig og halv verdslig. Cromwell benyttede sin Magt til at beskytte den religiøse Frihed i hele Europa; men Udspringet til hans ydre Virksomhed maa søges deri, at han i sin Sjæl havde fornummet Sandheden af Ordet: „Hvor Herrens Aand er, der er Frihed" (2 Kor. 3, 17.).

Reformationens tidligere religiøse Liv havde tabt sig; Vedhængenhed ved alskens Former var traadt i Stedet. Man undersøgte med Omhyggelighed, om Kirkens Præster vare delagtige eller ikke i den apostoliske Succession; man undersøgte, om Bønnerne, om Sakramenterne, om Kultus var i Overensstemmelse med Canones og Liturgien; man lagde

Haand paa Alt for at prøve Alt, — paa Alt undtagen paa sit eget Hjerte for at erfare, om det slog endnu. Man syssel-satte sig lidenskabelig med allehaande Conformiteter, — man ved, at Dissidenterne i England bleve kaldte Nonconfor-mister, — men man glemte dog en: den, der gjør conform (ensdannet) med Jesus Kristus.

En religiøs Opvækkelse begyndte; den kristelige Sand-hed og det kristelige Liv kom atter tilsyne. En tør Ortho-doxi, et hierarkisk System blev afløst af en Hjertets Kristen-dom. Oliver er en af dem, hos hvem denne aandelige Revo-lution var mest fremtrædende. Overalt i denne Historie fremstiller der sig Vidnesbyrd om hans Tro. Der har ikke været mange Sjæle i Verden, der have slaaet saa varmt for den evige Sandhed.

Denne Tro, hvis Forfægter Oliver var, kan ikke gaa til Grunde. Den kan blive tildækket og skjult, snart af Vantroens golde Sand snart af de menneskelige Lidenskabers larmende Bølger snart af Overtroens Billeder, Messe-dragter og Relikvier, men den opstaar stedse paany, den hæver Hovedet og kommer atter tilsyne. Guds Aaben-baringer ere for alle Tider, og de have i Aarhundreder den samme evige Sandhed, den samme evige Skjønhed. De ere at ligne ved de Klipper i Oceanet, der vistnok overskylles af de optaarnede Bølger og da synes skjulte for stedse, men stedse vise sig paany. Forgjæves indbilder en Slægt sig, at den har fjernet den guddommelige Sandheds evige Klippe ved sine nye Theorier; den kommer atter frem hos den føl-gende Slægt. Der findes en bestandig Omvexling, en stadig Kamp imellem Mørket og Lyset, men Lyset har det sidste Ord.

Og selv om der indtraadte en Tidsperiode, der mente for stedse at have begravet Guds Sandhed, selv om et eller andet vulkansk Udbrud i Samfundet havde skjult den under et nyt Vesuvs Aske, — har ikke Pompeji efter sytten Aar-hundreders Forløb atter fremvist sine Huse, sine Grave, sine Pladser, sine Templer, sine Circus og sine Amphi-

theatre? Og mener man, at Sandheden og Livet, som Gud har nedlagt i sit Evangelium, skulde være mindre skikkede til at leve op igjen end Menneskets jordiske Boliger? Der brænder maaske nu en underjordisk Ild, der truer den guddommelige Sandhed. En fræk, pantheistisk, socialistisk Philosophi mener at have gjort det af med den Korsfæstede; men selv om det lykkes den at kaste lidt Støv over den evige Sandhed, saa vil Himlens Herre aande hen over den, og Støvet vil adspredes.

Cromwell er, som Kristen, Repræsentant for en af disse Epocher, i hvilke Lyset atter kom tilsyne efter Mørket i Overensstemmelse med det Valgsprog, der valgtes af en Stad, som straalede med en ny og herlig Klarhed i Reformationens Dage. Og det var ikke blot til England at Oliver ønskede at tilbagegive den evangeliske Lære; han satte Lyset paa Lysestagen, og Huset (Matth. 5, 15.), som han saaledes attraaede at oplyse, var Europa, var den hele Jord. Man har sammenlignet ham med Bonaparte, og der finder virkelig en vis Lighed Sted imellem dem i Henseende til visse iøinefaldende Træk. Begge lode sig ikke nøie med at virke i deres eget Land, men udstrakte ogsaa deres Virksomhed til Udlandet. Men, medens Napoleon bragte de andre Folk det franske Herredømme og den franske Ligegyldighed, var det derimod Cromwells Attraa at give dem Religionsfrihed og Evangeliet. Da de evige Aabenbaringer atter kom tilsyne i England tilligemed et helt Folks begeistrede Hylding, søgte Cromwell sin Ære i at skaffe Alle Leilighed til at læse dem. Han formaaede det ikke, og for den største Del af Europas Folk er Bibelen endnu en Bog, der er nedsænket i Jordens Dybder. Men den ædelmodige Plan, som Cromwell ikke formaaede at gjennemføre, er bleven gjenoptaget i vore Dage paa Themsens Bredder. Guds Ord er blevet trykt paa alle de Sprog, der tales rundt omkring blandt alle Jordens Folkestammer. Den Tid vil komme, da det tætte Slør, der endnu for saa mange Folk tildækker det hellige Ord, omsider skal blive sønderrevet.

Stiger ikke Ninive nu frem af Ørkens Sand med sine umaadelige Mure, sine pragtfulde Paladser, sine skjønne Buegange? Bringer den ikke sine to, tre eller fire tusinde Aar gamle Indskrifter paany for Dagens Lys, og fremstiller den ikke de antike Skrifttræk, som Ninus, Sardanapal og Nabopalassar indridsede, for det fjerne og barbariske Europas civiliserede og forbausede Sønner? De Skrifter, som Moses har paabegyndt, ere ligesaa gamle som disse assyriske Indskrifter, men man tør være forvisset om, at de have en større Livskraft end hine; og naar de kommende Tider give Europa Religionsfrihed, saa fuldbyrde de den storartede Plan, som Cromwell ikke kunde gjennemføre.

Dr. Bang og Oldkirken.

For nogen Tid tilbage saa vi i „Luthersk Ugeskrift" No. 8 og 9 d. A. det første norske Forsøg paa en saakaldt „ren historisk" og „upartisk Undersøgelse om Besettelsen af de kirkelige Embeder i den eldste Kirke." Da hele denne Undersøgelse legger an paa at vere, hvad man maaske kunde kalde kirkelig-antidemokratisk, vil det vist ikke undre nogen, at den leder til følgende Resultater:

1. At Petrus af egen Magtfuldkommenhed bestemmer Egenskaberne for Apostelen Judas Iskariots Efterfølger.
2. At de 120 Forsamlede (Ap. Gjern. 1) „felder kun en historisk Dom" ved at „fremstille tvende" som Kandidater for Apostelembedet.
3. At Apostlerne for at „undgaa alt ondt Skin og gjøre Menighederne medansvarlige" overlod til disse at „designere" (nominere) eller „foretage det foreløbige

Valg" af Diakonerne (Ap. Gj. 6, 3. 5.), medens „den endelige og virkelige Udkaarelse" blev fuldbyrdet ved den apostoliske Haandspaaleggelse.

4. At Menighederne ifølge Klemens Brev til Korintherne (Kap. 43 og 44) ikke har Valget, „men dog, hvad vi ville kalde Bifaldsret."

5. At „Episkopatet fremtreder i de Ignatianske Breve med engang fuldt udviklet, ialfald i Syrien og Lilleasien.

6. At „Episkopatet allerede fra dets Begyndelse af synes at have været Hovedfaktoren ved de Eldstes Udkaarelse", fordi Ignatius paa den ene Side fremhever Apostlernes Valg af Kristus og paa den anden Side kalder Biskoppen Kristi Stedfortreder, -- at hin udvalgte disse, i hvis Spidse han stod.

7. At Biskoppen ifølge Cyprian er beklædt med den egentlige Valgret, idet han vistnok har „at søge Raad hos de Eldste og lade Folket udtale sig om Spørgsmaalet — verdig eller uverdig, før han skrider til Valget af en Presbyter", men dog „handler stundom paa egen Haand og har fuld Myndighed til trods de Eldstes og „Folkets" Indsigelse at velge den, han vil, til Presbyter."

Til de tre første Punkter turde det vere overflødigt at tage serligt Hensyn. Thi Petrus er (i Ap. Gj. 1, 12 ffg) saa langt fra at handle paa egen Haand, at han meget mere kun er den Røst, som udtaler, hvad der ligger paa Bunden af alles Hjerter. Afgjørelsen selv ligger i Forsamlingens Hender. Den gjør noget mer end det at „felde en historisk Dom." Den virkelig velger, men velger rigtignok den, som Herren velger, og foretager derfor sit Valg under Bøn. — Og hvad Diakonsvalget angaar, staar der ikke, at Apostlerne udførte det virkelige Valg, men kun, at „den hele Mengde udvalgte Stefanus" og de andre. Apostlerne lagde Henderne paa dem. Det var ikke for at undgaa et ondt Skin, at de foreslog dette Valg, men de var ydmyge nok til at op-

fylde sin Pligt ved at gjøre Menigheden opmerksom paa sin Valgret.

Med Klemens Romanus's Oplysninger om Valgretten forholder det sig noget anderledes, end som det fremgaar af 4de Punkt. Naar han i det nevnte Brev (Kap. 42) beretter, at Apostlerne paa sine Reiser gjennem Landene indsatte de først omvendte til „Biskoper og Diakoner for dem, som skulle tro" og (i Kap. 44) anmerker, at hele Menigheden gav sit Bifald til deres Valg, er det temmelig forhastet deraf at slutte, at Menigheden ikke havde Valgretten. Hvad skulde vel Menighedens Samtykke til, hvis det ikke var saa, at det først og sidst kom an paa den selv, om den vilde have denne eller hin til Forstander? Et Bifald, som indskrenkede sig til det, vi kalder: strø Sand paa, var ukjendt i hine alvorlige Tider. I Klemens Ord ligger kun dette, at Apostlerne var Menighedsembedets Stiftere, forsaavidt som de kaldte det tillive, og „begrundede dets Begyndelse", og at de indsatte til Forstandere dem, som Menigheden vilde, de skulde velge. Havde det været hans Opfatning, at „Apostelembedet var som Arv gaaet over til Menighedens Forstandere" (Bang), da vilde han have „knyttet Menighedsembedets guddommelige Garanti til Apostlernes Embedskarakter" og have fundet „Embedets Kilde", „Embedets Princip" i de apostoliske Personligheder. Men nu ved vi, at Apostlerne i det høieste var Organer for Menighedsembedets Oprettelse, og at dette forplantede sig ved Menighedens Valg, uden at Apostelembedet vedblev. Det eneste derfor, som Apostlerne meddelte Menighedsforstanderne, var den Helligaand, som er uafhengig baade af Apostelembede og Menighedsembede, — den Aandsfylde, uden hvilken Apostlerne ikke havde veret Apostler og Menigheden ingen Menighed. —

Hvad 5te Punkt angaar, da kan det vel siges, at den høikirkelige Aand hjemme i Fedrelandet maa dog gaa vel vidt, naar en Doktor i Theologien udi Aaret 1880 saadan ganske i al Troskyldighed anvender de tvivlsomme Ignatianske Breve til Støtte for sine antidemokratiske Anskuelser. Da

der nemlig ikke kan vere Rum for Tvivl om, at jo Doktorens Hensigter er de bedste og redeligste, har det faldt os ind, at han troligvis ikke har fundet nogen serdeles Interesse i at granske de Ignatianske Breve, aldenstund han med en „over al Tvivl hevet" Sikkerhed fastholder den uholdbare Paastand om Ignatius's monarkiske Episkopalisme. Det er dog nu godtgjort med uomstødelige Grunde og af fremragende Autoriteter, at kun 3 af de 15 Ignatianske Breve er egte og det vel at merke bare de syriske (til Polykarp, Efeserne og Romerne). Theologer, som giver sig af med at anstille „en ren historisk Undersøgelse", og dertilmed „upartisk", om Forholdet mellem Geistlighed og Menighed i den sidste Kirke, har ialfald ikke historisk Tilladelse til at hente Argumenter fra noget af de 12 uegte Breve, iser naar man, som Tilfeldet er med Dr. Bang, svever i Tvivl om 4 af de 7 mest anerkjendte.*

De egte Ignatianske Breve daterer tilbage senest til Begyndelsen af 2det Aarh. Navnlig i Brevet til Polykarp skilles Biskopen skarpt ud fra Presbytere og Diakoner og fremstilles som Representant for Enhed og Orden i Menigheden. Der siges dog intet om, at han fornemmelig har med Lerergjerningen at gjøre. Naar det hedder, at hans Anseelse lider Skaar ved en Egteskabsstiftelse, som sker uden hans Samtykke, og derfor strider mod Guds Villie, saa er det dermed ingenlunde Meningen at gjøre ham til et extra begunstiget Redskab for den Helligaand, en ufeilbar Talsmand for den guddommelige Villie, men kun at legge „den guddommelige Ordens Beskjermelse over Biskopens Embedsverdighed." Her er aldeles ikke Tale om nogen biskopelig sakramental Indvirkning paa Brudeparret, men det gjelder kun at verne om den Orden i Menigheden, som Biskopen representerer. — Ignatius vil sette Livet ind for dem, som er Biskopen, Presbyterne og Diakonerne hørige og lydige; thi Herren lønner saadan ydmyg Underdanighed (Kap. 6.).

---

* Se Dr. Bangs „Kirken og Romerstaten", Side 130.

Men vistnok skal dog ogsaa Menigheden intet foretage uden Biskopens Vilje (Kap. 4) kun i det Tilfelde, naar denne intet gjør mod Guds Vilje. Med denne Begrensning gjelder ogsaa disse hans Ord: „Holder eder ner til Biskopen, og Gud skal holde sig til eder" (Kap. 6). — I hele dette Brev vil Ignatius kun verne om den guddommelige Orden, der begrunder Forskjellen mellem Menigheden og Menighedsembedet, og gjør Menighedens Lydighed mod dette Embede til en sedelig Pligt.

De „falske Breve" derimod søger at oprette et saadant Forhold mellem Gejstligheden og Menigheden, som gjør det til en religiøs Pligt for denne at adlyde hin. „Ignatius kjender Episkopatet kun som Menighedsembede, ei som Kirkeembede", ligesom han heller ikke lader falde en eneste Ytring om, at Episkopatet skulde vere en Fortsettelse af Apostolatet. Ja han fralegger sig endog (i Ep. ad Rom. 4.) al apostolisk Myndighed, idet han siger: „Jeg giver eder ikke Befalinger, ligesom Petrus og Paulus; de var frie, jeg er Trel indtil nu. Dog, naar jeg har lidt Døden, vil jeg vere en Jesu frigiven og opstaa som en fri i ham."*

Ignatius var vistnok saare langt fra at tage Ordet for det senere vanslegtede, monarkiske Episkopat. I det høieste kan man sige, at han ved sit kraftige Arbeide for at styrke den kirkelige Enhed og den kirkelige Myndighed har begunstiget de episkopale Theorier og fremskyndet Overgangen fra den presbyteriale til den episkopale Kirkeforfatning. Men det faar erindres, at han, hver Gang han raader og formaner Menighederne, gjør det alene med den Ret, som hviler i den kristelige Kjerlighed og en øm Hyrdetroskab. Han krever ingen apostolisk Serret for sig. Det, vi forstaar ved biskoppelig Magtfuldkommenhed, findes ikke hos ham.

Med den 5te Paastand falder den 6te. Desuden maa det serlig noteres, at Sammenligningen mellem Kristus og Biskoppen paa den ene Side, Apostlerne og Presbyterne paa

---

* Sml. Ritschl „Alt cath. Kirche." Bonn 1857. Side 403 f.

den anden Side forefindes i et af de uegte Breve (ad Magnes. 6.). —

Den 5te Hypothese, der fremgaar som Resultat af hin „rent historiske" og „upartiske Undersøgelse," er den brøstholdigste af dem alle. Dr. Bang har nu engang sat sig i Hovedet, at Valgretten udelukkende hviler hos Biskopen, og at det maa kunne bevises, hvordan det end skal ske. Fra Arilds Tid har Cyprian ved Siden af Ignatius (og Irenæus) maattet gaa de theologiske Episkopalisters Erinder. Hvorfor kan han da ikke gjøre den samme Tjeneste hjemme i Norge, hvor han er mindre kjendt?

Vi maa dog først udtale vor Taknemmelighed mod Dr. Bang, fordi han har forsøgt at anvende Cyprianus 33te Epistel (ad clerum et plebum) ikke saa ganske ueffent. I dette Brev fører Biskopen et Selvforsvar for sin Afvigelse fra den almindelige Regel ved gejstlige Indvielser. Han havde fundet det utilraadeligt at oppebie de „menneskelige Vidnesbyrd," dengang han ordinerede Konfessoren Aurelius til Lektor. Thi Gud havde prøvet ham og valgt ham.* Ja hans kristelige Dyder var saa straalende, at Biskopen deri saa en guddommelig Tilkjendegivelse af, at Herren havde bestemt ham til at være et Mønster for Guds Tjenere ved sit Trosmod under Bekjendelsens Dødsfarer og ved sit hellige Væsen i den daglige Omgjengelse. Cyprian var ganske vis paa, at hans kjere Brødre inderlig gjerne vilde, at „saamange som muligt af saadanne" skulde modtage den kirkelige Ordination.

Men med dette Brev for Øje kan vi dog ikke andet end finde det en Smule besynderligt, at Dr. Bang har Frimodighed nok til at paastaa, at „Biskopen kan velge den, han vil, til Biskop." Cyprian ialfald anvender i sin Redegjø-

---

* Sed exspectanda non sunt testimonia humana, quum præcedunt divina suffragia. Aurelius frater noster, illustris adolescens, a Domino jam probatus et carus. Cypriani opera omnia. Tomus posterior. Migne's Ed. Side 305.

relse megen Flid og Umage med at bevise, at han ordinerede (ikke valgte) den, som Gud havde valgt, og som han vidste, Brødrene vilde vælge; han netop legger Vind paa at godtgjøre, at han ikke havde gaaet egenraadig tilverks, men var i fuld Samklang med Herren og hans Menighed ogsaa i dette Undtagelsestilfelde.

Hertil kommer endnu, at den almindelige Skik og Regel, som Biskopen befulgte før Ordinationen ikke var ganske den, som Dr. Bang anfører. Thi der er idetmindste i Cyprians Brev, intetsomhelst, der tyder paa, at Biskopen kun „søgte Raad hos de Eldste“ og overlod til „Folket“ at besvare Spørgsmaalet, om Ordinanden var verdig eller uverdig. Tvertimod er det baade „Presbyter og Diakoner og Folket,“ der betegnes som de „kjere Brødre,“ hvem det paaligger at afgive Raad og undersøge vedkommende Kandidaters Fortjenester og moralske Forhold.

Dr. Bangs Brug af Cyprians 68de Epistel maa kaldes en beklagelig Misbrug der hverken stemmer med en „rent historisk“ eller en „upartisk Undersøgelse.“ Den karaktiserer sig ikke saameget ved det, der er bleven anført af Brevet, som ved det, der ikke er bleven anført. Vi skulle gjøre Rede for vore Ankeposter, idet vi dog først antyder Sammenhengen i den Del af Brevet, som vedkommer os.

De spanske Biskoper Basilides og Martialis vare blevne afsatte fra sine Embeder, fordi de havde fornegtet Kristus ved at kjøbe Beviser for, at de havde ofret til Afguderne. I deres Sted havde man sat en Sabinus og en Felix. Ergerlig over ikke at faa sit Embede tilbage drog Basilides til Rom i Haab om at kunne paavirke Biskop Stefan og overtale ham til at erklere Afskedigelsen for ugyldig. Da dette spurgtes, sendte den spanske Kirke de nyvalgte Biskoper, Sabinus og Felix, med Breve til den afrikanske Kirke, forat dens Biskopper skulde dømme i Sagen mod de frafaldne Biskoper. Et Koncil kaldtes sammen til Karthago 258. Dette kjendte for Ret, at Sabinus og Felix var legitime Biskoper, og at Basilides og Martialis vistnok maatte gives Adgang til Bod,

men have sit geistlige Embede og sin prestelige Verdighed forbrudt. Denne Domskjendelse begrunder Cyprian i Brevet til den spanske Kirkes Gejstlighed og Folk.

Han skyder sig fra først til sidst ind under Guds Ord (divina præcepta), som foreskriver, hvem der bør tjene ved Alteret, og hvordan de maa være. Loven indskjerper, at Presterne skal vere hellige (2 Mos. 19, 22. 28, 43. 3 Mos. 21, 17.). Og hos Johannes (Ev. 9, 31.) hedder det, at „Gud hører ikke Syndere, men dersom nogen er gudfrygtig og gjør hans Vilje, den hører han." Det er derfor højst fornødent, siger Cyprian, at man efter en omhyggelig og oprigtig Undersøgelse velger til Prester saadanne, om hvem man kan vide, at Gud vil høre dem. Heri er det hele Folk paa det dybeste interesseret, og ikke maa det tro, at det gaar fri for at besmittes med Synd, naar det har Samfund med en ugudelig Prest og giver sit Bifald til, at dets Hyrde er bleven Biskop paa en uretmæssig og ulovlig Maade. Thi saa siger Herren hos Hoseas: „Deres Slagtofre — som Sorgens Brød skulle de vere dem. Alle som eder det, skulle gjøre sig urene" (9, 4.). Og saa talte Moses til Menigheden om Datham og Abiram: „Kjere, viger bort fra disse ugudelige Mends Telte og rører ikke ved noget af alt det, som hører dem til, at I ikke skulle bortrykkes ved alle deres Synder." (4. Mos. 16, 26.). „Derfor maa det Folk, som frygter Gud og adlyder hans Befalinger skille sig fra en ugudelig Biskop og ingen Delagtighed have i en vanhellig Prests Ofringer, efterdi det selv først og sidst har Magten til at velge de verdige Prester eller forkaste de uverdige."*

Saameget betyder altsaa Folkets Nerverelse og Tilstemning ved de gejstlige Valg, og dog kan En for ramme Alvor paastaa, at Biskoperne alene har Valget og Folket kun

* Quando ipsa (plebs) maxime habeat potestatem vel eligendi dignos sacerdotes vel indignos recusandi.
Cypr. Op. Tomus prior Migne's Ed. Side 1061.

en Bifaldsret, at den egentlige Afgjørelse ligger i Biskopernes Hender. Nej, siger Cyprian, Folket maa ikke alene vere tilstede og afgive sit Vidnesbyrd om Vedkommendes Liv og Vandel, afsløre de ondes brødefulde Handlinger og fremføre de godes Fortjenester, men de maa vere med at stemme og afgjøre. Thi kun det Valg, som fremkommer ved, at alle tager Del i Stemmegivningen og Afgjørelsen, garanterer en „retmessig og legitim Indsettelse i Embedet.* Kun det Valg, som foregaar i Overvær af Folket med dets Vidnesbyrd og Bifald har den guddommelige Autoritet for sig. Derfor har Apostlerne ogsaa kaldt hele Folket sammen (sml. Ap. Gjern. 6, 12. med 1, 15.) ikke alene, naar de skulde indvie Biskoper og Prester, men ogsaa, naar de skulde indvie Diakoner. Men de gjorde det, forat ingen uverdig skulde snige sig ind i det prestelige Embede og vekke det guddommelige Mishag, som hviler over enhver uretmessig og illegitim Ordination. (Cyprian kjendte altsaa ikke til, at de derved nermest havde for Øje at „undgaa alt ondt Skin.")

Den samme Regel, hedder det videre, har ogsaa veret iagttaget i den afrikanske Kirke. Naar en Biskop skal velges, begiver Provinsens nermeste Biskoper sig til den Menighed, for hvilken der skal indsættes en Biskop (ordinatur) og her udkaarer de (deligatur) ham „i Oververelse af Folket," som bedst kjender enhvers Liv og Vandel.

Den spanske Kirke har befulgt den selvsamme Fremgangsmaade ved Sabinus's Indsettelse i Embedet. „Biskopembedet blev ham overdraget ved Haandspaaleggelse," efterat h e l e Menighedsforsamlingen (universæ fraternitatis) havde valgt og Biskoperne truffet sin Afgjørelse.

Ifølge heraf maa det siges, at det efter Cyprians Vidnedbyrd er hevet over enhver Tvivl, at den egentlige Valgret saalangt fra hvilede udelukkende hos Biskopen, at tvertom det hele Folk var beklædt med denne Myndighed ifølge gud-

* Sit ordinatio justa et legitima, quæ omnium suffragio et judicio fuerit examinata.

dommelig Forordning (auctoritate divina). Uden dets Medvirkning blev intet gejstligt Valg „retmessigt og legitimt.“ Det havde Magt og Myndighed til at „velge og forkaste“ Kandidaten. Ja det var under Sjels Fortabelse forpligtet til at skille sig ved en uverdig Prest. Biskopernes eneste Prerogativ var, at den endelige Afgjørelse om Ordination laa i deres Hænder. De kom sammen i den vakante Menigheds Kirke for at ordinere den, Folket havde valgt. Men de kunde negte at indvie en uverdig Kandidat.

Efter Cyprians Dage udvikler Episkopatet sig i Magtfuldkommenhed, og Folkets Medvirkning ved de gejstlige Valg taber sig i samme Forhold. Ja Kirkemødet i Nicea 325 bestemmer, at Biskopen i Regelen skal velges af alle Provinsens Biskoper og idetmindste af 3 af dem. Men det er dog en nogen rask Paastand, naar det siges, at Folket efter den Tid aldrig kaldtes sammen for at udtale sig eller gjøre nogen Indsigelse gjeldende. Det var en almindelig vedtagen kirkelig Grundsetning, at ingen Biskop kunde tvinges ind paa en orthodox Kirke uden dens Medlemmers Samtykke, og det er bekjendt nok, at romerske Kejsere fra Konstantin af anerkjendte den kirkelige Valgfrihed og tillod 1800 Biskoper at modtage sine betydningsfulde Embeder ved det fri Folkevalg. Først mod Slutningen af 4de Aarh. og senere indtraadte den Forandring, at Hoffets Indflydelse gjorde sig gjeldende ved Valget af de større Kirkers Biksoper. Ja mangen Gang foretog Kejseren selv en ligefrem Nomination. Justinian indskrenkede Valgretten til Adelen. Og om Valgene paa den romerske Biskop vide vi, at lige til Gregor den 7des Tid øvede snart Kejseren, snart den romerske Adel en overvejende Indflydelse derpaa.

Minneapolis, Minn. i Juni 1880.

Sven Rud. Gunnersen.

Forening mellem de norsk-lutherske Samfund.

Georg Sverdrup.

„Kirkestriden" har i manges Øine været en forargelig Sag; for alle troende Mænd og Kvinder har den ialfald været en Gjenstand for Sorg og inderlig Smerte. Men den har været uundgaaelig. At alle de Normænd, som kom lige ud af Statskirken, med een Gang skulde være enige om, hvorledes en Frikirke skulde bygges, det kunde vel ingen Mand med sund Sans vente eller forlange; og Striden har været nødvendig forat de rette Tanker om Frikirkens Opbyggelse skulde voxe sig stærke, og Frikirkens rette Bygningsmænd, som er alle enkelte troende Mænd og Kvinder i Menighederne, gjennem Striden vækkes op til kraftig Brug af sine Evner og Gaver, og blive klare over, hvad der under de nye og vanskelige Forholde udkræves af dem.

Striden har saaledes været en bitter Nødvendighed, en uundgaaelig Følge af den beklagelige Umyndighed, hvori Statskirken i Norge har holdt Menigheden. De reformerte Frikirker i dette Land kjender ikke til den Slags Kirkestrid, fordi de havde en høi Grad af Øvelse i frikirkeligt Styre fra de gamle reformerte Lande.

Men ligesaa vist som Striden har været uundgaaelig, har den ogsaa altid været ledsaget af Længsel og Suk efter Fred hos de alvorligste i Folket. Og deres Tal, som har arbeidet for Freden, har tiltaget fra Aar til Aar. Som en ædel og moden Frugt af tung Kamp, har den Erkjendelse banet sig Vei til mange Hjerter, at de norske Menigheder i Amerika, om de end ere delte i flere udvortes Samfund, dog i sin inderste Rod er een og kun een norsk-luthersk Kirke. Og hvor dette Syn paa Sagen har vundet Indgang, der har det bragt med sig en rolig og sikker Overbevisning om, at naar Menighederne vaagner op, saa maa det komme først til Samarbeide og siden til Forening mellem Samfundene. Har Striden været en Følge af statskirkelig Umyndighed i Forbindelse med nogle

Presters missourianske Begreber om Lærens Renhed og Enhed, saa vil den maatte ophøre, naar Menighederne naar frem til større Myndighed og gjør gjeldende det berettigede Krav, at ikke de missourianske Satser, men den lutherske Bekjendelse skal være Maalet for Rettroenhed og Grundlaget for Forening inden den norsk-lutherske Kirke i Amerika.

En og anden vil kanske undres, naar vi sige, at vi altid har arbeidet for Fred paa dette Grundlag; man har jo stundom udskreget os for meget stridbare Folk; men kanske det vil bedre forstaaes, naar vi lægge til, at vi ikke har undladt at pege paa og kjæmpe imod alt det, som syntes os at være til Hinder for denne Fred. Vi har fundet Hindringer for Freden baade i det Samfund, vi selv tilhøre og i de andre Samfund, og det har været vor Bestræbelse at bortrydde disse Hindringer, saavidt det paa nogen Maade stod i vor Magt at hjælpe til dermed. Derfor har vi nu og da kritiseret Synodens Skjævheder, derfor har vi ogsaa efter ringe Evne søgt at fremme Menighedsfrihedens Sag i Konferentsen.

Under disse Forholde har Past. P. A. Rasmussens Skrivelse og Forslag om en Frikonferentse, der med norske Theologers Hjælp skulde prøve at blive en Fredskonferentse mellem de to største Samfund, været os en sand Glæde og en ikke liden Opmuntring i Arbeidet. Det har været saa sjelden at høre et Ord om Fred fra den norske Synodes Side, at Rasmussens Forslag har havt en ganske særegen Kraft til at vække Foreningstanken iblandt os.

Men dersom Past. Rasmussens Forslag ved hele sin Aand og Tone var skikket til at vække baade Glæde og Tillid hos de alvorligere Sjæle i alle Samfund, saa kunde den Maade, hvorpaa Forslaget blev modtaget inden den norske Synode, nok vække hjertelig Sorg og Bekymring. Naar vi alligevel er mere haabefulde end nogensinde, saa er det fordi Heftighed og Bitterhed er et sikkert Mærke paa Svaghed, og fordi det er tydeligt, at den norske Synodes Ledere ere saa vidtgaaende i sine Fordringer, at de ikke har og ikke vil kunne faa Medhold af Samfundets store Flerhed.

Vi skal tillade os at anføre nogle af Udtalelserne om Rasmussens Forslag fra den norske Synodes Møder. I Anledning af Rasmussens Udtryk: „Skyld have vi vist paa begge Sider“ siger Formand Preus:

„Der var naturligvis for saa vidt Skyld paa begge Sider, som vi begge havde feilet i Maaden, hvorpaa Striden havde været ført. Men det var ikke ret at gjøre det tvivlsomt, om vi ligeoverfor Konferentsen havde Ret i Læren, i Sagen. I den Henseende var vi ikke Skyld i, at Konferentsen stod i Modsætning til os. Vort Samfund var ældre end Konferentsen, og den var dannet ved et syndigt Skridt.“ (Norden 23de Juni 1880).

Om de Mænd, som Rasmussen havde foreslaaet at kalde hid fra Norge (Prof. Johnson, Caspari, Biskop Grimelund, Past. S. Brun), siger Preus:

„Vistnok skulde disse Mænd ikke komme som en Domstol, men de skulde dog være Mæglere mellem os og Konferentsen; og skulde de det, maatte de vel afgive en Kjendelse, men paa Grund af deres Navnes Anseelse vilde en saadan Udtalelse eller Kjendelse af mange antages som en høieste Domstols Kjendelse. Gjelder det overhovedet en Kjendelse om Læren, og skal de optræde som Mæglere med Hensyn til samme, da maa man være forvisset om, at Mæglerne staar paa Sandheds Grund. Der er ikke En i denne Forsamling, som kan bevidne, at de norske Mænd med Hensyn til de vigtigste Stridspunkter ere enige med os, ere klare og have den rette Erkjendelse af Guds Ord om dem.*) Vi ved, at de er venligsindede mod vort Samfund, ved, at det er Mænd, for hvis Lærdom og kristelige Sind vi have den dybeste Agtelse, men Hovedspørgsmaalet er: ere de enige med os?*) (Fædr. og Emigr. 22de Juni 1880).

Prof. L. Larsen siger om „Skyld paa begge Sider“:

„Hvad Forsyndelsen angik, saa var der vistnok begaaet

*) Udhævet af os.

Feil paa begge Sider. I det væsentlige Punkt, hvad Læren angaar, saa have vi forsvaret den sande og rette Lære, medens den anden Part har staaet den imod og forsvaret Lærdomme imod Guds Ord. Denne Synd er en Synd mod den 1ste Tavle og langt større end en Synd mod den 2den Tavle.*) Der kan have været Feil i Fremstillingen fra vor Side, men dette gjør os ikke til falske Lærere. Vi skulle undgaa Skinnet af at stille os ved Siden af dem, der bekjæmpe Sandheden og forsvare Løgn. Han troede, at her var en stor Grundforskjel i Synoderne.**) (F. og E. 15de Juni 1880).

Pastor Fjeld: „Forresten syntes han ikke, at vi burde begynde med det største og værste Samfund, men at vi først burde se at vinde de to mindste og nærmeste Modstandere, Augustanasynoden og Hauges Synode." (Norden 23de Juni 1880).

Past. Hvistendahl: „Det var ham paafaldende, at netop det Samfund skulde foretrækkes, som havde vist sig som det allerværste." — — — „Konferentsen havde arvet de fleste af de Vildfarelser, som vare i de andre Samfund." (Fædr. & Emigr. 15de Juni 1880.)

Men alt, hvad enkelte Talere kan have sagt i Debaten, maa dog træde aldeles i Skyggen for Minnesotadistriktets Beslutning i samlet Møde, der lyder saaledes:

„Om det end er saa, at vi i en Forstand have det samme Guds Ord, de samme symbolske Bøger og for en Del den samme Katekismus og Forklaring til Undervisning for vore Børn osv., saa have vi i Virkeligheden ikke meget fælles, fordi Konferentsen i de allervigtigste Stykker har en ganske anden Tro og Bekjendelse end den, der findes i Guds Ord og de symbolske Bøger".**)

---

*) Vi vil nødig tro, at Prof. Larsen har udtalt sig paa en saa uforsvarlig Maade om Synd mod Guds Bud.

**) Udhævet af os.

Hvad Minnesotadistriktet har ment ved først at erkjende, at vi „i en Forstand har de samme symbolske Bøger,“ og derpaa at erklære, at Konferentsen har en ganske anden Tro og Bekjendelse end den der findes i Guds Ord og de symbolske Bøger, maa vi overlade til andre at forklare; vi har nemlig „de samme symbolske Bøger“ til vor Bekjendelse, og det uden at lægge noget til eller tage noget fra, og at vi da skal have en ganske anden Bekjendelse, bliver efter vore Begreber en altfor ligefrem Selvmodsigelse. Men aabenbart sætter Minnesotadistriktets Dom Konferentsen udenfor den kristne Kirke, efterdi „den i de allervigtigste Stykker har en ganske anden Tro og Bekjendelse end den der findes i Guds Ord og de symbolske Bøger.“ Vi kommer jo tydeligvis i Klasse med Jøder og Mohamedanere; eller maa man ikke efter denne Dom tænke at vi fornegte baade Treenigheden og Kristi gudmenneskelige Person og Retfærdiggjørelsen af Tro eller hvilkensomhelst af Kristendommens Grundsandheder?

Men nægtes kan det ikke, at naar vi sammenholde Minnesotadistriktets Dom med Formand Preus's gjentagne Krav iil de norske Theologer: „Hovedsagen er: **ere de enige med os?**“, saa falder der et mærkeligt Lys over den norske Synodes fortvivlede Forhold til Bekjendelsen. Det er jo aabenbart, at det ikke længer er Tilslutning til den lutherske Bekjendelse, som afgjør, hvem der skal holdes for en Lutheraner; men det er Synodens Satser, som tilsidst afgjør Spørgsmaalet hvem der er Lutheraner, ja endog hvem der er Kristen. Og her ligger det egentlige Knudepunkt i Læerestriden mellem os Synoden. Fordi vi ikke kunne anerkjende Synodens Satser som det afgjørende i Spørgsmaalet om hvem der er Lutheranere, derfor ere vi de allerværste Kjættere, ja egentlig talt udenfor den kristne Kirkes Enemærker. Og det er her Synodens skarpeste Stridsmænd gaa saa langt i sin Overdrivelse, at kun ganske faa kan og vil følge dem.

Vi ville langtfra frakjende Synodens Medlemmer det lutherske Navn, selv om de fastholde som sin Overbevisning

de Satser, som de have opstillet om Retfærdiggjørelse etc. Men vi fordre, at alle, som i fuldt Alvor og uden noget Forbehold tilstemme den lutherske Bekjendelse ogsaa skulle agtes som gode Lutheranere. Det eneste, vi have gjort, som skulde bringe Kjætterdommen over os, er dette, at vi ikke kunne tilstemme Satserne; og det bliver altsaa aabenbart, at den norske Synode fordrer noget mere af en rettroende Lutheraner end at han uforbeholdent tilstemmer Bekjendelsen. Deri kan vi ikke finde os.

Vi maa derfor forlange som første Betingelse for Samarbeide, at den norske Synode opgiver det Krav, at vi skulle tilstemme dens Satser som en ny Bekjendelse. Vi regne den norske Synode som en Del af den norsk-lutherske Kirke i Amerika; men vi maa lægge til, at vi regne ogsaa Konferentsen med som en anden Del, og vi er ikke villige til at udelukke Augustanasynoden og Hauges Synode fra den samme Berettigelse til det lutherske Navn.

Og naar vi nu se hen til, at i alle disse Samfund har alle Menigheder og Menighedslemmer den samme Bekjendelse, den samme Daab, den samme Nadver, og alle troende i disse Samfund have den ene og samme Tro, saa fyldes vi paa den ene Side af billig Smerte over, at de missourianske Egensidigheder har sønderrevet saa meget; men paa den anden Side føle vi os endmere forvissede om, at de norsk-amerikanske Menigheders Opvaagnen til Selvstændighed vil ogsaa være deres Opvaagnen til eendrægtigt Samarbeide for den lutherske Kirkes Sag.

Vi henstille derfor som Grundlag for det Foreningsarbeide, som i den nærmeste Fremtid vil vinde kraftig Skikkelse blandt os, disse to enfoldige Ting: De norsk-lutherske Menigheders Enighed i Tro og Bekjendelse og deres Samfund i Daab og Nadver.

Ignatius Loyola og Jesuiterne.

M. Falck Gjertsen.

En Kanonkugle saarede en spansk Kavaler, som var med i Pampelonas Forsvar mod Franskmændene. Kuglen traf det ene Ben og en Stensplint det andet, og Virkningerne af disse Saar skulde føles som Stødene af et Jordskjælv ud over den hele Verden. De foraarsagede en Mængde Autodafeer i Italien, en Forfølgelse, værre end Diokletians, i Spanien, de kaldte Nederlandene til Kamp og vakte de taalmodige Hollændere til Heltegjerninger. De gjorde Holland frit. De skabte den mægtige hollandske Flaade, som jog Spanierne fra Havet og førte Ostindiehandelen fra Lissabon til Amsterdam; de fremkaldte Bartholomæusnattens Blodbad, Maria Stuarts Død, den spanske Armade og Krudtsammensværgelsen. De foruroligede den nye Verden og gav Stødet til mangt et Selvfornægtelsens og Fromhedens Værk, men ogsaa til skrækkelige Forbrydelser og stor Elendighed. De føltes langt borte i Rusland og satte endog Kina i heftig Bevægelse. De føltes i Æthiopien og Hindostan, i Kanada og Brasilien, — med et Ord, de fremkaldte Jesuitordenen.

Den saarede Kavaler var Ignatius Loyola, en tapper spansk Adelsmand. Han tilhørte en af de første Familier i Landet og tilbragte sin Ungdom ved Ferdinand den Katholskes Hof sammen med Spaniens stolteste Adel. Hans literære Opdragelse maa have været meget forsømt. Det var saavidt han kunde læse og skrive i Treogtrediveaarsalderen. Men han var vel bevandret i Hoffets Sæder. Hans Dragt var prægtig, hans Rustning skinede af Perler og Guld, og omendskjønt han var den yngste af 13 Børn, synes han at have besiddet tilstrækkelig Rigdom til at kunne føre et yppigt og pragtfuldt Liv. I sin Fædreneborg Loyola, ikke langt

fra Pyrenæerne eller ved den katholske Konges Hof blev den unge Adelsmand opdraget i Dominikanernes strenge Skole. Han nærede en behørig Rædsel for Kjætteri og Frihed. Som det sømmede sig en spansk Adelsmand, blev han Soldat. Han sluttede sig til Karl den 5tes Hær, kjæmpede tappert til Fædrelandets Forsvar og var altid i Fronten, hvor der var Fare paafærde. Fattig paa solide Kundskaber, besad han en levende, urolig og frugtbar Fantasi. Han elskede de gamle Ridderromaner, især Amadis de Gaul, og hans Sind var stadig opfyldt af glimrende Forestillinger om ridderlige Heltebedrifter til sin udkaarede Dames Ære, Seire i Hedningeland og Korsfarertriumfer. Han var af Middelstørrelse, stærk og velbygget, mørkt olivenbrunt Ansigt, lige Næse, mørke og ildfulde Øine, en stræng Officer, som indekserede sine Soldater med den samme Nøiagtighed, med hvilken han senere organiserede sine Munkelegioner. Han kjæmpede tappert mod Franskmændene ved Pampelona (1521). Men Fæstningen faldt, og den saarede Loyola blev tagen tilfange. Men hans seirende Modstander, Andre de Foix, behandlede ham med næsten broderlig Omhu, gav ham fri og fik ham, omhyggeligt pleiet, bragt tilbage til sit Hjem, ikke langt fra Pampelona.

Omgivet af sin Familie og behandlet af de dueligste Læger begyndte hans Saar at helbredes, men det tog lang Tid. Hans Lidelser maa have været forfærdelige. Han udholdt en smertefuld Operation uden at fortrække en Muskel. Et Stykke af et Ben, som stak frem fra Knæet, blev afsaget, uden at fremkalde et Smertesuk. Han blev næsten Krøbling. Med en Sjælskval større end Legemets Smerter indsaa han, at han nu ikke mere turde haabe at glimre ved Vaabenlegene eller paa Slagmarken. Men hans stærke Indbildningskraft gjærede ligefuldt. Efterhvert, som han kom sig, vendte hans Kjærlighed til Romaner tilbage. Han bad sine Brødre bringe nogle af hans Yndlingsforfattere. Som mere passende for hans Tilstand bragte de ham istedet Bøger om Kristi Liv og forskjellige Helgeners Levnetsbeskrivelser. Her

finde vi det store Vendepunkt i hans Liv. Smerte, Lidelse og Skuffelse havde kuet Loyolas stolte Sind, Verden var bleven ham kold og mørk, men hans glødende Fantasi fandt en ny Kilde til Opmuntring og Trøst. Fortællingerne om religiøst Heltemod, ubegrændset Ydmyghed og utrætteligt Arbeide for Troens Sag førte hans Sind bort fra de ridderlige Drømme til noget, som var endnu ædlere og herligere. Han havde altid været en glødende Sværmer, begjærlig efter at efterligne store Mænd, og begyndte nu at tro sig kaaret til at føre en hellig Krig. „Hvorfor kan ikke jeg udføre, hvad St. Dominikus gjorde,“ udbrød han. „Hvorfor kan jeg ikke blive lig St. Fransiskus?“ Han vilde nu frasige sig Verden og alle dens Tillokkelser, vilde fly Rigdom, Magt og Storhed. Han vilde nu glimre i aandelig Krigsfærd, istedetfor i jordisk Vaabenleg. I Lighed med St. Fransiskus kaarede han Fattigdommen til Brud, i Lighed med St. Dominikus skulde Kjættere og Djævle være hans Fiender. Han vilde blive en Tigger og et Udskud, Spedalskes Selskabsbroder. Han vilde klæde sig i Klude og som Fransiskus og Dominikus gaa ud og kjæmpe for Himlens Dronning. Han forestillede sig to Leire, den ene ved Jerusalem, den anden ved Babylon, den ene var Kristi Hær, den anden Satans. De ere slagfærdige. Kristus har ladet udraabe, at han vil underkue alle Vantroende, og den, som vil kjæmpe under hans Fane, maa leve af den samme Føde og klædes med samme Dragt som han. Han maa udholde de samme Trængsler og Gjenvordigheder. Han skal faa Seiersløn i Forhold til sine Gjerninger.

I Mai 1522 stod en Ridder i glimrende Rustning udenfor Mont Serat Benediktinerkloster og bad om at faa nyde godt af de hellige Munkes Gjæstfrihed. Han førtes ind i en Celle og, adspurgt om sit Navn, sagde han, at han vilde kaldes „den ukjendte Pilegrim“. Han anvendte 3 Dage til at gjøre en fuld Bekjendelse af alle sine Synder. Saaledes renset forlod han ubemærket Klosteret, og da han traf en Tigger paa Veien, gav han ham sin rige Klædning og iførte sig

Tiggerens Klude. Derefter gav han alle sine Penge til de Fattige. Han iførte sig en sid, grov Kutte, sammenbundet om Livet med en tyk Snor, ved hvilken han fæstede sit blanke Sværd og sin perlesmykkede Dagger, og saaledes paaklædt faldt han ned for den hellige Jomfrus Alter forat holde sin høitidelige Vigilie. Han hængte derpaa sit Sværd og sin Dolk op foran Alteret og gjorde et helligt Løfte om kun at bruge Fattigdommens og Andagtens aandelige Vaaben.

Derefter saa man ham paa Gaderne i Mauresa, en lille Landsby nær Mont Serat, i en elendig Dragt med et saa vildt og spøgelseagtigt Udseende, at Børnene haanede ham og trak sig gysende tilbage fra ham, som fra en Affindig. Her fortærede han sin Manddomskraft i de skrækkeligste Bodsøvelser. I en Dominikanercelle pidskede han sig 3 Gange hver Dag, stod op til Bøn midt paa Natten og tilbragte 7 Timer af Døgnet paa sine Knæ. Han beskjæftigede sig ellers med at tjene og pleie de fattigste Syge. Ingen Tjeneste var saa væmmelig og modbydelig, at han jo ikke jagede efter den. Ligesom St. Fransiskus, hvem han fulgte som sit Mønster, søgte han at naa det laveste Dyb af menneskelig Nedværdigelse.

Han levede af Almisser. Hans Hjem var en mørk Hule, og her forfattede han sine „Aandelige Øvelser“, som skal have havt en vidunderlig Virkning til at vinde ham Tilhængere og grundlægge hans Orden. Men endnu fandt han ikke Fred. Paa Mont Serat havde han i 3 hele Dage bekjendt sine Synder, han gjentog dette i Mauresa og gjenkaldte i sin Erindring de allermindste Feil. Alligevel kunde han ikke faa tro sig antagelig og retfærdig for Gud. I et af Fædrenes Skrifter havde han læst, at Faste engang skulde have bevæget Herren til Bønhørelse og Naade; fra en Søndag til den anden smagte han da ikke Mad, men hans Skriftefader, som saa, at det nu gjaldt Livet, forbød ham at fortsætte, og Ignatius, som satte den ubetingede Lydighed over alle andre Dyder, lod øieblikkelig af. Hans hele Liv syntes ham en Række af Synd paa Synd, og han forsøgte flere

Gange paa at kaste sig ud gjennem Vinduet forat gjøre Ende paa sit Liv. Luther og Loyola vare Samtidige, den sidste 8 Aar yngre. Begge vare ildfulde, ivrige Mænd, bestemte og alvorlige. Begge havde gjort religiøse Erfaringer ikke ganske ulige, havde kjæmpet med Tvivl og Rædsel, med Anger og Fortvivlelse. Begge havde forsaget den nuværende Verdens Tillokkelser og kjæmpet for at opnaa et helligt Liv. Men Forskjellen mellem dem er endnu mere slaaende end Ligheden. Luther fandt Fred i Retfærdiggjørelsen ved Troen uden Lovens Gjerninger. Det var dette, som oplod for ham Skriftens Mening, som fra nu af blev hans stærkeste Støtte. Han „randsagede Skrifterne“ sent og tidligt. Han havde mærket sig hver Linie, tolket sig hver Tanke. Han arbeidede Nat og Dag forat befri sit Sind fra Traditionens Skygger og vilde alene lytte til Inspirationens Røst i Ordet. Han brød sig intet om Menneskers Lærdomme, han hørte kun Frelseren og Apostlene. Men om Loyola kan vi ikke finde, at han undersøgte Skriften eller hentede noget derfra for sin Tro og sit Liv. Han grundede sin Tro paa Indbildninger, indre Syner og Aabenbarelser, eget Arbeide og Gjerninger. Frelseren og Jomfru Maria aabenbarede sig for ham. Han saa Treenighedens Hemmelighed i et Syn for sine Øine og smeltede hen i Graad. Han saa Gud og Mennesket i Hostien. Skabelsesunderet aabenbarede sig for ham i mystiske Symboler. Han behøvede hverken Skrift eller Vidnesbyrd. Der var kun en Lære, som var ham vigtig, Læren om St. Petri Primat. Luther svor Skriften Lydighed, Loyola Pavens Overhøihed. Luthers Standpunkt gav ham Apostelkirkens Aand, Loyolas Middelalderens. Luthers Lære ledede til Lærdom, Granskning, Fremskridt, Frihed, Menneskekjærlighed, Loyolas til Forfølgelse, Trældom og Krig. Luther var Budbringer for en lysere Tid, Loyola vilde gjenkalde Hildebrands og Innocents Dage.

Det berettes, at Loyola i Hulen i Mauresa først undfangede Planen til Ordenens Oprettelse. Hans Kundskaber vare paa denne Tid meget indskrænkede og hans Ideer

saa. Han havde kun militær Uddannelse, og derfor gjennemtrænges alle hans Ideer af Hærens Orden og Leirens Regler. Fransiskus og Dominikus, opdragne i det civile Liv, lod sig nøie med at gjenindføre Benedicts og Østens Klosterregler i sine Ordener. De stræbte at reformere Slægten ved stille Askese, legemlige Pinsler og en glødende Forkyndelse, ved Prædikenens og et stille og ydmygt Levnets Veltalenhed. Men Loyola, Soldaten, vant til at befale og til ubetinget militær Lydighed, indførte i sin Orden Leirens strenge Disciplin. Da hans Planer vare fuldt udviklede, blev Jesuiterne et Regiment, deres Overhoved kaldtes deres General, — en fuldkommen militær Orden indførtes. — De Underordnede ansaaes som blotte Redskaber i de Overordnedes Hænder. Den simple Soldat i denne store aandelige Hær havde ingen Villie og neppe nogen Samvittighed udenfor sin Generals. — Da det dunkle Syn i Mauresas Hule fik sin Virkeliggjørelse og traadte synligt frem for Verden, var dets væsentlige Særegenhed Militærbudet om Lydighed. Alle andre Dyder vare uden Værd, naar de ikke forenedes med den fuldstændigste Underkastelse under en Andens Villie. Som en veldresseret Soldat maa Jesuiten først lære at adlyde. Hvis han kom tilkort heri, blev den, som stod paa Prøve, forkastet, de længere fremkomne satte tilbage, og den simplere pidsket, undertiden tildøde. Loyola lærte sine Tilhængere ubetinget Lydighed, og fra dette Princip udspringer Jesuitismens Magt og Jesuitismens Svaghed. — Paa en uansvarlig Leders Befaling har oprigtige, alvorlige og fromme Prester kastet sig ind mellem de vildeste Hedningehorder, de have baaret Smerter, Nød og Elendighed med Heltemod, de har i Skarevis hengivet sit Liv i Indiens Urskove og Æthiopiens Vildørkener, de har vundet de brasilianske Vildes Hjerter ved deres Omhed og Taalmodighed og gaaet i Døden med Glædesange under de skrækkeligste Pinsler i China og Japan. — Og dog, naar vi sammenligne Jesuiternes Lidelser i den ubetingede Lydigheds Tjeneste med de utallige Martyrers, som har maattet offre Livet for den kristelige Frihed i Inkvi-

sitionens Huler, paa Hollands Slagmarker og under den romerske Intolerances endeløse Grusomheder, ere de første smaa og ubetydelige, og hvor den ubetingede Lydighed har frembragt en Martyr, ere Tusinder frivilligen gaaede i Døden forat bevidne deres Kristentro.

Men naar vi saa vende os til den farlige Side ved denne ubetingede Lydighed under en Høvding uden Ansvar og ofte samvittighedsløs, faa vi se, hvor frygteligt det Vaaben var, som den ukloge Loyola lagde i samvittighedsløse Presters Hænder. — De ulykkelige Jesuiter, bundne ved deres Lydighedsed brugtes snort som villieløse Redskaber til de skrækkeligste Forbrydelser. Deres utrættelige Virksomhed og blinde Hengivelse, deres Intelligents og den strenge Taushed, hvormed de bevarede alle Hemmeligheder, gjorde dem fortrinligt skikkede til at blive tjenstvillige Udsendinge og Bødler under Konger som Philip II eller Paver som Caraffa. — Det var hovedsagelig Jesuiterne, som afstedkom de værste Forfølgelser i Nederlandene. En Jesuit lagde Planer med Maria af Skotland til at myrde Elizabeth; en anden forsøgte at sprænge Jakob I og det engelske Parlament i Luften med Krudt; de laa stadigt paa Lur efter at snigmyrde Wilhelm af Oranien og Henrik af Navarra. — Ruslands Kirkehistoriker, Mouravieff, oplyser, at Anton Passevin, en Jesuit, lærte de falske Katholiker at forfølge de græske Kristne og styrtede Rusland og Polen i en grusom Krig. — Jesuiterne gled stedse lydløst over Europa fra Hof til Hof, udførende Kongers og Pavers Befalinger, og hvis vi tør tro Historiens Vidnesbyrd, er det farlige Lydighedsløfte ofte blevet brugt af deres Overster til at tilintetgjøre de menneskelige Følelser og Samvittighedens Stemme.

Loyola drog nu ud fra sin Hule i Mauresa forat angribe Kjætteriet og Fordærvelsen inden Kirken. Han var fuld af Iver og ihærdigt Alvor. Men denne Kjæmpe for Middelalderens Aand fandt snart, at han manglede en væsentlig Del af sin aandelige Rustuing. Midt i sine Syner og aandelige Øvelser havde han i et Øieblik af naturlig

sund Fornuft opdaget, at han intet kunde udrette uden Kundskaber. Hans Tid var gjennemtrængt af Lærdom og Fremskridt. De tydske og schweiserske Reformatorer vare Mænd med Jernflid og grundig Dannelse, medens deres spanske Modstander hidtil væsentlig kun havde beskjæftiget sig med Drømme og Syner.

Da Loyola var 33 Aar gammel, finde vi ham derfor igjen i Barcelona, hvor han med megen Anstrængelse søgte at tilegne sig en grundig Lærdoms første Begyndelsesgrunde. Han var nødsaget til at indgaa i en af Skolens laveste Klasser og blev af sine Overordnede paabudt mindst 4 Timers Studium daglig. Det gik kun smaat. Imens var han vidt og bredt bekjendt som en Helgen og en Svermer. Han havde allerede foretaget Pilegrimsreiser til Rom og Jerusalem. Den stolte spanske Geistlighed, Dominikanerne og Fransiskanerne saa med Mistanke og Mishag ned paa den vilde og udmagrede Svermer, som søgte Omgang med de elendigste Fattige, og hvis strenge Bodsøvelser og selvvalgte Sparsommelighed var en Anklage og Bebreidelse mod deres egen Luksus og Ligegyldighed. Loyola kom under Inkvisitionens Mistanke og blev endog beskyldt for Kjætteri. Han blev forfulgt og bespottet, og tilslut var det alene en ømhjertet og trofast Kvinde, Isabella Rosello, som pleiede ham, forsynte ham med det Nødvendige og frelste ham fra Hungersnøden. Hun synes at have været en af hans første Disciple. Hun idetmindste troede ham inspireret fra det Høie, og i henrykte Dieblikke saa hun Straaler af himmelsk Lys lege kring hans blege Pande. Længe herefter, da Loyola ledede Romerkirkens Anliggender, havde han meget Besvær og Bryderi af denne Kvindes ivrige Beundring idet hun endelig vilde stifte et Regiment af kvindelige Jesuiter under den store Høvdings eget Overopsyn.

Fordreven fra sit Fædreland ved den misundelige Geistligheds Forfølgelser flygtede Loyola 1528 til Paris og fortsatte sine Studier ved det berømte Universitet der. Han maatte her begynde med Gramatik og Philosophi, førend han

fik Lov til at studere Theologi. Han udviste en ihærdig Flid ved Skolen, men drev det dog ikke vidt i Studierne. Han blev aldrig, hvad man kalder lærd. Sammenlignet med sine fremragende protestantiske Modstandere vare hans Kundskaber indskrænkede og hans Aandsevner sløve, og Hovedkilden til hans endelige Held var hans Dygtighed i at organisere sine Tilhængere og hans Jernvillies styrende Magt. Men i Paris blev han udentvivl mere end nogensinde overbevist om Kundskabens Magt og Indflydelse. Kastet ind iblandt en travel Flok af Studenter, Prester, Professorer, hvoraf mange vare Lutheranere og de fleste mere eller mindre paavirkede af Tidens Fremskridtsaand, maa han have seet, at Lærdommen hovedsagelig var paa de nye Meningers Side, og at Pavevældets Ulykker skyldtes deres egen Uvidenhed og Dovenskab. Han besluttede med sit sædvanlige kraftige Alvor at danne en ny Slægt af lærde Mænd, hvis Sind skulde fyldes med alle den klassiske Literaturs Skatte, men hvis Tro skulde være ligesaa fast og urokkelig som hans egen. Den sløve Soldat skulde fremkalde en utallig Skare Skoler, Collegier og Universiteter, hvis Lærere skulde lyse blandt Verdens literære Størrelser, men som i Troessager skulde være fængslede og lænkebundne af det strængeste Lydighedsløfte. Hans Friskoler skulde blive Hovedmidler til at gjenoplive Pavedømmets hendøende Kraft. Ethvert Lands Børn, som kunde lokkes til Jesuitskolerne, skulde dannes til virksomme Soldater i hans aandelige Hær. Enhver Jesuit skulde frit modtage den Uddannelse, som Loyola satte saa høi Pris paa. Ved Friskolerne vilde han overvinde og tilbagetrænge Protestantismen.

I Paris blev Loyola lidt mere rolig og fornuftig. Hans aandelige Krampetrækninger ophørte for bestandig. Han troede nu Satan overvunden og tænkte ei længere paa Selvmord. Hans Bodsøvelser vare endnu strænge, og han var vistnok endnu omgivet af Syner og Undere, men disse vare af en mere haabefuld Natur. Han havde allerede begyndt at forfølge Lutheranerne. Han følte sig sikker paa et

heldigt Udfald af sine Planer. Han begyndte nu at samle Tilhængere, som skulde danne Kjærnen i hans aandelige Hær. Hans kraftige Villie og bestemte Standpunkt knyttede ligesom med Tryllekraft en lille Skare begavede unge Mænd til ham, og disse anerkjendte ham som deres Mester. Den første var Peter Lefevre, en savoyardisk Gedehyrdes Søn, intelligent og varmhjertet. De levede i den inderligste Fortrolighed. Loyola modtog ikke saa ganske smaa Almisser fra Spanien og Belgien, og disse delte han broderligt med Lefevre. Den anden var Francis Xavier, en Yngling med glimrende Lærdom, som i Begyndelsen med Modbydelighed var vegen tilbage fra den mørke Loyola, men som tilsidst blev den mest hengivne af hans Tilhængere. Xavier var rig af adelig Byrd, berømt, en Yndling ved det franske Hof, lærd og fuld af verdslig Ærgjerrighed; men efter 3 Aars ihærdig Modstand blev han endelig tagen tilfange af den dristige Sværmers veltalende Exempel. Nogle Spaniere, Jacob Laynez, Bobadilla, Rodriguez og andre sluttede sig nu ogsaa til Loyola. I August 1534 mødte disse unge Mænd efter tidligere Aftale sammen i et underjordisk Kapel i Paris. Lefevre, som allerede var presteviet, forrettede Messen; de tog Kydskhedsløftet og lovede dernæst ved Ed enten at reise til Jerusalem forat pleie Pilegrimme og omvende Saracener eller at tilbyde Paven deres Tjeneste, forpligtende sig til at gaa, hvorsomhelst han sendte dem, uden Betingelser og uden Løn. Efter denne Ed gav Lefevre dem Hostien, som han ogsaa selv strax tog.

Men de unge Sværmere skulde ikke naa Jerusalem I 1537 finder vi dem forsamlet i Venedig, og her begyndte deres Missionsarbeide. Den prægtige, rige Stad, yppig, frivol og halvt kjættersk, saa pludselig med Forundring midt iblandt sig en Skare vildt udseende Reformatorer, udtærede ved Bodsøvelser, klædte som Tiggere, prædikende langs Landeveiene og paa Gaderne for undrende Folkemasser, og hvis mangelfulde Udtale og gebrokne Sprog ofte mødtes med Lattersalver. Dog vakte de spanske Missionærer snart

Opmærksomhed ved deres frygtelige Alvor. De lærte en ubetinget Lydighed mod Rom og forbausede de halvkjætterske Italienere ved sin heftige og glødende Forkyndelse. De forkyndte sig at være Soldater i en ny Hær, som nu skulde reise sig forat ødelægge Kirkens Fiender. De erklærede Lutheranismen og Tvivlen under enhver Skikkelse uforsonlig Krig. Det katholske Spanien stod endnu engang i Vaaben forat frelse Middelalderens Kirke. I Venedig modtog de alle Prestevielse. Loyola tilligemed Laynez og Lefevre drog 1530 tilfods til Rom forat skaffe den nye Orden Pavens Godkjendelse.

Der er Øieblikke i Menneskeslægtens Historie, naar alt synes Tvivl og Vaklen, naar Menneskene staa undrende og uvisse uden at vide, hvad der bør gjøres, og naar en eneste mægtig Villies Afgjørelse synes at bestemme Slægtens Skjæbne. Et saadant Øieblik var det nærværende. Paul III sad paa Pavethronen. Han var en fint dannet Mand af en mild Karakter. I sin Ungdom havde han været en Ven af Leo den X og ligesom denne hengivet sig til Kunsten og Skjønliteraturens Studium, og modtaget den fine Dannelse, men ogsaa den slappede Moral som disse Studier paa hans Tid medførte. Hans Fremtræden var vindende, hans Liv noget letfærdigt og saare pragtfuldt, men Haardhed og Grusomhed havde hidtil været fremmed for hans Styrelse. Han havde naaet Pavethronen ved at holde sig fuldkommen neutral mellem det franske og det keiserlige Parti, som dengang delte Italien, Rom og Cardinalkollegiet. — Han opførte sig med en saadan omhyggelig Forsigtighed, at Ingen kunde sige, til hvilken af disse Partier han heldede. Han valgtes til Pave i Oktober 1534 i sit 67de Aar, og neppe har nogen Pave været saa elsket i Rom som han. Reformationen begyndte at vinde stor Fremgang under hans fredelige Styrelse. Augustinermunke prædikede rundt omkring i selve Kirkestaten Lærdomme, som nærmede sig stærkt til Luthers og Zwinglis. I Parma og Faenza lærte Reformatorerne ligesaa aabent og med næsten ligesaa stor Virkning

som i Wittenberg eller London. Italien fyldtes med Kjættere mod Pavedømmet, — det prægtige Venedig var næsten vundet for de nye Grundsætninger. Forfølgelse for Troens Skyld var næsten ukjendt, og den herskende Ro gav Løfter om store Fremskridt. Det paastaaes, at Paul III var henfalden til Astrologi og troede mere paa Stjernernes end paa Kirkens Afgjørelse. Men han skulde snart føle Vægten af de store Kampe, som nu rystede Verden. Han saa, at det var nødvendigt at modarbeide Protestanterne, men paa samme Tid nødtes han til hemmelige Forbindelser med dem paa Grund af deres politiske Stilling; med Blikket paa Italien maatte han ønske Spaniens Vælde svækket, med Blikket paa Pavedømmet var den store Fare i ethvert Forsøg herpaa indlysende; han indsaa Nødvendigheden af en Reformation, men paa samme Tid den hemmende Virkning, som en saadan vilde have paa Pavemagten. Det er værd at lægge Mærke til, hvorledes hans Karakter udfolder sig under Larmen af alle disse stridende Krav.

Tiden til kraftig og bestemt Handling stod for Døren. Paul den III stod mellem Ruinerne af Middelalderens Kirke. Mer end Halvdelen af dens gamle Omraade var i aabent Oprør. Tydskland og Norden var for Størstedelen tabt. England havde afkastet dens Herredømme, og Henrik VIII var blevet en ny Kirkes Hoved. Frankrig var fuldt af Protestanter. Endog Spanien var smittet, og nu syntes selve Italien, altid oprørsk, at ville slutte sig til de protestantiske Magters Rækker og nægte Pavestolens Authoritet. Den tvivlraadige Pave syntes kun at have Valget mellem to Fremgangsmaader. Han maatte enten prøve at gjenvinde sit Herredømme ved Forfølgelse, Krig og Blodsudgydelse, eller han maatte søge at vinde de tabte Folkeslag tilbage ved kristelig Mildhed, ved alvorlig Bod og Bedring og ved en grundig Reformation af den hele katholske Kirke. Hvis han havde fulgt denne sidste Fremgangsmaade, hvilken uendelig Elendighed, hvilke forfærdelige Forfølgelser og vilde Religionskrige kunde have været afvendt fra de kommende Slæg-

ter. Han kunde have holdt den vilde Karl Vtes grusomme Arm tilbage og hindret hans endnu grusommere Søns Voldsgjerninger. Der vilde da ikke have været nogen Bartholomæusnat i Frankrige, intet Myrderi i Holland, ingen pavelig Inkvisition, og den katholske Kirke havde idag staaet uden de Blodpletter, som har gjort den til en Rædsel og Gru inden Kristenheden.

I dette afgjørende Dieblik kom den vilde og spøgelsesagtige spanske Soldat, Loyola, indhyllet i sine Syner og med sine uhørte Planer for den nye Orden, til Rom. Hans Komme har sandsynligvis afgjort Millioners Skjæbne. Vi har ingen Midler ihænde til faktisk at paavise, hvor langt den trangsynte Sværmers Raad havde nogen Indflydelse paa Paul den III og hans Kardinalers Fremgangsmaade; men vi ved, at Jesuiterne meget snart blev Pavens mest yndede Raadgivere og Redskaber, at de vare hans mest trofaste og betroede Tilhængere, og at Loyolas Theori og Gjennemførelse af den ubetingede Lydighed mod Pavestolen strax vandt Pavens Hjerte. Hidtil kun vant til en almindelig Ulydighed, omringet allevegne af høirøstede Reformatorer og Protestanter, som nægtede hans Myndighed, hørte Paven uden Tvivl med dobbelt Tilfredshed denne sin nye Kjæmpes Hengivenhedserklæringer og Troskabsløfte. Aar 1540 var Loyola og hans Tilhængere de herskende i Rom. Paven authoriserede den nye Ordens Oprettelse, gav dens Love sit Bifald, og 1541 blev Ignatius, nølende og beskeden, installeret som Jesuiterordenens General. Ordenen beboede et Hus i Piazza Morgana,og deres Tal begyndte nu hurtigt at øges. De prædikede med gribende Alvor i Kirkerne og paa de offentlige Torve. — Deres vilde Enthusiasme kuede de blødagtige Romeres Sind, og det berettes, at de bragte en rivaliserende veltalende Prædikant, en Augustinermunk, til Taushed ved at faa ham anklaget, forhørt og dømt for Kjætteri.

Romerkirkens fremtidige Fremgangsmaade var nu afgjort. Det var Kjætterens og Reformatorens Død og Ud-

ryddelse. Paul nølede ei længere, og i 1542 udstedte han sin Bulle, oprettende den pavelige Inkvisition. Der havde aldrig været nogen saadan Indretning før. Den Spanske Inkvisition havde været forholdsvis indskrænket i sin Indflydelse. Dominikanerne, som med stor Iver og Grusomhed havde drevet Inkvisitionen før, havde nu fordetmeste ophørt at martre tydske Kjættere. Forfølgelsen havde i mange Aar været uddøet, og en almindelig Toleranse praktiseredes i de fleste Lande. Men nu oprettedes pludselig en Inkvisition, som havde sit Hovedsæde i Rom, og hvis Indflydelse skulde strække sig saalangt, som Pavemagten var anerkjendt. I Spidsen stilledes 6 Kardinaler, som skulde være Verdens Inkvisitorer. De skulde føre særskilt Tilsyn med Italien, men vare desuden bemyndigede til at tilsætte Underagenter i alle andre Lande, og disse vare betroede en Myndighed ligesaa absolut som deres egen. Inkvisitorerne holdt Magten over Liv og Død i sine Hænder. De vare paalagte at handle med Hurtighed og Bestemthed. Der skulde ikke holdes nogen Samtale eller Diskussion med Kjætteren. Hans Skjæbne skulde afgjøres uden Ophold. Døden var den eneste Straf. At læse og studere Bibelen var den skrækkeligste Forbrydelse. Den, som læste Bibelen, skulde brændes. At bede i Lønkammeret, at prædike, at mødes til gudelige Forsamlinger, at tvivle paa Relikviernes og de hellige Steders undergjørende Kraft, at tvivle paa Pavedømmets Myndighed, at diskutere religiøse Gjenstande, endog at have kjætterske Tanker, gjorde En skyldig til Døden. Deres Myndighed strakte sig over Alle, uden Hensyn til Rang, Embede eller Værdighed. Det var kun i et Punkt deres Magt var indskrænket. De havde Ret til at dømme og straffe, men Retten til at benaade havde Paven forbeholdt sig selv. De kunde uden Indskrænkning dømme Kjættere, men at absolvere de engang dømte, stod kun i Pavens Magt. Den pavelige Inkvisitions Maal var saaledes at erklære Krig, Mord og Udryddelse mod Alle, som nægtede at underkaste sig Romerkirkens aandelige Herredømme; den maatte være

enten en ondskabsfuld Djævels eller en affindig Fanatikers Værk.

Caraffa og Toledo, to Kardinaler af Dominikanerordenen, siges at have foreslaaet Paul Inkvisitionen; men det er rimeligt at antage, at den var en naturlig Frugt af Loyolas strenge Love og Jesuiternes Indflydelse. Det vilde være forgjæves at paabyde Lydighed, hvor man manglede alle Midler til at tiltvinge sig den. Loyolas militære Opdragelse havde gjort ham fortrolig med Vold og Blodsudgydelse. Han havde været vant til at se den mindste Insubordination straffet med Døden, og han troede, at Hjerternes og Tankernes Verden maatte kunne styres med samme Slags Kommando, med hvilken han tidligere styrede et Regiment spanske Soldater; en rasende og uforsonlig Fanatiker, foragtende alt, som var skjønt og ædelt i Livet, en Aand, som ikke havde anden Næring end Syner og Drømme, saaledes kom han som et vildt Dyr fra sin Eremithule forat fraadse i de Helliges Blod, — og i Caraffa og Toledo fandt han villige Redskaber.

Inkvisitorerne begyndte strax deres skrækkelige Arbeide. Caraffa ansaa det at være Tidsspilde at vente, til det pavelige Skatkammer, nu omtrentlig tomt, kunde skaffe de nødvendige Midler tilveie, og leiede for egne Penge et passende Hus, som han forsynede med Laas, Bolte, Hjul, Steiler, Lænker, Tommelskruer og alle andre nødvendige Marterredskaber. Mænd og Kvinder, mistænkte for kjætterske Anskuelser, begyndte pludselig at forsvinde fra Roms Gader. De vare blevne grebne af det hellige Kammers Snigmordere og skulde ikke sees mere, før de kom frem bundne og kneblede for at lægges paa Baalet. Medens Loyola og hans Tilhængere prædikede for de skrækslagne Masser en barbarisk Fortids Traditioner, begyndte Røgen af de mange Autodafeer at stige over Roms Ruiner. Det mest yndede Sted for disse rædselsfulde Høitideligheder var Pladsen foran St. Mariekirken. Her døde de Kristne endnu engang, som i Neros Dage, som Offere for en mere end hedensk Ondskab, og de ædleste og bedste iblandt Folket slagtedes i Massevis af de

vilde og som oftest usædelige Præster. En almindelig Rædsel hvilede over Rom. Reformatorerne flygtede i Skarevis til Neapel og Norden eller skjulte sig som i Diokletians Dage i rædselsfulde Afkroge. Fransiskanerne vare bragte til Taushed, Augustinerne forskræmte og ingen Røst hørtes i de romerske Kirker uden de vilde Jesuiters og de grusomme Dominikaneres.

Blodbadet gjentoges og øgedes i alle de italienske Byer. Overalt fyldtes Veiene med skrækslagne Skarer af Mænd, Kvinder og Børn, som flygtede over Alperne for Frelse, forladende Hjem, Venner og Eiendom; tæt i Hælene paa dem kom Inkvisitorerne, ledsaget af de pavelige Soldater. Det var dem forbudt at vise den ringeste Medlidenhed. Fremragende Prædikanter, som havde vovet i mindste Grad at afvige fra Loyolas og hans Venners Lære, var særlig Gjenstand for deres Hævn. Cælio, en bekjendt Reformator, undflyede med Nød og neppe. Han var bleven paa sin Post, indtil Bødlerne kom for at gribe ham, men da han var en Mand med usædvanlige Legemskræfter, huggede han tappert frem med en Kniv mellem de pavelige Soldater og undkom over Alperne. Alle Byer sloges med Rædsel, og de rivaliserende Partier øgede Blodbladet ved at overgive sine Fiender til Inkvisitionen. Det pragtfulde og folkerige Venedig var fuld af tydske Reformatorer og indfødte Kjættere, som skyndte sig ud af Italien, da de hørte om Forfølgelsen. Landsbyerne og Landeveiene i Tydskland og Schweitz fyldtes til Trængsel meo Flygtninge. De Rige og Adelige delte Skjæbne med de Ringe og Fattige. Lykkelige og glade Familier joges fra hinanden og adspredtes; Rige bragtes til Betlerstaven, Haandværkeren blev jaget fra sit Værksted, Bonden fra sine Marker. Men skrækkelig var deres Skjæbne, som ikke kunde flygte. De joges ombord paa to Skibe og førtes ud paa Havet. Een Planke lagdes fra det ene Skib til det andet; paa denne stilledes Protestanterne, og naar Skibene dreves fra hverandre, faldt Planken i Søen, og de ulykkelige Offere sank, paakaldende deres Frelser. Man sagde,

at ingen Kristen kunde faa dø i sin Seng i hele Italien. Imidlertid ilede Jesuiterne fra Stad til Stad, prædikende overalt med triumferende Raseri, og Laynez, Lefevre og Bobadilla roste sig af, at de overalt udryddede Kjætteriet ved sin Veltalenhed.

Caraffa lod 1543 udgaa en Lov, at ingen Bog, hverken ny eller gammel, af hvilketsomhelst Indhold, maatte for Fremtiden trykkes uden Inkvisitionens Tilladelse. Boghandlerne maatte indsende Fortegnelser over alle deres Bøger og Intet sælge uden Tilladelse. Toldbetjentene maatte ikke udlevere nogen Pakke til dens Adresse uden først at fremlægge den for Inkvisitionen.

Det er smerteligt, men paa samme Tid nyttigt at kaste Blikket tilbage paa disse Daarskabens og Forbrydelsens Skuespil; thi Historien er aldrig saa belærende, som naar den viser os, hvad vi skal sky. Nu vil sandsynligvis alle Kristne, enten de ere Katholiker eller Protestanter, være enige i at fordømme Inkvisitionen, som den var dreven af Caraffa, Loyola og Paul, og der er vel Faa, som ikke vil indrømme, at den romerske Kirkes Tilbagegang for en stor Del skyldes disse Mænds ukloge Raad. Forfølgeren i hvilkensomhelst Skikkelse er altid sin egen, sine Venners og Menneskeslægtens Fiende. Grusomhed, den raa og vilde Tilbøielighed til at saare og ødelægge hverandre, er Menneskehedens afskyeligste Last, som Kristendommen søger at udrydde ved sit Bud og Lære om Kjærlighed. Sammenlignet med Loyola, deres fornemste Modstander, straaler Mildhedens og Kjærlighedens Glands desto klarere fra den Tids store Reformatorer. Luther, om end streng i Læren, gav aldrig sit Bifald til Forfølgelse. Eet eneste Tilfælde af grusom Strenghed staar som en uudslettelig Plet paa den ellers saa begavede Calvins Navn og Historie. Zwingli lærte fra sine Schweitzerbjerge en almindelig Tolerance. Elisabeth hyldede de samme Principer og afveg kun fra dem, naar hun troede at se Jesuiternes Dolke pege mod sit eget Bryst, og det er sandsynligt, at

mange af hin ulykkelige Tids Katholiker saa med Skam og Afsky paa deres Lederes Forbrydelser.

Fra Mauresas Hule skulde udgaa en endnu forunderligere Inspiration end selve Inkvisitionen, intet mindre end Romerkirkens Gjenopbyggelse. Loyola skulde gjenoprette dens nedrevne Taarne, forstærke dens Befæstninger, bedække dens Mure med en straalende Skare af spøgelseagtige og helgenlignende Krigere og gjøre den til et storartet Gjenskin af sin egen rastløse Fantasi. Siden Konciliet i Trient har Romerkirken været Repræsentant for Loyolas Troesstandpunkt. Loyolas Aand havde Forsædet i Trient, og dette store romerske Kirkemødes Bekjendelse bestemtes ved Laynez's Salmevers og Le Jay's Veltalenhed og Lærdom. Men Jesuiterne udtalte kun, hvad de var sikre paa at være den Mening, som den aandelige Høvding i Rom havde. De havde svoret Loyola en fuldkommen Lydighed; i ham hørte de Himlens Stemme; i hans „aandelige Øvelser" havde de søgt Frelse; de vare villieløse Redskaber i deres Mesters Hænder; i ham saa de en Gud. Og derfor kan den Tro, som forkyndtes med stor Veltalenhed og Lærdom af de tre Jesuiter ved det berømte Koncil, og som skulde blive Romerkirkens Lov, findes i de „aandelige Øvelser" og „Brev om Lydighed".

Den Tro, som Loyola vilde meddele sine Disciple, var heltud en billedlig. Det var en Række af herlige og rørende Syner, som de skulde stræbe at bringe til en henrivende Klarhed. Prøvelærlingen paalagdes at trække sig tilbage til en Celle eller et andet ensomt Sted og her sønderknuse alle verdslige Tilbøieligheder ved Faste, Pidskeslag og stille Betragtninger. Saaledes var han beredt til de høiere aandelige Øvelser, og nu skulde han forestille sig den hellige Jomfru og hendes velsignede Søn staaende for ham og samtalende med ham om Verdens Forfængelighed. Derefter skulde han forestille sig Helvedes frygtelige Ild og de Fortabtes Sjæle indestængte i deres evige Fængselshuler. Han skulde lytte til deres Klageraab og Bespottelser, lugte Røgen af Svovlen

og Ilden," berørende selve den fortærende Flamme. Snart knælende, snart nedkastet paa sit Ansigt eller paa sin Ryg, bedøvet af Faste og svimlende af Søvnløshed, sønderreven af Pidskeslag, Oinene svømmende i Taarer, saaledes skulde Prøvelærlingen søge Naade og Tilgivelse hos Gud. Derefter skulde han fremkalde for sit aandelige Blik de evangeliske Beretningers Omrids. Han saa Jomfru Maria siddende paa en Aseninde paa Reise til Bethlehem, ledsaget af Joseph og en fattig Tjenestepige; han skulde ledsage dem paa deres møiefulde Reise. Enhver Tildragelse i Frelserens Liv skulde staa malet i hans Fantasi, og alle Sandser skulde yde sit Bidrag til at gjøre Billedet fuldstændigt. Han kunde høre de dybe Smertesuk i Gethsemane, berøre de blødende Saar, smage den bitre Galde. Loyola dvæler med særskilt Omhed ved et af sine Yndlingssyner. Paa den fjerde Dag af den anden Uge i de aandelige Ovelser skulde Prøvelærlingen se Slaget mellem Babylon og Jerusalem. Han skulde forestille sig en endeløs Slette kring den hellige Stad, bedækket med de Renes og Godes Hærskarer, i hvis Midte stod den Herre Kristus, Høvdingen for den hellige Hær. Paa en anden, den babyloniske Slette, skulde han se de Ugudeliges Anfører, rædselsfuld af Udseende, siddende paa en Throne af Ild og Røg, førende sine Legioner til Stormløb mod Kirken.

Slige vare de Syner, som Prøvelærlingen skulde gjenkalde for sig. De aandelige Ovelser inddeltes i 4 Uger, og hver Dag og Time havde sin særskilte Pligt. Men ingen Granskеn i Skriften var paabudt, og Loyola selv syntes neppe at have været bekjendt med Bjergprædikenen eller Pauli Breve. Hans hele Sind var tilsyneladende optaget af Beskuelsen af hans himmelske Dronning, som saa ofte havde lovet personligen at aabenbare sig for ham og velsignende tilsmile ham; han troede ubetinget paa sin egen Inspiration og følte en profetisk Drift og Iver i sin Aand. Der er Grund til at antage, at han troede sig ophøiet over selve Kirken. Men med den omhyggeligste Forsigtighed paabød han ikkedestomindre sine Disciple den fuldstændigste Lydighed mod

Pavestolen. Der havde aldrig tidligere været kjendt eller øvet nogen saa fuldkommen Underkastelse under alle Kirkens Afgjørelser, ja endog dens mindste Antydninger, som den, Loyola lærte. Hvis Kirken skulde sige, at sort var hvidt, sagde Loyola, maatte vi tro den, thi den taler med Guds Stemme. Saaledes nedkastede denne ulærde Sværmer alle sine aandelige Evner foran dette Taagebillede, Middelalderens Kirke, hvis Grændser og Magt ingen kunde bestemme, hvis Udtalelser vare, som bekjendt, forvirrede og selvmodsigende, saa Halvdelen af den kristne Verden maa siges at være helt afvegen fra Evangeliets simple Bekjendelse, og hvis Overdaadighed, Letfærdighed og Slethed var et vederstyggeligt Vrængebillede af al Religion og Sandhed. Ved en forunderlig Selvmodsigelse skulde nu Loyola, som selv lærte og udviste Ydmyghed, Selvfornegtelse og en pletfri Renhed, blive den store Forkjæmper for en Institution, hvis Raadenhed og Fordærvelse endog Paver og Kardinaler har indrømmet.

De Nationer, som hovedsagelig vare repræsenterede ved Konciliet i Trient, vare Spanien, Italien og Østerrige. Disse Lande vare i Inkvisitionens og Jesuiternes Hænder. De mest barbariske Grusomheder havde i alle disse Lande udryddet eller underkuet al Tanke- og Talefrihed. Der er ingen Tvivl om, at hvis disse blødende Nationer nu, som i ældre og bedre Tider, havde havt Frihed til at sende Delegater til Trient, hvis Menighederne havde havt Ret og Frihed til selv at vælge sine Biskoper og Paver, vilde Konciliet i Trient have fordømt Forfølgelsen. Men Romerkirken var regjeret af en Autokrat i Rom, som Intet vilde opgive af sin tyranniske Magt, af et fordærvet Aristokrati af Biskoper og Kardinaler, som var aldeles afhængigt af Pavedømmet og af Loyola, som taus og alvorlig styrede sine begavede Tilhængere ved deres ubetingede Lydighedsløfte. Pave Paul sammenkaldte Konciliet i Trient 1542, men det begyndte ikke sin Virksomhed før 1545. Det vedblev at holde sine Sessioner til 1552, da det opløstes for ikke at træde sammen igjen før

efter ti Aars Forløb. I 1562 traadte det igjen sammen og fortsatte i næsten to Aar, da det endelig opløstes. Laynez, Salmeron og Le Jay vare de travleste af dets Medlemmer. Der var et Hovedpunkt, hvori dette Koncil udviste en forunderlig Mangel paa Duelighed. Ingen af Biskoperne havde læst Fædrene, og de vare saaledes ude af Stand til at kunne følge Kirkens Historie tilbage til dens Oprindelse. Den snarraadige Laynez tilbød sig at erstatte denne Mangel paa Lærdom. Nat og Dag, fortælles der, granskede han med uhyre Arbeide Fædrenes svære Værker. Hans Helbred laa under, og den ventende og uvidende Forsamling adjournerede, indtil han kom sig igjen. Endelig tilkjendegav denne Hastværks Theolog, at han havde fuldført sit Arbeide. Med Henvisninger og Citater var han nu færdig til at bevise Læren om Boden og gjendrive de mest moderate Reformvenner. Salmeron var ogsaa utrættelig i sin Virksomhed. Det moderate Parti inden Forsamlingen, anført af den milde og tolerante Pole, arbeidede før og vilde have glædet sig over en Renselse og Forbedring inden Kirken, men de bleve overmandede af Jesuiterne. De mest vidtgaaende Forholdsregler antoges; Loyolas Drømme modtoges som Aabenbaringer fra Himlen. Det blev antaget, at Traditionen havde lige Autoritet med Skriften, at det var fortjenstfulde Bodsøvelser at pidske og pine sig, at Aabenbarelse af Himlens Dronning var Beviser for guddommelig Sendelse, at Kalken skulde fratages Lægfolket, og at passiv Lydighed skyldtes Pavestolen. Efter en trættende Session af 18 Aar, midt i skrækkelige Krige og stadige Rædselsscener opløstes denne forunderlige Forsamling, ledsaget af Protestanternes Foragt og de mere tænkende Katholikers Misbilligelse. Dronning Elisabeth kaldte det en pavelig Konventikel, og kun Pavepartiet og Jesuiterne adlød det skismatiske Koncil.

Imidlertid havde Loyola seet sit lille Selskab vokse til en uhyre Udstrækning. Ni Medlemmer, foruden ham selv, udgjorde hele Jesuiterselskabet i 1540, og nu talte det Tusinder. Forfulgt af Dominikanere og Benediktinere, frygtet

og hadet af Geistligheden og Biskoperne, havde dette vidunderlige Broderskab udbredt sig over hele det sydlige Europa og opfyldt Byerne med sine Kollegier og Skoler; Selskabets Konstitution var en fuldstændig Despotisme; Generalen har en uindskrænket Myndighed over enhver af Medlemmerne; hans Røst er Himlens Røst. Han valgtes paa Livstid og havde sin Bolig i Rom, hvor han kontrolleredes af en Admonitor og 5 Assistenter eller Raader, som repræsenterede de 5 Hovednationer, Italienerne, Tydskerne, Franskmændene, Spanierne og Portugiserne. Han modtog maanedlige Beretninger fra Provincialerne og Kvartalsberetninger fra Supervisorene ved Profeshusene og Rektorerne for Kollegierne om alle særegne Begivenheder, om politiske Tildragelser og om de enkelte Medlemmers Karakter, Dygtighed og Fortjenester, hvorefter han da bestemte, hvad hvert Medlem skulde bruges til. Enhver maa vise ham blind Lydighed, selv om det strider mod deres Overbevisning, og imod hans Befalinger gjælder ingen Appellation. Han kan uden Ansvar og Undersøgelse udstøde Medlemmer, forvise og straffe dem. Næst i Rang staa Professerne, hvortil man vælger de mest erfarne Medlemmer, hvis Verdensklogskab, Kraft og Troskab man havde havt Leilighed til at prøve. Foruden Munkeløfterne skulde de forpligte sig til at overtage hvilkensomhelst Mission, og naar de ikke levede sammen i Profeshusene, skulde de gaa som Missionærer til Hedninger og Kjættere, som Bestyrere af Kolonier i fremmede Verdensdele, som Fyrsternes Skriftefædre, som Ordensresidenter paa saadanne Steder, hvor Ordenen ikke havde Kollegier o. s. v., derimod vare de fritagne for al Undervisning af Ungdommen. Kun Professerne havde Stemmeret ved Valget af Ordensgeneralerne, som selv maatte have været Professer, og af deres Midte valgtes ligeledes Assistenterne, Provincialerne, Superiorerne og Rektorerne. De dannede saaledes et stærkt Aristokrati, faa i Tallet, med befalende Myndighed over de lavere Grader. Nærmest under Professerne i Rang kom Skolastikerne og de geistlige Medhjælpere, som skulde være i Be-

siddelse af Lærdom og aflagde høitidelige Munkeløfter. De ofrede sig især for Ungdommens Undervisning. Af dem tog man Professorer, Prædikanter, Rektorer og Lærere, Hovmestere og Hjælpere ved Missionsvirksomheden. Dernæst kom de verdslige Medhjælpere „coadjutores", som ikke aflagde noget Klosterløfte og kunde træde ud af Ordenen. De tjente Ordenen, dels som underordnede og Medhjælpere, dels som Forbundne. Mægtige og fyrstelige Lægmænd, som f. Eks. Ludvig den Fjortende mod Slutningen af hans Liv, Statsembedsmænd og andre indflydelsesrige Personer nøde undertiden den Ære at blive optagne i Coadjutorernes høiere Grader. Prøvelærlingene, som valgtes blandt de talentfuldeste og mest dannede Ynglinger og Mænd, uden Hensyn til hvilken Stand de tilhørte, skulde gjennemgaa en Prøvetid paa to Aar i særegne Noviciathuse, inden de optoges blandt Ordenens Medlemmer. Det hele Selskab danner en veldisciplineret Hær, styret af en eneste Villie, og ethvert Medlem af det uhyre Broderskab, i hvilken Del af Verden han end befinder sig, ser hen til Ordenens Centrum i Rom for Styrelsen af hele sin Virksomhed. De ere ved deres Løfter bundne til deres Overordnede i Alt og oplæres fra Begyndelsen af ved strengt Arbeide og den mest nedværdigende Underdanighed at opofre enhver Følelse af personlig Selvagtelse. I dette Princip ligger den underfulde Kraft, som for mere end tre Aarhundreder har gjort Jesuiterne til en af Verdens Stormagter. Blind Lydighed er Kilden til deres Enhed og Styrke.

Jesuiterne forudsættes at leve af Almisser, men deres Kollegier er i Besiddelse af store Rigdomme, og i Tidernes Løb maa de have samlet sig umaadelige Skatte. Deres Skoler findes i alle Verdensdele; de besidde i Almindelighed kostbare og prægtige Bygninger med alle Tegn paa stor Velstand; de nægte, at de modtage Betaling for deres Undervisning; de anvende store Summer til velgjørende Øiemed, og til Trods for deres Løfte at leve i Fattigdom er det dog sandsynligt, at ingen anden Fyrste har havt saa store Sum-

mer til sin Raadighed, som Jesuiternes General i Rom. I Bevidstheden om sin grændseløse Magt og Indflydelse viste Loyola mod Slutningen af sit Liv Spor af Forfængelighed og Stolthed. Han pleiede at rose sig af sine Lidelser og sit Bekjendtskab med de himmelske Magter og synes endog undertiden at have næret den afsindige Tanke, at han var Kristi Broder. Om Natten besøgtes han ofte af Djævle, som rystede ham i hans Seng, og hans høie Skrig vækkede ofte den Broder, som sov i en nærliggende Celle. Hans Helbred var altid svag, og undertiden led han forfærdelige Smerter. Han var sandsynligvis til sine Tider afsindig. Dog pleiede han snart at komme sig igjen og samlede da alle sine Evner til Styrelsen og Udbredelsen af sin mægtige Hær, som nu kjæmpede for Pavedømmet i alle Lande.

Jesuiterordenen dannede et stort Missionsselskab, hvis begavede Medlemmer, begjærlige efter Martyrkronen, kastede sig modigt ind i fremmede og ukjendte Lande og prædikede for de forundrede Hedninger om Himmeldronningens Herlighed. Det havde altid været Loyolas Hensigt at omvende Verden til den romerske Tro. Han vilde erstatte Tabet af England og det haardføre Norden ved Indiens og Japans Erobring og lære de Vilde i Kanada og Brasilien at synge Jomfru Marias Pris. Saaledes skulde Romerkirkens Gjenopbyggelse fortsættes i Delhis prægtige Gader, i Kinas myldrende Byer eller i Vestens vilde Skove, og Lydighedsløftet sænke sig dybt i de østerlandske Racers Bryst. Den enfoldige Vildes Tro skulde beskjæmme Tydsklands haardføre Kjættere. Det stismatiske Europa skulde rødme, naar det saa Asien bøie sig foran Jomfru Marias Alter. Han hastede med at sætte denne store Tanke iværk, og den udmærkede og lidenskabelige Xavier kaaredes til den første Missionær til det gyldne Østen. Xavier var en af de første Disciple, som knælede med Loyola ved det underjordiske Alter i Paris, og som havde forsaget Rigdom, Berømmelse og Kongegunst for sin foragtede Mesters Selskab. Han var af en ren og ædel Karakter med maadelige Kundskaber, men en yndig og hen-

rivende Taler. Han manglede den jernhaarde Laynez's grundige Læsning, men dette erstattedes af andre og større Egenskaber; og Loyola, uden Tanke for Vennen, naar det gjaldt Ordenens Krav, sendte den trofaste Discipel ud for at blive Østens Martyr og Apostel. Hans mange Historieskrivere skildre hans Løbebane som en uafbrudt Scene af vidunderlig heldig Virksomhed. Millioner Hedninger overvandtes af hans Veltalenhed. Hele Hindostan syntes at modtage ham med Henrykkelse. Han udførte tusinde Undergjerninger, og naar hans Tale ikke kunde omvende Hedningerne, opvakte han Døde, og de troede. Undertiden sendte han Krigshære ud mod forhærdede Hedninger, som ikke vilde bøie sig, undertiden ødelagde han dem ved en taus Forbandelse. Rygterne om hans vidunderlige Virksomhed spredtes over hele Europa, og det sagdes, at hele Østen snart vilde bøie sig under Romeraaget. Men hans Fremgang var ei varig, og Rygterne viste sig at være overdrevne. Xavier kom til Indien, medens Portugiserne overalt holdt paa at underkue og ødelægge dette ulykkelige Land; det underkuede Folk bøiede sig under Befalingen fra Een af den seirende Race og lode sig døbe. De kyssede Missionærens Krucifiks, tilbad hans Billeder og sang et: „Hil dig Maria!" Men de Omvendte vare hovedsagelig af de laveste og usleste Klasser blandt Hinduerne, det hastige Indtryk svandt snart, og de vendte atter tilbage til sine Afguder. Xavier forlod Indien, grædende over Folkets Laster og Gjenstridighed. Den nidkjære Missionær lagde dernæst Planer til Japans aandelige Erobring og kom til dette mærkelige Land under de portugisiske Vaabens Beskyttelse. Ogsaa her syntes han i Begyndelsen at vinde vidunderlige Seire. Japaneserne bøiede sig i Skarevis ærbødigt for hans Billeder af Kristus og Jomfru Maria. Han grundlagde Skoler, organiserede Menigheder og byggede Kirker. Men ogsaa her havde hans Virksomhed kun en midlertidig Fremgang og Indflydelse. Udslidt af Arbeide og Skuffelser døde denne Østens Apostel paa en Klippeø ved Kinas Kyst (1552). Det er interessant at sammenligne

denne Østens Jesuiterapostels frugtesløse Virksomhed med hans, som stod paa Torvet i Athen eller i Trængselen paa Roms Gader; han bar ingen Billeder eller Krusifikser, fortalte ingen fantastiske Legender om Himlens Dronning og Helgenerne; men hans enfoldige Sandheds og Kjærligheds Ord, Jesu Kristi enfoldige Evangelium, gik de begavede Grækere og Romere til Hjertet. Hedningeapostelens Prædiken, Bønner, Breve og Eksempel lagde Grundvolden til en Kirke, som aldrig skal forgaa; hans falske og selvgjorte Efterfølgers Krusifikser, Legender og Mariahymner svandt snart som et Drømmesyn fra det afgudiske Østens Sind og Erindring.

Imidlertid havde Jesuiternes Missionærer fundet Vei til Jordens mørkeste Steder. De grundlagde et blomstrende Nybygge i Brasilien, som for en lang Tid gav store Fremtidsforhaabninger. De havde halvt omvendt Japaneserne, de herskede i Peking og gjorde Kineserne bekjendt med Vesterlandenes Lærdom og Videnskab; de trængte igjennem til Ethiopien; de prædikede for de Vilde i Kanada og Illinois og lagde overalt et storartet Alvor og Heltemod for Dagen. Ikkedestomindre syntes det samme Vanheld at ledsage alle deres Foretagender, og Kina, Japan, Amerika og Ethiopien afkastede atter med bittert Had Roms trykkende Aag. En Mængde fromme, alvorlige og nidkjære Jesuiter hengav sit Liv til ingen Nytte, arbeidede og døde i vilde Afkroge, i hedenske Byer, i pestaandende Skove og i kolde Isørkener; men deres italienske Herrers Rænker og List har altid ødelagt Frugterne af deres Selvopofrelse og Martyrdød.

Med sin Indremission vare Jesuiterne heldigere. De søgte ogsaa her at forene de kjødelige med de aandelige Vaaben og at plante sine Friskoler inden det kjætterske Norden ved Diplomatik og ved Sværd. De staalsatte Karl den Femtes Hjerte imod hans protestantiske Undersaatter og fik ham snart overtalt til at begynde en bitter Krig mod det kjætterske Forbund. I Slaget ved Mühlberg, hvor Tydskerne overvandtes og dreves paa Flugten, viste Bobadilla sig tilhest foran

den katholske Hærs Rækker, svingende sit Krusifiks og lovende de Keiserlige Seier. Protestanterne flygtede, og snart saa de i alle sine Byer Jesuitskoler springe frem som ved et Trylleri, og Tusinder af Børn underviftes og befæstedes i Loyolas Syner og Tridentinerkonciliets Beslutninger. Jesuiterne vare udmærkede Lærere. Loyola havde besluttet at gjøre sine Kollegier berømte for Lærdom og Dannelse. I Rom samlede han om sig de mest berømte Professorer, den grundigste Lærdom, og han ødslede med Penge, naar det gjaldt at skaffe tilveie prægtige Bygninger, Bibliotheker og alle Lærdommens Hjælpekilder. De flinkeste Elever blev lagt Mærke til, opmuntrede, belønnede; en streng og fuldkommen Disciplin var raadende i alle hans Skoler, og det er især som Lærere, at Jesuiterne vandt sine varige Seire i Tydskland. Deres Friskoler opdrog den opvoksende Slægt, og Protestanterne, som hidtil havde været i Besiddelse af hele den Tids Literatur, fandt sig snart mødt og ofte overvundne af Jesuiternes haarkløvende Kasuistik. En Reaktion fandt Sted, og Tydskland syntes hurtigt at skulle vende tilbage til den gamle Kirke.

Dog bar Jesuiternes nye Literatur, indskrænket og begrændset ved deres Disiplins hemmende Aag, Dødsspiren i sig. Aanden og Geniet kunde ikke ret trives under et System af aandelig Trældom. Jesuiteleverne vare arbeidsomme, flittige, nøiagtige og methodiske, men de frembragte ingen store Mænd. Deres Skoler kunde ikke frembringe Digtere, Filosofer eller originale Tænkere. Der er ingen Goethe, Schiller, Shakespeare, Kepler eller Newton blandt Jesuiterne. Deres aandelige Frembringelser vare mangeartede og værdifulde, men aldrig store; de frembragte hovedsagelig en umaadelig, forunderlig og ofte værre end værdiløs Literatur, kaldet Kasuistik. Heri vare de overordentlig frugtbare. Deres Forstand, trykket ud af sin naturlige Vækst og Udvikling, voksede i indviklede Masser langsmed Jorden, lagde sig som Mose over Stenene eller slyngede sig i vilde Bugter omkring ældgamle Træer.

Ordenens Formaal var at redde, befæste og udbrede det pavelige Universalherredømme imod ethvert Angreb af Protestantismen og Fyrsterne. Til at naa dette Maal, skyede de intet Middel til Magt og Indflydelse. De rettede sig efter Folks Svagheder forat kunne beherske dem desto sikrere. De rettede sig efter alle Forhold, og ved sit smidige, omgjængelige og eftergivende Væsen søgte de at vinde Yndest hos Høie og Lave. Deres Kasuistik indeholder saaledes de mest stridende Grundsætninger som en Følge af, at de maatte have forskjellige Regler for de forskjellige Tilfælde. Man finder saaledes i deres Skrifter den strengeste og den slappeste Sædelære. Deres Maal var hverken Sædernes Fordærvelse eller Sædernes Forbedring, men kun at vinde Indflydelse over alt og saaledes beherske alle Samvittigheder. Skulde de kun hylde en slap Sædelære, vilde de modarbeide deres Maal, som er at omfatte Alle, men da der gives Folk, som hylde strenge sædelige Grundsætninger, forsynedes disse med tilsvarende strenge Kasuister; men ligeoverfor den store Mængde, som foretrække at lade Lysterne have friere Løb, lægges den yderligste Slaphed og Eftergivenhed for Dagen, paa det de kan holde sig tilvens med hele Verden.

Om En, som ved Tyverier eller Bedrag havde tilvendt sig fremmed Gods, henvendte sig til dem med den fulde Bestemmelse at tilbagebetale det Stjaalne, vilde de rose og bestyrke ham i saadant helligt Forsæt; men om han forlangte Absolution, uden at ville tilbagegive det Stjaalne, vilde Jesuiternes Kasuistik aldeles sikkert skaffe ham et eller andet Middel til at undgaa denne Pligt. De lempede sig i alle Ting efter en usædelig Tidsaands Tilbøieligheder og satte en egennyttig Klogskab og ydre Omstændigheder som de afgjørende Faktorer for Handlinger, idet de tillige helligede de sletteste Midler for at naa et godt Maal. De satte i System deres saakaldte Probabilisme, d. e. Grundsætninger og Leveregler for Lastefulde og Dydige, som tillod enhver Handling, der lod sig forsvare med sandsynlige Meninger, besmykkede Mened og allehaande Forbrydelser, idet man snart for-

dreiede Ordene, snart brugte tvetydige Udtryk og snart hemmelige Forbehold (reservationes mentales), saaledes at man kun behøvede at tænke paa noget Andet end det, man netop sagde og gjorde, forat være retfærdiggjort med Hensyn til selv de værste Synder. Mariana forsvarede Kongemord, Forgiftelse og Snigmord; Fader Garnet tilstod, at han ikke tog i Betænkning at lyve, naar det skede til Kirkens Bedste, og der findes neppe en eneste Last eller Forbrydelse, som ikke Jesuiternes fordærvede men opfindsomme Aand har fundet Undskyldning for.

Men det er hovedsagelig som Politikere, at Jesuiterne have vundet og fortjent en infam Berømmelse i Historien. Fuld af store Planer til Kjætternes Udryddelse og Englands og det stridbare Nordens Underkuelse maatte Ordenen med List og Vold gaa angrebsvis tilværks. Ethvert Medlem af det mægtige Samfund havde svoret at sætte Livet paa Spil for Troens Fremme og var altid beredt tilat ile til de fjerneste Lande paa det mindste Vink af deres Overordnede eller Paven. Det uigjenkaldelige Løfte og den lange Øvelse i den mest trælleagtige Lydighed gjorde Jesuiterne til de fortrinligste Forbrydelsens Redskaber. I Hænderne paa ugudelige Paver som Gregor XIII eller grusomme Tyranner som Philip II fik de aldrig Lov til at hvile. Deres Bedrifter er blandt de dristigste og vidunderligste, som Historien har at opvise. De ere vildere, utroligere, mangfoldigere og mere interessante end de mest opfindsomme Romanforfatteres dristigste Billeder. Ingen arabisk Eventyrfortæller eller skotsk Troldmand kunde have forestillet sig dem, ingen Shakespeare kunde have forudseet de mærkelige aandelige og politiske Tilstande, som ansporede disse Sværmere i deres Udøvelse af Heltemod og Forbrydelser. Jesuiterne trængte sig forklædte ind i England paa en Tid, da Døden var deres visse Straf, hvis de opdagedes, de svævede ukjendte og i underlige Skikkelser omkring Dronning Elizabeth, hvis Snigmord var Philip II's og Pavens Yndlingstanke, de rullede sig i Londons Rendestene som forstilte Drukkenbolte, skjulte sig i mørke Aflukker

og sugede Næring gjennem Pennefjedre, og døde ofte, naar de opdagedes, med stille Glæde under skrækkelige Pinsler. Den nye Ordens Navn var en Skræk ved alle protestantiske Hoffer. En eneste Jesuit ansaaes farligere end et helt Kloster fuldt af Graabrødremunke. En Campion, Parsons og Garnet fyldte hele England med Skræk. Og i hin lange og frygtelige Kamp, som paafulgte mellem Norden og Syden, i hvilken de vilde og grusomme Spaniere og Italienere overfaldt de oprørske Lande, søgte at afsætte og myrde deres Konger, at kue Folkenes fremadstræbende Aand og ødelægge den forhadte Reformations Frugter og Velsignelser, pege Historieskriverne enstemmigt paa Jesuiterne som Anstiftere til alle disse Trængsler og det grusomme Roms prøvede og trofaste Tilhængere. I det tydske Rige nøde de den største Anseelse, da Ferdinand II og III fuldkommen betroede sig til dem. De udviklede under Trediveaarskrigen et usædvanligt politisk Talent; de vare Sjælen i den katholske Liga, som ikke foretog sig det mindste uden deres Vidende, og de vidste at drage sig de Bestemmelser til Fordel, som 1629 befalede Rigsstænderne at tilbagegive det tidligere katholske Kirkegods. Gjennem deres Ordensbroder, Pater Lamormain, som var Keiserens Skriftefader, styrtede de Wallenstein, og det var ligeledes dem, der vedligeholdt Forbindelsen mellem Baiern og Østerrige, skjøndt den ofte var nær ved at bryde. — En Jesuit trængte sig forklædt frem til Maria Stuart og fik hende ved sine Raad tilat forberede sin egen Ødelæggelse. Jesuiterne trængte sig lige op til Sverige, hvor de søgte at omvende Johan den III og gjorde ham ialfald halv katholsk. Da Sigismund, „Jesuiterkongen" arvede sin Faders Rige, fulgte en Mængde Jesuiter ham fra Polen til Sverige, som de nu sikkert troede at skulle gjenvinde, men bleve ved sine Rænker Skyld i, at han mistede den svenske Krone. Efterat være forviste fra Sverige sneg de sig atter ind i Gustav Adolfs Slot og overførte hans Datter, Dronning Christina til den romerske Kirke, uden at dog Romerkirken herved fik noget Fodfæste i Landet. De

sneg sig ogsaa forklædte om i Norge og Danmark. Kristian den IV maatte afsætte 6 Prester i Norge og 2 i Danmark som halv katholske. Den virksomste af dem var Nordmanden Lars Nilsen, „Klosterlasse“, som sammen med Rossenius havde afstedkommet Forviklingerne i Sverige under Johan III. Men i de nordiske Riger vilde det ikke lykkes for Jesuiterne. De tilskyndede Katharina og Karl IX til Blodbadet paa Protestanterne hin rædselsfulde Bartholomæusnat. Possevino, som lydløst sneg sig omkring overalt og dukkede frem snart i den ene, snart i den anden Ende af Europa, saaede i det fjerne Moscow en Sæd, hvis Frugt var Krig og endeløs Blodsudgydelse. De har sin store Andel i Polens Elendighed. Mariana, en fremragende Jesuit, udgav et Skrift, hvori han forsvarer Kongemord, og snart efter faldt Henrik den III for Snigmorderens Haand. De overbevistes om Delagtighed i et snigmorderisk Angreb paa Kong Joseph I af Portugal. Wilhelm af Oranien, efter utallige frugtesløse Forsøg paa at snigmyrde ham, modtog endelig Dødsstødet. Elizabeth var stadig omringet og eftersporet af dem, men undgik deres Morderdolke. Henrik IV faldt som et Offer for deres listige Rænker. Hans Morder, Ravaillac stod uden Tvivl i Jesuiternes Tjeneste. Jakob den Første og hans Familie undgik som ved et Mirakel Fawkes's og Garnets Sammensværgelse, medens mange mindre Størrelser i denne urolige Tid pludselig forsvandt, uden at Nogen vidste, hvor de vare blevne af, eller blevne fundne blødende af Dolkestik, døende i deres egne Huse. Jesuiten var den Tids Skræk. Katholikerne afskyede ham med næsten ligesaa stor Modbydelighed som Protestanterne. Universiteterne og Geistligheden frygtede og hadede den samvittighedsløse Orden. Jesuiten var bekjendt for den ubarmhjertigste Grusomhed. De milde Franciskanere og Benediktinere og endog de spanske Dominikanere vare ikke mere paalidelige nok som Pavers og Kongers Redskaber, og de tilsidesattes derfor med Foragt, medens deres hurtige og altid villige Medbeilere ilede afsted

paa det mindste Vink af deres Overordnede og kastede sig, uden at skjælve, i Dødens Gab.

Et af det frygtelige Løftes største og ædleste Offere var Wilhelm af Oranien. Han var et Bolverk for Protestantismen og en stor Nations Grundlægger. Philip søgte først at vinde ham ved Tilbud om personlige Fordele, men da dette viste sig frugtesløst, fandt det spanske Tyranni og de kloge Jesuiter andre Midler til at ramme sin farligste Modstander. 1580 udgik fra Madrid et Dekret, som erklærede Wilhelm fredløs som „Forræder" og „Menneskeslægtens Fiende", og alle Verdens Snigmordere hidsedes imod ham ved den høie Pris af 25,000 Guldkroner, Adelskab og Tilgivelse for alle Synder, der udlovedes til den, der kunde bringe Prinsen af Oranien, død eller levende, i Philip den Andens Vold. Der var intet Navn saa forhadt af Katholikerne i alle Lande som den alvorlige og tause Fyrstes. Dog undgik han længe sine Fienders rænkefulde Anslag. Han havde givet Holland Frihed, havde sikret Protestanterne Troesfrihed, og ved sin mærkelige Kraft og Visdom tilkjæmpede han stadig den gode Sag Fremgang mod den listige og forræderiske Philips Rænker og Vaaben. Han var sluppen vel fra tusinde Farer og syntes at glide mellem Hænderne paa Philips Snigmordere. Enhver ivrig Katholik længtes efter at give den seirende Kjætters Hjerte Dolkestødet og haabede, at Nederlandene ved Wilhelms Død atter vilde falde tilbage under den pavelige Inkvisitions Magt.

Balthasar Gerard var en af sit Partis ivrigste Fanatikere. Han var en Søn af agtværdige Forældre i Burgund. Han var liden af Vært og ubetydelig at se til. Men hans hele Væsen var gjennemtrængt af en vild Længsel efter at dræbe Prinsen af Oranien. Allerede som Yngling havde han foresat sig at snigmyrde Prinsen, hvem han kaldte en Oprører mod den katholske Konge og en Forstyrrer af den apostoliske Kirke. Tyve Aar gammel stødte han af al Kraft sin Dolk gjennem en Dør, udbrydende: „Havde det kun været Oraniens Hjerte." I syv Aar omgikkes han med denne Plan, og da

Philip nu udsatte sin Belønning for Wilhelms Mord blev Gerard begjærligere end nogensinde før efter at udføre sit Forsæt. Berømmelse, Værdigheder, Rigdom og Kongens Yndest ventede den heldige Snigmorder, og han nølede ikke. Men først tilstod han sit Forsæt for Rektoren af et Jesuitkollegium i Luxemburg og fik hans varme Anbefaling og Opmuntring til Gjerningen. En anden Jesuit, til hvem han nævnte sin Plan, fraraadede ham den, ikke fordi han misbilligede den, men paa Grund af dens Vanskelighed. Han henvendte sig dernæst til Alexander Farnese, Prins af Parma, Wilhelms bitre og dygtige Modstander. Parma havde længe seet sig om efter Nogen til at myrde Wilhelm, men Balthazars ubetydelige Skikkelse og vege Udseende syntes ham neppe skikket til en saadan Gjerning. Men den unge Snigmorders Urokkelighed i sin Beslutning fik Prinsen til at forandre sin Mening om ham, og han opmuntrede ham og lovede Balthazar, at hvis han faldt under Forsøget, skulde den lovede Belønning skjænkes hans Forældre. Hans Plan var at forklæde sig som en Calvinist, hvis Fader var død for sin Tro, og ved at bede om Hjælp hos Wilhelm faa Adgang til hans Nærhed og skyde ham ned med en Pistol.

Prinsen boede nu i den lille By Delft, omringet af sin trofaste Familie og sine taknemmelige Landsmænds Kjærlighed, rolig og tilbagetrukken, ligegyldig for sine Fienders Rænkelist. Imidlertid naaede Balthazar Delft i Juli 1584 og sagde sig at have et Budskab at overbringe Wilhelm. Han saa ud som en beskeden, from Yngling og bar altid en Bibel under Armen. Til sin store Forundring fik han strax Adgang til Prinsens Værelse. Han stod foran sit Offer. Men endnu havde han intet Vaaben til at udføre sin Hensigt med, og Parma havde været smaalig nok til at lade ham reise uden Penge. Da Wilhelm hørte om hans Fattigdom, sendte han ham en liden Gave, for hvilken Balthazar kjøbte et Par Pistoler af en Soldat. Denne dræbte sig selv Dagen efter, da han fik vide, hvortil hans Pistoler vare blevne brugte. Klok-

ken halvet den 10de Juli gik Prinsen med sin Hustru samt nogle andre Herrer og Damer, tilhørende Familien, ind i Spisesalen og satte sig til Middagsbordet. Paa Veien mødtes de af Gerard, som, bleg og forvirret, bad om et Pas. Prinsessen, som lagde Mærke til ham, hviskede, at hun aldrig havde seet et saa skurkagtigt Udtryk paa noget Ansigt før. Klokken to reiste Selskabet sig fra Bordet og passerede ud, Prinsen i Spidsen. Da han sætter Foden paa Trappen for at gaa op i næste Etage, kommer Gerard frem bag en Søile og skyder ham igjenrem Hjertet. Han døde, udbrydende: „Min Gud, hav Barmhjertighed med dette stakkels Folk." Imidlertid flyede Morderen ilsomt fra Huset og var næsten sluppen over Bymurene, da han snublede og blev greben af Vagten. Han henrettedes under skrækkelige Pinsler, og i sin Bekjendelse fortalte han, hvorledes han var bleven styrket i sit Forsæt af Jesuitpateren i Luxemburg. Philip den Anden og de ivrige Katholiker betragtede dette Mord som en saare fortjenstfuld Handling. Kongen adlede og berigede hans Forældre og som Blodpenge tog hans Familie sin Plads blandt Landets Adelskab.

I Nederlandene vare Jesuiterne de sidste Forfølgere. Jesuiterne holdt endnu fast ved Brugen af Vold og Blodsudgydelse i Religionssager, efterat denne sørgelige Skik var næsten uddøet paa andre Steder. „Send os flere Jesuiter," var altid de spanske Befalingsmænds Forlangende, naar de vilde fuldende en eller anden overvunden Stads Underkuelse, og Jesuiterkollegier anlagdes straks mellem Antwerpens og Haarlems Ruiner. Loyolas Drømme og Tridentinerkonciliets Beslutninger gjennemførtes i Nederlandene ved hjælpeløse Tusinders Blodudgydelse, og det var især paa de Fattige, Forfølgerne øvede deres værste Grusomheder. En fattig Tjenestekvinde, Anna van der Hove, var deres sidste og mærkeligste Offer. I den nordlige Del af Antwerpen boede to nygifte Kvinder, som tidligere havde bekjendt sig til Protestantismen, og som derfor vare blevne kastede i Fængsel; men de havde klogeligen tilbagekaldt sine Vildfarelser og gik

nu flittigt til katholsk Messe. Men dette var ikke Tilfældet med deres firti Aar gamle Tjenestepige, Anna; hun holdt fast ved den Bekjendelse, i hvilken hun var døbt og opdraget. Forargede over hendes ubøielige Ærlighed, besluttede Jesuiterne at sætte den fattige Tjenestekvinde til et afskrækkende Eksempel for sine Jevnlige. De angav hende for Øvrigheden, forlangende hendes Henrettelse ifølge en gammel Lovbestemmelse, saa grusom, at Enhver troede, at den forlængesiden var lagt tilside. Anna dømtes til at begraves levende, hvilket var den lovbestemte Straf for Kjættere, men Jesuiterne trøstede hende med, at hun skulde slippe Straffen, hvis hun vilde tilbagekalde og forlige sig med den katholske Kirke. Den ærlige Kvinde nægtede bestemt. Hun sagde, at hun havde læst sin Bibel, og der havde hun Intet fundet om Paver, Skjærsild og Helgentilbedelse. Hvorledes kunde hun nogensinde haabe at arve Salighed, hvis hun sagde sig at tro, hvad hun vidste var falskt. Langt heller vilde hun dø end tabe den himmelske Krone, som hun saa henlagt i Straaleglansen deroppe forat sættes paa hendes fattige Hoved. Hun vilde Intet gjøre imod sin Samvittighed. Hun ønskede ikke at blande sig i andre Menneskers Tro, men for sin egen Del, sagde hun, vilde hun hellere dø end gjøre sig skyldig i den utilgivelige Synd at vise sig uærlig mod Gud og sin Samvittighed.

En klar Midsommermorgen førtes hun ud af Staden Brüssel, hvor hendes Forhør havde fundet Sted, til en Mark nærved. En Jesuitpater gik paa hver Side, fulgt af nogle Munke, som kaldtes „Kjærlighedsbrødre“, og disse forholdt Anna hendes visse Dom i den anden Verden, haanende og truende hende med de gemeneste Skjældsord og Øgenavne. Men hun hørte dem ikke Hendes Tanker søgte Himlen. Der saa hun de gyldne Porte aabne, og Englene bøiede sig ned forat gribe hende og rykke hende ud af Satans Magt. De satte hende ned i den trange Grav, dækkede hende halvt til med Jord og fristede hende saa endnu engang til at tilbagekalde og frelse sit Liv. Atter negtede hun; Jorden kastedes

til, og Bødlerne trampede den ned over hendes hellige Hoved. Sligt var det sidste Religionsmord i Nederlandene.

(Mere.)

Er det muligt for norske Lutheranere at bygge en kristelig Frikirke i Amerika?

(G. Sverdrup.)

Det er almindeligt, at de statskirkelige Blade i Norge slænge Haansord efter os, som herover i Amerika prøve at virke for Guds Rige ved at samle os om Guds Ord og Sakramenter til frie Menigheder og Samfund. Og det kan gjerne være, at det er fortjent. Thi megen Visdom kan vi ikke rose os af, og der var ingen i Norge, som lærte os noget om den frie Menigheds eller Kristi Kirkes rette Væsen og Form. Saaat vi kom heover allesammen temmelig uoplyste og uforstandige i de Ting, som høre et frit Kirkesamfund til. Saa det burde man ikke bebreide os saameget, om vi ofte har handlet som de, der maatte prøve sig frem forat finde det bedste. Vi kunde da ofte i vore Bestræbelser have trængt et veiledende og opmuntrende Ord af dem, som fra Norge af med saa stor Lethed har kunnet laste og dømme vore Feil. Det har vi dog ikke faaet, og vi har derfor maattet vænne os til at tage de haarde Domme og de stærke Skjeldsord med en Smule Rolighed i den Overbevisning, at de, som ikke satte noget bedre istedet, kun har liden Ret til at føre det store Ord om andre.

Der er nu hengaaet noget over 40 Aar, siden norske Menigheder og Samfund begyndte at danne sig i Amerika. Alligevel er alt det Arbeide, som her har været gjort, kun lidet kjendt og aldeles ikke anerkjendt af de mere fremtrædende Mænd inden den norske Statskirke. Bare den Kjendsgjerning, at her nu er omtr. 1000 norske Menigheder i Amerika med henved 300 Prester burde dog være nok til at vække en

betydelig Opmærksomhed og fremkalde ialtfald et Forsøg paa en nogenlunde upartisk Undersøgelse og Bedømmelse af den Udvikling, som her er gaaet for sig. Det kunde ventes, at de, som indtage ledende Stillinger i den norske Statskirke, vilde værdige vore Kirkeforholde en Smule Deltagelse forat finde ud, hvorledes det Folk, som har siddet uvirksomt og uselvstændigt inden Statskirken, sørgede for sig selv, naar de stod ganske overladte til sig selv i det fremmede Land. Det er vanskeligt at forstaa, hvorledes vor Stilling, vor Kamp og vort Arbeide kunde være dem ligegyldigt, om de ellers havde noget ret Hjertelag for Folket.

Der hersker imidlertid en saa forbausende Ligegyldighed for den norske Frikirke i Amerika blandt de fremmerste Mænd i den norske Statskirke i Norge, at man vistnok maa lede Verden rundt for at finde noget tilsvarende. Sverige, Danmark og Tydskland, der kunde nævnes ved Siden af Norge som Exempler paa lutherske Lande, har dog vist ganske anden Forekommenhed og Deltagelse for de Udvandrede, end Norge nogensinde har gjort. Saa paafaldende er denne Kjendsgjerning, at vi uvilkaarlig maa spørge om Grunden dertil. Og hvormeget man skriger paa vor Stridbarhed, som vi dog vel maa have havt med os fra Norge, paa vor Uvidenhed og Uduelighed, som vi vel maa have arvet sammestedsfra, saa kan dog dette ikke strække til til at forklare en saa udpræget Kulde og Hensynsløshed. Der maa være dybere Grunde, som gjør, at man ikke vil vide af os og ikke vil kjendes ved os i den gamle Statskirke.

Det siger sig selv, at man i de ledende Kredse inden den norske Statskirke ikke har likt den norske Synodes nære Forbund med Missourisynoden og dens dermed følgende Foragt for Statskirkens Mangel paa Enhed og Renhed i Læren. Heller ikke synes man godt om Elling Eielsens Virksomhed og hans udprægede Foragt for „Statspresterne" og deres Uddannelse. Endnu mindre var man fornøiet med Konferentsens Selvstændighed og Iver i Skolesagen. Men naar der ikke er noget af alle vore mange Samfund, saa forskjel-

lige de end ere fra hinanden, som har nogen ret Sympathi hos Lederne i den norske Statskirke, saa maa Grunden ligge i noget, som er fælles for dem alle, og som er hjertelig hadet af de „fuldblods" Statskirkemænd. Og naar Konferentsen i den sidste Tid er bleven mest tilrakket af den aristokratiske Skandalpresse, saa turde det være rigtigt deri at se et Fingerpeg paa, hvad den inderste Grund er til den norske Ligegyldighed for vore Kirkeforholde. Thi det, som til nogen Grad er fælles for os alle, men som er mest udpræget og fremhævet i Konferentsen, det er „den frie Menighed i den frie Kirke." Og mon ikke her skulde være den inderste Grund for det besynderlige Forhold? Mon det ikke er Frikirken og den frie Menighed, som den norske Statskirkes Ledere baade hader og frygter?

Gjennem de statskirkelige Blade i Norge og gjennem Presternes Forhandlinger gaar der jevnt og stadigt især i den senere Tid, efterat den politiske Partikamp er bleven mere skarp og levende, en Aand, som aabenbart er baade fiendtlig og frygtagtig ligeoverfor alle Frihedsbestræbelser baade politiske og kirkelige. Der mangler ganske den rolige Ligevægt, som tilkommer dem, der vide, at hele Udviklingen er i Guds Haand, og at han styrer saa, at alle Ting tjene dem tilgode, som elske Gud. Naar Statens Udvikling styrer mod det frie Folk og Kirkens Udvikling mod den frie Menighed, saa er deri ikke mere Fare for Guds Frelsergjerning paa Jorden end i Despotiet i Staten og Pavemagten i Kirken. Vi ville sige, at der er vel snarere Fremskridt i en Udvikling, som aabner Rum for Folkets og Menighedens Selvvirksomhed.

Men naar der fra Mænd i Hjemlandets Kirke, som vi maa agte som redelige og kristelige Mænd, uafladelig høres Udtalelser, som antyde, at alle de Forholde, hvorunder vi leve i den amerikanske Republik og i den frie Kirke, er skadelige for Kirken, er Fostre af Vantroen og Fritænkeriet o. s. v., saa maa vi nok spørge os selv, om der virkelig er muligt at bygge en fri Kirke i et frit Folk og til samme Tid bevare Kirkens kristelige Karakter. Naar vi ser, at det skal være

næsten en Ugudelighed at arbeide for Republiken, at det skal være en Vantroens Seier, naar Staten ikke længer holder Religionsskole, at det skal være skadeligt for Kirken, at Menighederne har endog den ringeste Indflydelse paa Prestevalget, at det skal være ganske utilladeligt, at Lægmænd vidner om sin Herre og Frelser i „offentlige Forsamlinger“, at det skal være meget farligt at drive Søndagsskoler, saa begynde vi at se os omkring og spørge, om vi da virkeligt kan have endog en Rest af Kristendom tilovers i Folket og Menighederne, da vi dog leve midt oppe i alle disse Ting, som i Norge betegnes dels som Vantroens Resultater, dels som stridende mod den lutherske Kirkes Tarv og Aand og Bekjendelse. Og vi se tydeligt, hvorledes der aabner sig en saadan Kløft mellem vore frikirkelige Forholde og den ægte statskirkelige Aandsretning, at vi godt forstaar, hvorfor vi betragtes og behandles med saadan Kulde og Foragt. Thi alle de Ting, som ere for os saa saare dyrebare, de ere for de ægte Statskirkemænd ligesaamange Mærker paa, at vi, bevidst eller ubevidst, arbeider paa Kristendommens Opløsning og Kirkens Ruin.

I en saadan Stilling er det ikke formeget, om vi anstille en liden Selvprøvelse og spørge os selv om virkelig Arbeidet for den frie Menighed i den frie Kirke er foreneligt med Kristendommen. Vi maa spørge, om vi ikke, medens vi arbeide for Menighedens Frihed, undergraver Menighedens Troskab mod Frelseren, og om ikke Menighedens Frihed tilsidst vil føre til, at Evangeliets Prædiken forstummer iblandt os, og vore Børn eller Efterkommere synke ned i Hedenskab? Thi noget mindre kan ikke være Statskirkemændenes Mening, naar det aabent udtales, at de norske Menigheders Deltagelse i Prestevalget er skadeligt for Kirken og ikke rammer Kirkens Tarv, ja endog antydes, at det er en Vantroens Aand, som derigjennem kommer til Orde.

Det vil være ganske gavnligt for enhver af os at tage vore Kirkeforholde under grundig Overveielse, forat vi kunne se med opladte Øine, hvorhen vi ere komne. Og skulde det

da vise sig, at vi holder paa at miste vor Kristentro i vort Arbeide forat bygge op en fri Kirke, saa maa vi vel søge om Hjælp fra en eller anden Stat, som vil paatage sig at oprette en Statskirke for os. Men skulde det vise sig paa den anden Side, at vor Kraft til at bevare Troen og den levende Kristendom ikke har noget med Staten, men kun med vort Forhold til Herren at gjøre, saa maa vi vel prøve at søge vor Hjælp hos ham alene for Fremtiden og arbeide, medens det er Dag, forat Guds Ord og Sakramenter kan blive vidt udbredt og dybt indplantet hos os, saaat Sæden kan slaa saadanne Rødder, at den ikke kan oprives af det første Vindpust, som blæser over os enten fra Øst eller Vest.

Der er nu først Republiken og den fuldkomne Adskillelse mellem Stat og Kirke, som vi har herover i Amerika. Det er den store Forskjel i det ydre mellem Kirkens Kaar i Norge og her. Vi har ikke i vort folkelige Styre noget Kongedømme, og i vort kirkelige Styre har vi ikke nogen Konge til øverste Biskop i Kirken, saaat han kan skalte og valte med den kirkelige Orden og de kirkelige Embeder, som han vil. Det er aabenbart en stor Forskjel; men dermed er det ikke uden videre afgjort, at det er stor Skade eller Tab for os.

Republiken som Statsform betragtet giver Folket et stort og mægtigt Kald og lægger dermed ogsaa et tungt Ansvar paa Folket. Den kalder Folket til Selvstyre, og den vælter saaledes over paa Folket det Ansvar, som i de monarkiske Lande for en stor Del hviler paa Kongemagten. Folket maa selv sørge for Lovens Haandhævelse og Retfærdighedens Udøvelse, selv maa det sørge for Landets Trivsel, Folkets Velvære, de naturlige Velstandskilders Udvikling, Oplysningens og Videnskabens Fremme og de mangfoldige andre Gjøremaal, som høre med til et Folks sunde og kraftige Vext. Skulde nu dette være til Hinder for Kristentroen? Det er umuligt. At Folket faar Kongemagtens Kald og Ansvar, det kan ikke være mere til Skade for Folkets Kristentro, end Regjeringens Byrde er til Skade for Kongernes Kristentro. Folkestyret vækker Selvstændighedsfølelsen hos

hver Mand, skjærper Ansvarsfølelsen, fremkalder Selvtænkning og Bestemthed; men det er snarere gavnligt end skadeligt for Kristendommen, hvis første Krav er at Menneskene skulle vaagne op af Søvne, aflægge al Sløvhed og se sin egen Stilling i Sandhedens Lys. Det er desværre sandt, at naar Kongemagtens Kald og Ansvar kommer over paa Folket, saa følger ogsaa en Del af Kongernes Forfængelighed og Naragtighed med; men vi er efter vor Erfaring tilbøielige til at tro, at denne Plet i de republikanske Folks Liv er mere end opveiet ved mange mørke Sider i de monarkiske Folks Karakter.

Imidlertid er der ikke mange kristne Mennesker, som tro, at enten den ene eller den anden Statsform er af synderlig Betydning for Kristendommens Trivsel. De, som har seet lidt dybere i Sagen, de ved, at det naturlige Hjerte er sig selv ligt under Kongedømmet og i Republiken, og at hverken den ene eller den anden Statsform gjør Mennesker til Kristne. Anderledes stiller derimod Sagen sig, naar det bliver Spørgsmaal om Kirkens fuldstændige Adskillelse fra Staten. Thi da synes det at være mange, som mene, at uden Statens Hjælp og kraftige Støtte kan Kirken ikke godt staa og ialfald ikke paa langt nær udrette saameget som naar Staten træder understøttende til. Og her komme vi til et Hovedpunkt i den Modsætning, som finder Sted mellem Norge og Amerika. Her kommer vi til en Side af vort Kirkeliv, som er ganske ilde likt blandt Norges statskirkelige Ledere.

Thi sæt bare, at de norske Prester skulde miste sine tvungne Indtægter, sæt bare, at de norske Kirkebygninger ikke længer kunde bygges ved tvungen Skat paa Folket, sæt bare, at Skoleskatten i Norge ikke skulde bære Udgifterne med Religionsskolen, saa skulde der vel blive Skrig i Norge, og mange vilde vel tro, at paa den Maade maatte det hele Kirkevæsen og hele Religionsundervisningen gaa aldeles istaa. Og det er ikke at undres paa, om mange baade blandt høie og lave i Norge ser med Skræk paa os, som herover arbeide

uden nogen saadan Støtte af Statsmagten, og med Gru tænker paa, at den Tid kunde komme, da de selv maatte finde sig i alle de Savn og Byrder og Trængsler, som vi dagligdags maa bære.

Aabenbart ser det ud, som om vi her har alt Tabet paa vor Side; og vi vinder ikke engang den Medlidenhed, som ellers gjerne følger de fattige. Vi er kun en Gjenstand for Rædsel, fordi det føles, som om vi satte et Exempel, som kanske Frihedsmændene i Norge vilde kræve skulde efterlignes der. Men det er ikke derom vi tale, om vi tabe noget i Penge eller Magt eller Velvære. Det kan gjerne være, at det er en hel Del lettere for Kirkens Mænd at skjære brede Remme af anden Mands Hud med Statens skarpe Kniv og ubøielige Magt. Men Spørgsmaalet er kun dette, om vi og vore Menigheder tabe noget af vor Kristendom og vor Indflydelse paa Folkets aandelige Liv, derved at Menigheden maa staa paa sine egne Ben, bære sine egne Byrder, styre sine egne Sager og selv tage hele Ansvaret.

At det ikke er ukristeligt, at Kirkens Medlemmer selv faar bære Kirkens Udgifter, at de ogsaa i denne Henseende blive en liden Smule korsmærkede, det tør kanske de fleste være enige om, som have endog en liden Gnist af Redelighed tilovers i sin Tænkemaade. At det er ret og billigt, at de, som elske Gud og hans Ord, selv paa egen Bekostning bygge sine Kirker, lønne sine Prester, undervise sine Børn i Ordet, derom vil vel ingen fornuftig Mand trætte med os. At endog Presterne maa finde sig i at have sine Indtægter „paa det uvisse“, det kan vel ikke være ukristeligt i deres Øine, som erindre, at Menneskenes Søn havde ikke det, hvortil han kunde helde sit Hoved. Meget mere er det vel det eneste kristelige, at Menigheden igjen bliver selvhjulpen i denne Retning, som den fra Begyndelsen af var, og vi maa meget mere paastaa, at hvad vi ved Kirkens Adskillelse taber af Penge, Magt og Velvære, det er en direkte Vinding for Menighedens rette kristelige Maade at være paa. Den første kristne Kirke maatte for det første finde sig i saadanne Kaar, for det

andet maatte den lide en stadig Forfølgelse og Tab paa jordisk Gods for sin Kristendoms Skyld; men endnu har vi ikke hørt nogen, som har vovet at paastaa, at den derved blev i noget Mon mindre kristelig.

Men mister vi da ikke ved Republiken og ved Kirkens Adskillelse fra Staten megen gavnlig Indflydelse over Folket? Der er mange i Amerika endogsaa, som i første Dieblik vil svare ja paa dette Spørgsmaal. Men ved nærmere Overveielse maa der svares Nei, vi mister ikke noget af den gavnlige Indflydelse.

Først og fremst se vi ogsaa i denne Sag hen til vor Herre og Frelser, Menighedens Hoved. Han vidste dog bedst, hvorledes han skulde grundlægge sin Menighed, og hvorledes han skulde faa den gavnligste Indflydelse paa Menneskene. Han, som elskede Folket og ynkedes over Folket, han, som satte sit Liv til for Folket, han vidste dog bedst, hvorledes han skulde naa det. Og med alt Snak, om at han ikke har efterladt os nogen Kirkeforfatning og nogen Regel for vort Forhold til Staten, saa faar man lade os beholde hans eget Exempel som den sikre Regel, hvortil ogsaa vi baade kunne og skulle holde os. Og spørge vi, hvad han gjorde forat faa Indflydelse over Folket og „Tag paa Masserne“, som det nu heder, saa finde vi, hverken at han forbandt sig med den romerske Statsmagt eller den jødiske Styrelse. Heller ikke kaldte han Englenes Legioner til Hjælp forat oprette Guds Rige med Magt paa Jorden. Han gik sin Vei paa Jorden som den ringeste af de ringe, han bøiede sig ned over de syges Leie og de fattiges Usselhed; men han talte som den, der havde Myndighed, og han led som den, der vidste, at det var Veien til at overvinde Djævelens Magt og Menneskehjerternes Haardhed. Gjennem Kjærlighedens Gjerning og Sandhedens Ord vandt han al den Indflydelse, som var gavnlig til Sjælenes Frelse. Og det er sikkert, at paa den Vei maa ogsaa Guds Menighed vinde Indflydelse, ellers bliver det ikke en gavnlig Indflydelse. Al Statskirkens Tvang har ikke frelst en eneste Sjæl fra en evig Fortabelse;

ethvert Hjerte, som er bleven vundet for Guds Rige, er bleven overvundet ved Guds Ord og ved Jesu Kjærlighed.

For det andet vil vi ogsaa i denne Sag kunne paaberaabe os Amerikas Erfaring. Her har aldrig været nogen Statskirke; men til Gjengjæld har der heller aldrig været noget Land, som i den Grad har været et Kirkernes Land; et Land med saa rigelig Prædiken og saa kraftigt Arbeide for Guds Rige som Amerika.

Men er dog ikke Religionsskolen i en daarlig Forfatning iblandt os? Det er den vist paa mange Steder, ialfald blandt vort Folk. Men hvis er Skylden? Er det Frihedens Skyld? Eller er det ikke meget mere vor egen Skyld, som ikke benytte vor Frihed retteligen? Det kan gjerne være, at det var mageligere ogsaa i denne Henseende at have Statens Hjælp; men er der ikke fuld Anledning for os til at oplære vore Børn i Guds Ord, saameget vi ville? Have vi ikke Kundskaber og Duelighed dertil selv, saaat Forældrene selv kan undervise sine Børn, hvis er da Skylden? Mon det ikke er en sørgelig Arv fra Statskirken, hvor vi gik sløve og ligegyldige for vore Børns kristelige Undervisning, fordi vi stolede paa, at det offentlige Skolevæsen sørgede for den Sag? Skulde noget være mere kristeligt, end at Moderen selv fortalte sine Børn om Guds Førelser med sit Folk og Kristi Liv og Lidelse, Død og Opstandelse? Og skulde det være formeget for en kristen Menighed, om den selv maatte sørge for at faa en Religionsskolelærer? Det er ikke bedre, at Staten sørger for Religionsundervisningen, det er ikke kristeligere; men vi indrømme villigt, at det er mageligere; men det er gjerne et sikkert Mærke paa, at det er mindre kristeligt.

Vi ville derfor mere end gjerne indrømme, at vi have tabt meget i Magelighed og ydre Fordele for Kirken ved dens Adskillelse fra Staten; men til Gjengjæld have vi vundet saare meget i Kirkens rette, kristelige Form. Det er atter bleven en liden Smule Forsagelse for Kjød og Blod i at høre en Menighed til; og saa lidet som dette Kors er, saa har det dog allerede adskillige gode Virkninger med sig. Og vi tro

bestemt, at de, som ere saa uvillige til at slippe Kirkens Forbindelse med Staten, de ere enten temmelig blinde for Kirkens sande Vel, eller ogsaa ere de bange for den allermindste Del af Jesu Kristi Kors.

Kirkens Adskillelse fra Staten, Ophævelsen af den tvungne Kirkeskat og Prestetiende og Skoleskat til Religionsskolen er saa langt fra at være en Vantroens Frugt, et Ugudelighedens Værk, at det meget mere hørte Guds Rige til fra dets første Begyndelse, at det ikke var et Rige af denne Verden og ikke fremmede sine Formaal ved denne Verdens Tvangsmidler. Og saalangt fra at nogen skulde sørge over, at Staten opgav Tvangen, skulde meget mere alle Jesu Venner glæde og fryde sig, om der var det mindste Tegn til, at dette unaturlige, skammelige og fordærvelige Forhold ophørte. Jesu Kristi Menighed trænger ingen Hjælp fra Statsmagten; den har sin Hjælp nær hos sig og sin Vogter, som ikke slumrer.

Det er saaledes ingen Hindring for Opbyggelsen af en kristelig Kirke, at Staten ikke støtter os. Det er snarere en kraftig Fordel, ved hvilken vi sættes istand til at bygge en kristelig Kirke uden nogen Forhindring og uden nogen Indblanding af Fremmede. At en Statskirke kan være en kristelig Kirke, det er saare vanskeligt, en Frikirke *kan* være kristelig; men dermed er det langtfra givet, at den ogsaa er det. Vi vende os derfor til den anden Side af vort Spørgsmaal og undersøge, om det da ogsaa er kristelig Bygningsmaade at arbeide for *den frie Menighed* i den frie Kirke. Thi det er aabenbart det allerværste ved vore amerikanske Samfund efter Statskirkemændenes Mening, at vi ikke alene har *en fri Kirke*, men endog arbeider for *frie Menigheder*.

Naar det nemlig udtales fra Norge, at „Konferentsen, saaledes som *dens Aand udtaler sig i dens Organer*, kun altfor ofte minder os om, at den hører hjemme i Humbugets Land“, saa kan det neppe være noget andet, som menes med „Humbug“, end netop vort Arbeide for den

frie Menighed. Thi er der nogen Aand i „Konferentsens Organer", saa er det den Aand, som driver paa Menighedens Frihed. Er der noget Mærke, som er fælles for alt, som skrives i „Lutheraneren" og „Kvartalskristet" (disse er det vel, som menes) saa er det deres Virksomhed for, at Menigheden ikke alene skal være uafhængig af Statsstyrelsen og Politiken, men at Menigheden ogsaa skal være fuldt delagtig i Styrelsen af sine egne og Samfundets Anliggender. Men er denne Aand et Humbugets Kjendetegn efter norske statskirkelige Begreber, saa er unegtelig Modsætningen bleven dyb og skjærende; thi det, som efter denne Udtalelse er Humbug, det er for os en Guds Aands Gjerning, som vi prøve at hengive os til i Frygt og Bæven. Og vi trøste os til at kunne vise, at vi hverken kjæmpe iblinde eller leve i et Selvbedrag, naar vi leve og arbeide i megen Skrøbelighed for denne hellige Sag. Vi tro, at det er Guds Villie med hans dyrekjøbte Folk, at det skal være og blive Aandens frigjorte Folk, som her nede paa Jorden ikke skulde have nogen anden Skikkelse end den frie Menighed.

(Mere).

Indhold:

Side

Kvartalskrift 1880 3
Dr. Ebenezer Henderson 15
Menigheden i Katakomberne 26
Den evige Stad 26
Den romerske Menighed 29
Menighedens retslige Stilling i Rom 3
Lov og Ret om Gravpladse i Rom 36
Katakomberne 43
Liv i Katakomberne 45
Reformationen og Rigsdagen i Augsburg 49
Wahabiterne 65
Oliver Cromwell 73
Religionsfrihed 74
Sædelighed, Krigshæder og Antipapisme i England 95
Troens Forsvarer 111
Dr. Bang og Oldkirken 129
Forening mellem de norsk-lutherske Samfund 139
Ignatius Loyola og Jesuiterne 145
Er det muligt for norske Lutheranere at bygge en kristelig Frikirke i Amerika 180